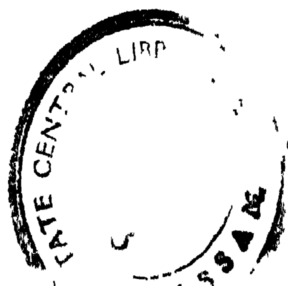
"আত্মৰক্ষাটোৱেই জীৱৰ প্ৰাথমিক সৰ্ব্বপ্ৰধান ধৰ্ম্ম। সৰ্ব্ব শ্ৰেণীৰ জীৱৰ ভিতৰত উৎকৃষ্ট জীৱ মানুহৰ এই ধৰ্ম্মজ্ঞানটো প্ৰবল। যি মানুহে আত্ম-ৰক্ষাৰ এই ধৰ্ম্ম, আলস্যৰ কাৰণেই হওক, নাইবা নীচ ব্যক্তিগত স্বাৰ্থৰ কাৰণেই হওক,—কিম্বা মূৰ্খতাৰ কাৰণেই হওক,—বিসৰ্জ্জন দি আত্ম-লোপৰ অধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰিও নিজক গৌৰৱান্বিত বোধ কৰে, সি অকল অমানুহেই নহয়, সি সৃষ্টিৰ নীচতকৈও নীচ জীৱ।" —ৰায়চৌধুৰী।

আত্ম-বিকাশ ভৱনৰ পৰা প্ৰকাশিত
আন আন পুথি

কুমাৰী শ্ৰীশুচিব্ৰতা ৰায়চৌধুৰীৰ—

১। "ৰা-মাৰলি"—অসমীয়া উপন্যাস জগতলৈ ২৩০ পিঠীয়া অপূৰ্ব্ব অৱদান। "নতুন অসমীয়া", "অসমবাণী" আদিৰ দ্বাৰা উচ্চ-প্ৰশংসিত। পকাবন্ধা। বেচ—৩-৫০ নঃ পঃ।

২। 'সুন্দৰ দেশ"—আশ্চৰ্য্যকৰ বীৰত্বপূৰ্ণ মনমোহা উপাখ্যান। পকাবন্ধা। বেচ—২ দুটকা।

৩। "সপ্তপৰ্ণা"—চৰিত্ৰ অঙ্কনত সিদ্ধহস্তা লিখিকাৰ সাতোটা অপূৰ্ব্ব গল্পৰ সমষ্টি। পকাবন্ধা। বেচ—২ দুটকা।

শ্ৰীভগগিৰী ৰায়চৌধুৰীৰ -

৪। মন-মাটি-মেঘ"—অসমীয়া সাহিত্যৰ কৱিতা জগতত নতুন ছন্দ, নতুন ৰস, নতুন আলোক প্ৰৱৰ্ত্তক কৱিতাৰ অনবদ্য অৱদান। পকাবন্ধা। বেচ—২ দুটকা।

শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰীৰ—

৫।	"তুমি" (কাব্য)—	মূল্য	১৲
৬।	'আহুতি' (প্ৰবন্ধ) -	,,	২-৭৫ নঃ পঃ
৭।	অনুভূতি' (কৱিতা)—	,,	১-৭৫ ,, ,,
৮।	'বন্দো কি ছন্দেৰে (গীত)—	,,	১-৫০ ,, ,,
৯।	স্থাপন কৰ-স্থাপন কৰ" (কৱিতা)—	,,	৫০ ,, ,,

১০। 'ডেকা-ডেকেৰীৰ বেদ'—(অসমীয়া ডেকা-গাভৰুৰ মুক্তিৰ বেদ-মন্ত্ৰ) বেচ- ১-৫০ নঃ পঃ।

১১। (ইংৰাজী) "The Final Goal of man and Lasting Peace" Rs. 2/-

শ্ৰীশুভ ৰায়ৰ -

১২। 'সোণালী পেৰা"--(বিদেশী গল্পৰ মনমোহা অনুবাদ) বেচ—১-২৫ নঃ প।

উক্ত সকলোকেখন পুথিৰ ১০০শ টকাৰ পুথি ললে শতকৰা ৩৫ টকা কমিচন বাদ।

আত্ম-বিকাশ ভৱন
চান্দমাৰী, গুৱাহাটী

জয়দ্রথ বধ

(গীতি-নাট্য)

প্রকাশন পরিষদের অর্থ সাহায্যে প্রকাশিত

প্রথম প্রকাশ, ১৯৬২

Jayadratha vadha a drama on a mythological episode by Shri Ambikagiri Roychowdhury, Atma Bikash Bhawan, Gauhati, with financial aid of the Publication Board, Assam, 1961

প্ৰকাশক :
শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী
আত্মবিকাশ ভৱন, গুৱাহাটী

মূল্য—পকা বন্ধা—৩·৫০ টকা
কেচা বন্ধা—২·০০ টকা

মুদ্ৰক
ট্ৰিবিউন প্ৰেছ, গুৱাহাটী

আগকথা

'জয়দ্ৰথ বধ' নাটক ৰচনাৰ গুৰি-কথা শ্ৰীৰায়চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই তেখেতৰ জয়দ্ৰথ-বধ ৰচনাৰ ইতিবৃত্তত বহলাই লিখিছে। পঞ্চাশ বছৰৰ আগৰ অসমৰ মুকলি মঞ্চ-অভিনয়ৰ পটভূমিত এই নাটকখনিৰ ৰচনাশৈলী ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে চাব লাগিব। 'জযদ্ৰথ বধ' ৰচনাৰ বহুকাল আগতে বঙলা ভাষাৰ কবলৰ পৰা অসমীয়া ভাষা মুক্ত হৈছিল যদিও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বঙলা ভাষাৰ চলন্তি আছিল। 'জযদ্ৰথ বধ' ৰচনাৰ কালত কেনেকুৱা অৱস্থাৰ সন্মুখীন হব লগা হৈছিল সেইটো গ্ৰন্থকাৰে খৰচি মাৰি লিখিছে।

পঞ্চাশ বছৰৰ আগতে ৰচিত এই নাটখনৰ ভাব, ভাষা, ৰচনাশৈলী, নাটকীয় কলা-কৌশল পঞ্চাশ বছৰে দ্ৰুত গতিৰে সলনি হৈ থকা আজিৰ সমাজৰ বাবে পাঠকৰ লগত নাট্যমঞ্চৰ লগত কোনো কোনো বিষযত খাপ নেখালেও, সেই যুগৰ নাট্য সাহিত্যৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ আৰু অসমীয়া নাটৰ ক্ৰমবিকাশ বিষযে যথেষ্ট সহায কৰিব। এই উদ্দেশ্যকে মনত ৰাখি প্ৰকাশন পৰিষদে 'জয়দ্ৰথ বধ' নাটকখন প্ৰকাশৰ বাবে অৰ্থ-সাহায্য আগবঢ়াইছে।

প্ৰবীণ কবি-সাহিত্যিক ৰাযচৌধুৰী ডাঙৰীযাৰ 'জযদ্ৰথ বধে' সকলোৰে সমাদৰ পাব বুলি আশা কৰিলোঁ।

গুৱাহাটী,
অক্টোবৰ, ১৯৬১

শ্ৰীবিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী
সচিব
প্ৰকাশন পৰিষদ, অসম।

জয়দ্ৰথ বধ ৰচনাৰ ইতিবৃত্ত

মুকলি-মঞ্চৰ এই গীতি-নাটখন ৰচনাৰ ৫০ বছৰৰো আগৰ এটা জাতীয় ইতিবৃত্ত আছে। মোৰ বয়স তেতিয়া ২৩।২৪ বছৰ। ইং ১৯০৪।৫ সনত তেতিয়াৰ ভাৰতৰ বৰলাট লৰ্ড-কৰ্জ্জনৰ বঙ্গভঙ্গই জন্ম দিয়া স্বদেশী আন্দোলনৰ যুগ। গুৱাহাটীত এনাৰ্কিষ্ট দল গঠন কৰা সন্দেহৰ চেকা লৈ মই গুৱাহাটীৰ পৰা মোৰ নিজঘৰ বৰপেটাত গৈ থিতি লব লগীয়াত পৰোঁ। ইং ১৯০৮ সনৰ শেষ ভাগত। সেই সময়ত, গীতি-নাট্য আমোদী বৰপেটা-বাসীৰ বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয়ত বুৰ গৈ থকা অৱস্থা। সভা-সমিতি মেল-মজলিছ, বিয়া-বাৰু আদি সকলো আনুষ্ঠানিক উৎসৱতে শিক্ষিত-অৰ্দ্ধ-শিক্ষিত-অশিক্ষিত ডেকা-আদহীয়া বৰপেটীয়া গায়ক-অভিনেতাৰ বঙলা গীত-অভিনয়ত লেপেট খোৱা অভিৰুচি। নাম-বৰগীত আদি অসমীয়াৰ আপুৰুগীয়া গীত-মাতবিলাক মূৰ্চ্চাত পৰা অৱস্থা লৈ বুঢ়া-ভকতীয়াসকলৰ ভিতৰতে সীমাবদ্ধ। মই ৭ বছৰমান বয়সতে গুৱাহাটীলৈ আহোঁ। মাজে-সময়ে স্কুলৰ বন্ধ, দৌল-দোমাহী আৰু গুৰুতিথি উপলক্ষে বৰপেটালৈ কেতিয়াবা যাওঁ যদিও, ২।৪ দিন তাত থাকিয়েই গুৱাহাটীলৈ উভতি আহোঁ। গতিকে তেতিয়াৰ সেই সৰুকালিত বৰপেটাৰ এই বঙলা গীত-নাট অভিনয়ৰ অভিৰুচিয়ে মোৰ মনত বিশেষ একো প্ৰতিক্ৰিয়া জন্মোৱা নাছিল। কিন্তু একে লেঠাৰিয়ে ১৬।১৭ বছৰ গুৱাহাটীত থাকি দেশৰ ভা-ভু পাই কিছু পুৰঠ হৈ উঠা মনটোৰে যেতিয়া বৰপেটালৈ গৈ এই অৱস্থাটো দেখা পাওঁ, তেতিয়া মোৰ মনটো আকুল হৈ উঠে। বৰপেটাৰ ভাই-ভনীৰ মনৰ পৰা বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয়ৰ প্ৰতি জমি ঘন হোৱা অসন্মানী ৰাপটোৰ শিপা উভাৰি পেলাবলৈকে মনত দৃঢ় সঙ্কল্প সোমায়। কিন্তু কৃতকাৰ্য্য হোৱা যায় কেনেকৈ? গীত-পদ গাবলৈ জানোঁ যদিও, লিখা অভ্যাস নাই। কিন্তু চিন্তিত হলোঁ যদিও, সি মোক থিৰেৰে থাকিবলৈ নিদিলে।

সেই সময়ত বৰপেটা নগৰত হাটীয়ে হাটীয়ে মুকলি মঞ্চত বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয় কৰা ৩।৪ টা মান দল চালুক হৈ চলি আছিল।

গায়ক-অভিনেতাসকলে দিনৰ দিনটো কাম-কাজত ব্যস্ত থাকি, গধূলি আজৰি লৈ, হাটীয়ে হাটীয়ে নিৰ্দ্দিষ্ট ঠাইত লগ লাগি বঙলা গীত-নাটৰ তালিম দিয়ে। মই প্ৰত্যেকটো দলৰ ওচৰলৈ গৈ গায়ক-অভিনেতাসকলক এই জাতীয়-মৰ্য্যাদা হানিকৰ অৱস্থাটোৰ কথা কৈ বঙলা-ভাষাৰ গীত-নাট এৰি অসমীয়া গীত-নাটৰ অভিনয়ত ধৰিবলৈকে অনুৰোধ কৰিলোঁ। প্ৰত্যেকটো দলেই কলে—অসমীয়া ভাষাত অভিনয়ত ধৰিবলৈকে ভাল মনলগা অৰ্থাৎ বচনবোৰ মাতি সুখ পোৱা উপযোগী গীত-নাট নাই। মই ৺চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাৰ "মেঘনাদ-বধ" আৰু ৺দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্ম্মাৰ 'পাৰ্থ-পৰাজয়' নাট দুখন আনি দিলোঁ। কিন্তু দুয়োখন নাটককেই বচনবিলাক কৈ ভাল নালাগে বুলি কোনোটো দলেই পছন্দ নকৰিলে।

এনেতে আহি পৰিল ইং ১৯১০ চনৰ মাজভাগ। তেতিয়া ৺কনকলাল বৰুৱা বৰপেটাৰ মহকুমাধিপতি। ইং ১৯১১ সনত, তেতিয়াৰ ভাৰত সম্ৰাট পঞ্চম জৰ্জ্জ আৰু সম্ৰাজ্ঞী মেৰীয়ে ভাৰতলৈ আহি দিল্লী নগৰীত ৰাজ-দৰবাৰ পাতি ৰাজ-মুকুট পিন্ধি অভিষিক্ত হব। সেই উপলক্ষে সমগ্ৰ ভাৰতৰ চহৰ-নগৰবোৰ এই মহোৎসৱৰ আগতীয়া আয়োজনৰ হুলস্থূলত উঠাউল।

বৰপেটাতো এই উৎসৱৰ পাতনি মেলি, অন্যান্য আয়োজনৰ লগতে এই উপলক্ষে নাটক এখনৰ অভিনয়েৰেও উৎসৱটো কেনেকৈ জমক-জমক কৰাল কৰি তুলিব পৰা হয়, তাৰে আলোচনা কৰিবলৈকে মহকুমাধিপতি ৺কনকলাল বৰুৱাই, সেই সময়ত বৰপেটাৰ বয়োবৃদ্ধ গীত-নাট্যামোদী ৺মনহৰি দাস (এওঁ সেই সময়ত বঙলাভাষাৰ নাট অভিনয় কৰা বৰপেটাৰ যাত্ৰাদল এটাৰ মেনেজাৰ আছিল), ৺হৰিপ্ৰসাদ দাস (এওঁ ইং ১৯২১ সনত অসহযোগ আন্দোলনত যোগ দি, এচ, ডি, চি, পদ ইস্তাফা দি, আশ্ৰমাদি পাতি পাচত ৺হৰিপ্ৰসাদ ব্ৰহ্মচাৰী নামেৰে পৰিচিত হয়) ৺গৌৰীকান্ত দাস, ৺কমলাকান্ত দাস আৰু আমি ডেকা কেজনমানক নিমন্ত্ৰণ কৰি মাতি নি এখন মেল পাতে। এই মেলত মই উৎসাহেৰে যোগ দিওঁ,— জানোচা এনাৰ্কিষ্ট সন্দেহৰ দুৰ্ব্বহ বোজাটোত পুলিচৰ চোকা দৃষ্টিৰ হানৰ পৰা কিছু ৰেহাই পাওঁৰেই—এই বুলি। নিমন্ত্ৰিত আমি আটাইবিলাক গৈ মেলত ওলালোঁ। উপস্থিত সকলো কেজনে এখন এখনকৈ ৪।৫ খন বঙলা-ভাষাৰ নাটকৰ নাম উল্লেখ কৰিলে। মই অকলে অসমীয়া ভাষাৰ নাটকৰ কথা কলোঁ। আন কেজনে উপলুঙা কৰি কলে, অভিনয় কৰি

সুখ পোৱা কথা-বচনেৰে অসমীয়া ভাষাত হেনো নাটক নাই আৰু হবও নোৱাৰে। গাই-বাই ভাল লগা গীত-পদো হেনো অসমীয়া-ভাষাত নাই আৰু হবও নোৱাৰে। অসমীয়া ভাষাটো হেনো নাট-গীতৰ উপযোগী নহয়। মই অপমানৰ আঘাতত জোৰেৰে প্ৰতিবাদ কৰি মেলৰ পৰা ওলাই গুচি আহিলোঁ। তেওঁলোকে বঙলা "হৰিৰাজ" নাটকৰ অভিনয়েৰে এই অভিষেক উৎসৱ পালন কৰিবলৈকে স্থিৰ কৰিলে আৰু কৰিলেও।

ঘৰলৈ আহি সিদিনাখন বহুত ৰাতিলৈকে চিন্তা কৰিলোঁ। এই সম্বন্ধে মই মোৰ আইক সুধিলোঁ। আইয়ে সৰুৰে পৰা মহাভাৰত, ৰামায়ণ, পুৰাণাদিৰ আখ্যানবিলাক সাধুকথাৰ দৰে আমাক (মোৰ দাদা ৺গিৰীশচন্দ্ৰ ৰায়চৌধুৰীক, মোক আৰু সৰুভনী দুজনীক) গধূলি গোট খুৱাই চোতালত বা কাথিত চাপা পাৰি বহুৱাই লৈ শুনোৱা নিত্য-নৈমিত্তিক কাম আছিল। আইয়ে কলে, বৰপেটাৰ বৈষ্ণৱী ধাতুত লগাকৈ মহাভাৰতৰ আখ্যান এটা লৈ নাটকখন লিখাটোৱে উচিত হব। আইৰ কথা মতেই, কৌৰৱ পক্ষৰ সপ্তৰথীয়ে অন্যায ৰণ-নীতিৰে একেলগে আক্ৰমণ কৰি অৰ্জ্জুন-পুত্ৰ বালক-বীৰ অভিমন্যুক জয়দ্ৰথৰ দ্বাৰা হত্যা কৰোৱা আৰু সেইবাবে সূৰ্য্যাস্তৰ আগতে অৰ্জ্জুনৰ জয়দ্ৰথক বধ কৰা কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ আখ্যানটোকেই মই বাছি ললোঁ। সেই কালত বৰপেটা নগৰত চাৰিটা যাত্ৰাদলে 'ৰামবনবাস', 'সীতাহৰণ', 'কীচক বধ', 'যুধিষ্ঠিৰৰ অশ্বমেধ যজ্ঞ', 'নল-দময়ন্তী' আদি বঙলা নাটকৰ যাত্ৰাভিনয় চলাই আছিল। মুকলিমঞ্চৰ বাবে যাত্ৰানাট লিখাৰ ধৰণ বুজি লবলৈকে বঙালি নাটক কেখনমান মই গোটাই ললোঁ। কাৰণ, সেই সময়ত এই বিষয়ত মই একেবাৰে কেচা। অৱশ্যে কিছু ভাবো বঙলা নাটকৰ পৰা লোৱা হৈছিল। কাৰণ, তেতিয়া মোৰ সাহিত্য সৃষ্টি কৰাতকৈ বঙলা নাটকক খেদাহে যাই উদ্দেশ্য আছিল।

পাছদিনা পুৱাৰ পৰাই বৰপেটাৰ অভিনেতাসকলৰ মনোভাৱ আৰু ৰুচিলৈ লক্ষ্য ৰাখি, কথা-বচনবিলাক যথাসাধ্য বলী হোৱাকৈ, অৰ্থাৎ অভিনেতাসকলে আবৃত্তি কৰি সুখ পোৱাকৈ, জনসাধাৰণৰ মুকলি মঞ্চৰ উপযোগী কৰি অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিলোঁ—আৰু অসমৰ তথা কামৰূপৰ খিলঞ্জীয়া বৰগীত-দেহবিচাৰ-কীৰ্ত্তন-নাম আদিৰ সুৰবোৰৰ সমন্বয় ঘটাই গীতবিলাকো ৰচনা কৰি গ'লোঁ,—দিনৰ ৰচনা দিনে আবৃত্তি কৰি গাই আইক শুনাই থাকিলোঁ। আইয়েও ৰচনবিলাক ভাল হৈছে বুলি উৎসাহ দি লগে লগে গীতৰ সুৰবোৰৰ আঁৰ-উৰ বিলাকো শুধৰাই দি

থাকিল। মোৰ আই আছিল ৺সুন্দৰীদিয়া সত্ৰৰ ডেকা অধিকাৰ ৺জিতৰাম দেৱাধিকাৰীৰ জিয়াৰী। সৰুৰে পৰা বৰগীত-নাম-পদ গোৱাৰ বংশগত ঘৰুৱা চৰ্চ্চাত আছিল অতি পাকৈত। আইৰ কণ্ঠস্বৰ আছিল অতি মধুৰ। সেই কণ্ঠস্বৰত বৰগীতৰ শুদ্ধ ৰাগবিলাকৰ মাধুৰীমা প্ৰত্যক্ষ ভাৱে জীৱন্ত হৈ ফুটি ওলাইছিল। সেইবাবে আইক সকলোৱে "গহনী-আই" (গোসানী আই) বুলি মাতিছিল। বৰপেটা, গুৱাহাটী আৰু তেজপুৰতো আইয়ে ফুট্-পুৱাতেই সাৰ লৈ উঠি বিচনাত বহি বৰগীতৰ ললিত-শ্যাম আদি প্ৰভাতী ৰাগৰ "তেজোৰে কমলাপতি পৰভাত নিন্দ"—"যশোমতী পেখিতে নয়ন জুৰাই" আদি ৰাগ টানি টানি গাই অমিয়-সুৰ-মাধুৰীৰ কুণ্ডলীকৃত আলোড়ণ তুলি "ৰজনী বিদূৰ দিশ ধৱলী বৰণ, তিমিৰ ফাড়িয়া আসে ৰবিৰ কিৰণ"ৰ জ্যোতিষ্মান জীয়া জাননীৰে তৰপে তৰপে মুকলি হৈ অহা দিৱাকৰৰ জীৱনময় কৰ্ম্ম-প্ৰবাহৰ আগমন জনাইছিল, আইৰ সেই অপূৰ্ব্ব সন্মোহনী সুৰ-লহৰীৰ বৰ্ণনা দিবলৈকে মোৰ ভাষা নাই। সেই বৰগীতৰ সুৰ আলোড়ণৰ স্পৰ্শত চুবুৰীয়া সকলোৱে শয্যা তিয়াগী উঠি ভক্তি গদ্গদ্ চিত্তেৰে আইৰ পুৱাৰ গীত শুনিছিল,—এনেকি, ৰবেৰ-পুৱাতে আমাৰ ঘৰৰ আগৰ আলীয়েদি প্ৰাতঃভ্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱা লোকসকলেও থমকি ৰৈ মুগ্ধ মনেৰে আইয়ে গোৱা সেই বৰগীত শুনিছিল। বৰগীতৰ এই প্ৰাণস্পৰ্শী আৰু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ-মাধৱৰ কীৰ্ত্তণঘোষা-নামঘোষাৰ বিচিত্ৰ ৰূপৰ সুৰবিলাককেই মই, মোৰ দাদা ৺গিৰীশ ৰায়চৌধুৰী, ভনীদ্বয় ৺লক্ষ্মী আৰু শ্ৰীমতী ৰোহিণী গোস্বামী, চাৰিওজনে সৰুৰে পৰা মাতৃদেৱীৰ পৰা নিয়াৰিকৈ শিকিছিলো। এই প্ৰসঙ্গতে, বৰগীতৰ প্ৰাণস্পৰ্শীতা সম্বন্ধে তিনিটা কথাৰ উল্লেখ কৰা অনুচিত নহব।

১। ইং ১৯১৬ চনত, গুৱাহাটীত সাহিত্যৰথী ৺লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ সভাপতিত্বত পুৱা ৮টা বজাত বহা পোন প্ৰথমৰ অসম-ছাত্ৰ-সাহিত্য-সন্মিলনীত উদ্বোধনী-গীত গোৱাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰত পৰে। মই অৰ্গেণৰ সহযোগত আইৰ পৰা শিকা শ্যাম ৰাগৰ "তেজোৰে কমলাপতি পৰভাত নিন্দ" বৰগীতটো গাওঁ। ৰভাতলৰ বিপুল জনতাৰ হৰ্ষোল্লাসী হাত চাপৰিৰ লগে লগে 'পুনৰ গাওক পুনৰ গাওক" বৰ উঠে। সভাপতিৰ মঞ্চৰ পৰাও ৺বেজবৰুৱা, ৺চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা, ৺সত্যনাথ বৰা, ৺নবীন বৰদলৈ আদিৰ বিমুগ্ধ ধন্যবাদৰ আশীৰ্ব্বাদ মোৰ ওপৰত পৰে। বিপুল জনতাৰ আধুনিক ৰাজহুৱা অনুষ্ঠানত তেনে বৰগীতৰ মনোমুগ্ধকাৰী সকল প্ৰৱেশ সেয়ে প্ৰথম। মোৰ সেই বৰগীতৰ পাচত বেজবৰুৱাৰ জ্যেষ্ঠা দুহিতা

শ্ৰীমতী অৰুণা বেজবৰুৱাই (তেতিয়াৰ) তেওঁৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰা দ্বিতীয় গীত গাবলৈকে সঙ্কোচ কৰি কৈছিল—"এই গীতৰ পাচত মই আৰু কি গীত গাম"—বুলি।

২। ইং ১৯১৯ চন। বিশ্বকবি ৺ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে গুৱাহাটীলৈ আহি তেতিয়াৰ আৰ্ল-ল-কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল ৺জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ আলহি হয়। আগতে কৰা নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ত মই যাওঁ তেখেতক দেখা কৰিবলৈ। ৺জে-বৰুৱাই, ৰবীন্দ্ৰ ঠাকুৰৰ অভিপ্ৰায় মতেই, মোক এটা বৰগীত গাবলৈ কলে। মই গালোঁ মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ কৌ-ৰাগৰ "প্ৰাণনাথ নকৰা বঞ্চিত" বৰগীতটো। চকু মুদি ৺ৰবীন্দ্ৰনাথে শুনিলে গোটেইটো গীত। গীতটো গোৱা শেষ হোৱাৰ পাচতো ঠাকুৰে কিছু পৰলৈকে চকু মুদি থাকি চকু মেলিলে। মই কলোঁ,—এয়ে শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ-মাধৱ দুজনা মহাপুৰুষে আমাক দি যোৱা বৰগীত আৰু তাৰ সুৰ। মই ঠাকুৰৰ অভিমত সুধিলো। ঠাকুৰে কলে,—"ভালইতো"। বুলি। আৰু একো নকলে। ঠাকুৰৰ মুখত দেখিলো গভীৰ ভাৱ। হয়তো বৰগীতৰ মাধুৰ্য্যই তেখেতৰ প্ৰাণ স্পৰ্শ কৰিছে। সেইবাবে বেচি একো কবলৈকে ইচ্ছা নকৰিলে।

৩। এই চনতেই বঙ্গৰ বিখ্যাত ইতিহাসবিদ্ ৺যদুনাথ চৰকাৰ আহে গুৱাহাটী-বঙ্গ-সাহিত্য-পৰিষদৰ সভাপতি হৈ গুৱাহাটীলৈ। এই পৰিষদৰ পক্ষৰ পৰা তেতিয়াৰ কৰ্জ্জন হলৰ (এতিয়াৰ নবীন বৰদলৈ হল) লাইব্ৰেৰী-যান ৺গোপালকৃষ্ণ দেৱে তাত মোক বৰগীত গাবলৈকে অনুৰোধ জনায়। সম্ভৱতঃ তেওঁ উক্ত পৰিষদৰ সম্পাদক আছিল। মই অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি তাত উপস্থিত হওঁ। পৰিষদৰ সভাখন হৈছিল উক্ত হলতেই পুৱা ৮টা বজাত। সভাত কটনৰ তেতিয়াৰ অধ্যাপক লক্ষ্মী বাবু আৰু তাৰক বাবু, (দুয়ো সঙ্গীতজ্ঞ,) আৰু হল-ভৰা অন্যান্য বঙ্গভাষীৰ উপৰিও, ৺কমলাকান্ত ভট্ট, ৺সত্যনাথ বৰা, ৺নবীন বৰদলৈ, ৺সোণাৰাম চৌধুৰী আদি আমাৰ বিশিষ্ট সাহিত্যিক, দাৰ্শনিক, প্ৰত্নতাত্বিক সকলো উপস্থিত আছিল। পৰিষদৰ অনুৰোধক্ৰমে হাৰমোনিয়ামেৰে প্ৰথমতে মই পুৱাকাল কাৰণে বৰগীতৰ কৌ-ৰাগৰ "উঠৰে উঠ বাপু গোপালহে, নিশি পৰভাত ভৈল"টো গাওঁ। ৺যদুনাথ চৰকাৰ সমন্বিতে উপস্থিত সকলোৱে নিস্তব্ধ মনেৰে শুনে। লক্ষ্মীবাবুই মোক পুনৰ এটা গাবলৈ অনুৰোধ কৰে। মই পুনৰ কেদাৰ ৰাগৰ "পাৱে পৰিহৰি কৰোহো কাতৰি, প্ৰাণ ৰাখবি মোৰ" বৰগীতটো গাওঁ। তাকো সকলোৱে একান্ত মনেৰে শুনে। লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰক বাবু দুয়ো কয় মই গোৱাটো কেদাৰ ৰাগ নহয় বুলি। মই কওঁ হয় বুলি।

তেওঁলোক কয় নহয় বুলি। মই স্বৰগ্ৰাম আওৰাই কওঁ হয় বুলি,—তেওঁলোকে কয় নহয় বুলি, ভুল বুলি। মই তেওঁলোকক সোধোঁ কৌ ৰাগটো ভুল নে শুদ্ধ বুলি। তেওঁলোক দুয়ো কয় "কৌ ৰাগটো সম্বন্ধে সম্প্ৰতি কব নোৱাৰো, কিন্তু "কেদাৰ ৰাগটো ভুল" বুলি। মই কওঁ—"মই গোৱা কৌ-কেদাৰ, দুয়োটা ৰাগ ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ খানদানী ৰূপ। ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ এই খানদানী ৰূপটোৰ লগত আপোনালোকৰ পৰিচয় নাই। মুছলমান শাসনত ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ খানদানী ৰূপত যি সনা-পোতোকা হৈছে, তাৰ লগতহে আপোনালোক পৰিচিত। কামৰূপ-অসমত মুছলমান শাসনে স্থিতি লব পৰা নাছিল কাৰণে ইয়াত ভাৰতীয় মূল সঙ্গীতৰ ব্যতিক্ৰম ঘটা নাই, অবিকৃত হৈ আছে। তৰ্ক কিছু ঘন হৈ অহা দেখি ৺যদুনাথ চৰকাৰে লক্ষ্মীবাবুক এটা কেদাৰা ৰাগ গাবলৈ কলে। লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰক বাবু দুয়ো কেদাৰা ৰাগৰ দুটা গীত দুটা তালত গালে। কিছুপৰ পাচত ৺যদুনাথ চৰকাৰে মত প্ৰকাশ কৰি কলে, যে "কেদাৰা ৰাগৰ শুদ্ধ ৰূপ কি মই নাজানো। কিন্তু ৰায়চৌধুৰীয়ে গোৱা গীতৰ সুৰটোৱে মোৰ মনত যি প্ৰভাৱ বৰ্ত্তালে, লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰকবাবুৰ গীতে সেইটো কৰিব নোৱাৰিলে।"

এই বৰগীত আৰু কীৰ্ত্তন-নামঘোষাৰ বিচিত্ৰ অমিয় সুৰ বিলাককেই সৰুতে পৰা মই মোৰ আইৰ ওচৰত শিকিছিলো আৰু সেই সুৰবিলাকৰ সংমিশ্ৰণ ঘটায়েই মই জয়দ্ৰথ-বধৰ গীতবোৰ ৰচনা কৰিলোঁ আৰু ছোকৰা-বিলাকক নিজে শিকালো।

প্ৰায় ৩ মাহমানৰ ভিতৰত নাটখন লিখি উলিয়াই দক্ষিণ-হাটীৰ নাট-অভিনয় আৰু গীত-পদত পাকৈত শ্ৰীঅম্বিকাচৰণ পাটোৱাৰী, ৺পদ্মনাথ মজিন্দাৰ, ৺নাৰায়ণ পজাৰী, ৺হৰেণ পূজাৰী, ৺ধৰ্ম্মকান্ত পজাৰী, ৺লোহিত মহাজন, ৺ কালিচৰণ ওজা, ৺কৃষ্ণৰাম দাস (এওঁ অল ইণ্ডিয়া ৰেডিঅ'ৰ গুৱাহাটী কেন্দ্ৰৰ গীত পৰিচালক শ্ৰীমান পুৰুষোত্তম দাসৰ পিতৃ), শ্ৰীৰামোকা তালদাৰ, ৺পদ্ম চৌধুৰী, ৺গোবিন্দ বায়ণ আদি কেজনমানক মাতি আনি গোট খুৱাই লৈ নাটখনৰ বচন কিছুমান আবৃত্তি কৰি আৰু গীত কেইটামান গাই শুনালোঁ। সকলোকেজনে শুনি খুব উৎসাহিত হ'ল আৰু সোনকালে নাটখন অভিনয় কৰিবলৈকে আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিলে। এটা অনুষ্ঠানৰ নামত আয়োজন কৰিলে ভাল হব বুলি ভাবি, মই পাচদিনাখনেই উক্ত সকলো-কেজনক মোৰ ঘৰত গোটাই লৈ "বৰপেটা সনাতন-সঙ্গীত-সমাজ"নাম দি অনুষ্ঠান এটা স্থাপন কৰি, নিয়ম প্ৰণালী আদি লিখি উলিয়াই,—তেতিয়াই মেনেজাৰ, মজিন্দাৰ, তালিমদাৰ আদি পদ কেজনমানক দি গায়ে গায়ে

কৰ্ত্তব্য ভগাই দিলোঁ। সকলো কেজনে নিজ নিজ কামত উৎসাহেৰে লাগি গ'ল। ৺ধৰ্ম্মকান্ত পূজাৰীৰ দ্বাৰা ভাওৰীয়াসকলৰ বচনবিলাক নামে নামে লিখোৱাই লৈ ৪ দিনমানৰ ভিতৰতে অভিনেতা সকলক ভগাই দিলোঁ। গীতবিলাক মই নিজে শিকাব পৰাকৈ দিন-ৰাতি লাগি বেহেলা আৰু হাৰমোনিয়াম শিকি ললোঁ। নিয়ম মতে তালিম আৰম্ভ হ'ল। আবৃত্তি, গীত, নৃত্য ময়েই শিকালোঁ। গীত-নৃত্যৰ বাবে ১০ জনমান ১০।১২ বছৰীয়া ৺ধৰম, ৺অতুল, ৺কুলদা, ৺অচ্যুৎ, ৺খগেন, ৺ফটিক আদিক সংগ্ৰহ কৰিলোঁ। ইহঁত হ'ল ছোকৰা। যাত্ৰাভিনয়ত এই নামেৰেই সিহঁতৰ পৰিচয়। নিয়মাদি সকলোৱে কটকটীয়াকৈ মানি চলাত, অভিনয়, নৃত্য, গীত, পৰিচালনা সকলো সোনকালে পুৰঠ হৈ উঠিল। এই সকলক আজি মোৰ বৰকৈ মনত পৰিছে। এই সকলৰ ভিতৰত অভিনেতা শ্ৰীঅম্বিকা পাটোৱাৰী আৰু শ্ৰীবামো তালদাঁৰ শ্ৰীমহেশ পাটোৱাৰীআৰু শ্ৰীনৰেণ পাঠকৰ বাহিৰে এজনো জীৱিত নাই।

দুমাহমান নেবানেপেৰাকৈ তালিম দি যেতিয়া দেখিলোঁ যে অভিনয়টো বাহিৰলৈ উলিয়াব পৰা হৈছে, তেতিয়া মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱৰ তিথিৰ দিনা ৺বৰপেটা সত্ৰৰ কীৰ্ত্তন ঘৰৰ বাহিৰৰ চোতালত প্ৰকাণ্ড ৰভা টৰি, সেই অসমীয়া ভাষাত বচন মাতি সুখ পোৱা নাটক হবই নোৱাৰে বুলি ইতিকিং কৰি কোৱা কেজনৰ সৈতে পুৰুষ-মহিলা নিৰ্ব্বিশেষে বৰপেটা চহৰখনৰ প্ৰায়বিলাক মুখীয়াল লোককেই নিমন্ত্ৰণ জনালোঁ অসমীয়া "জয়দ্ৰথ বধ" গীতি-নাটৰ অভিনয় চাবলৈকে। ৬।৭ হেজাৰ পুৰুষ-মহিলাৰ উপস্থিতিত প্ৰকাণ্ড ৰভাতল উপচি পৰিল। গধূলিৰ আগতে ৬মান বজাত গীত-নৃত্য-বাদ্যেৰে অভিনয় আৰম্ভ হ'ল। সেই বিৰাট পুৰুষ-মহিলাৰ জুমটোৱে ভাত-পানী খাবলৈকে পাহৰি নিমিষ নকৰাকৈ নিতাল মাৰি ৰাতি ৩।৪ বজালৈকে অভিনয় চালে। উত্তৰা আৰু সুভদ্ৰাৰ অভিনয়ত মহিলাসকলে কেৰাবাৰো চকুলো টুকিলে। অসমীয়া ভাষাৰ "জয়দ্ৰথ-বধ" গীত-নাটৰ জয় জয় ঘোষিত হ'ল। বিপুল জনতাই মোৰফালেও জয় জয় হৰিধ্বনি জনালে। অসমীয়া ভাষাত ভাল গীত-নাট হব নোৱাৰে বুলি কোৱা কেজনক সকলোৱে আগত বহুওৱা হৈছিল। সেই কেজনৰ ধন্যবাদৰ বোলতো মোৰ উশাহ বন্ধ হোৱা যেন লাগিল। সিদিনাৰ পৰাই বৰপেটাৰ পৰা বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট নিৰ্ম্মূল হবলৈ আৰম্ভ হ'ল। বাটে-পথে, ঘৰে-দুৱাৰে কেৱল জয়দ্ৰথ বধৰ আলোচনা আৰু গীতবিলাককেই সকলোৱে গাবলৈ ধৰিলে। বিয়া-বাৰু উৎসৱত সকলোকে কেৱল "জয়দ্ৰথ বধ"

নাটখনহে লগা হ'ল। বঙলা ভাষাৰ অভিনয় কৰা আটাই কেওটা দল ভাগি গ'ল। সকলোৱে আৰু এখন নতুন গীতি-নাটক লিখিবলৈ মোক অনুৰোধ কৰিলে। মই পুৰাণৰ শিখিধ্বজ ৰজাৰ আখ্যান লৈ "ভক্তগৌৰৱ" নাম দি চাৰিমাহ মানৰ মূৰত দ্বিতীয়খন গীতি-নাট লিখি উলিয়ালোঁ। এই-খনকো শিক্ষা দিলোঁ মই নিজে। জয়দ্ৰথ বধৰ দৰে এইখন নাটেও সমানে আদৃত হ'ল। দুয়োখন নাটক সমানে চলিব ধৰিলে। দুয়োখন নাটৰ মুকলি মঞ্চৰ অভিনযেৰে বৰপেটা তথা অসমৰ পৰা এইবিধ বঙলা ভাষাৰ গীত-নাটৰ আলু উঠিল।

এই দুযোখন নাটক অসম-এছোচিয়েছনৰ আৰু সাহিত্য সভাৰ অধিৱেশন, দুৰ্গাপূজা, লক্ষ্মীপূজা, সৰস্বতী পূজা আৰু বিয়া-বাৰু উপলক্ষে বৰপেটা ধুবুৰী, গুৱাহাটী, ডিব্ৰুগড়, ডুমডুমা, বিজনী, টিহু, জনীযা, চেঙা, নলবাৰী আদি অসমব নানা ঠাইত ইং ১৯৩০ চনলৈকে পূৰা ২০ বছৰ চলিছিল। ইং ১৯১৭ সনত "অসম-এছোছিযেছন"ৰ অধিবেশনত বৰপেটাত, ইং ১৯২৬ সনত ধুবুৰীত ৺বেনুধৰ ৰাজখোৱাৰ সভাপতিত্বত, আৰু ইং ১৯৩৭ সনত গুৱাহাটীত পণ্ডিত শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ সভাপতিত্বত বহা সাহিত্য সভাৰ অধি. .শন দুটাত মুকলি মঞ্চত "জয়দ্ৰথ বধ" আৰু "ভক্ত-গৌৰৱ" দুয়োখন গীত-নাট বিপুল সমাৰোহৰ মাজত অভিনীত হৈছিল। এই দুয়ো ঠাইতে শ্ৰীঅম্বিকা পাটোৱাৰী, ৺পৱন দত্ত, শ্ৰীফটিক বায়ন আদি কেবাজনেও অভিনয় আৰু গীত-বাদ্যৰ বাবে পদক উপহাৰ পাইছিল। যোৱা বছৰ গুৱাহাটী অল্-ইণ্ডিয়া ৰেডিওৱ যোগেৰে ডেকা নাট্যকলাবিদ্ শ্ৰীমান ফণী তালুকদাৰৰ সংযোজনাত "জযদ্ৰথ বধ" গোটেই ভাৰতত প্ৰচাৰিত হৈছিল।

দুযোখন নাটকৰ পাণ্ডুলিপি আজি ৫০ বছৰৰো বেচি কাল মোৰ হাতত নাছিল। মই আন নানা ৰাজহুৱা কৰ্ম্ম-ব্যস্ততাত একৰকম পাহৰিযেই গৈছিলোঁ। এতিযা বুঢ়া কালত মোৰ অতীতৰ কাৰ্য্যাৱলীৰ স্মৃতি টানি আনিবলৈ মন যোৱাত খবৰ কৰিলোঁ। উক্ত সনাতন-সঙ্গীত সমাজৰ অন্যতম অধ্যক্ষ ৺হৰেণ পূজাৰীয়ে মই "অসমবাণী"ত লিখা "মোৰ জীৱন-ধুমুহাৰ এচাটি"ত এই বিষয়টোৰ উল্লেখ পঢ়ি "জয়দ্ৰথ বধ"ৰ পাণ্ডুলিপিখন ৫০ বছৰীয়া এলান্ধুৱা ফটা-চিটা আকাৰেৰে মোক আনি দিলে। কিন্তু "ভক্ত-গৌৰৱ"খনৰ ফটা-চিটা নিগনি খোৱা, আখৰ মাৰ যোৱা, পাত কেখনমানৰ বাহিৰে একো নাপালোঁ। "ভক্ত-গৌৰৱ" চিৰকাললৈ হেৰাল। ইয়াৰ ভিতৰতে তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল। ৺হৰেণ পূজাৰীয়ে এলেন্ধুৱা ফটা-চিটা হলেও, ইমান বছৰ যত্ন কৰি মোৰ নিজ হাতৰ আখৰেৰে সৈতে "জয়দ্ৰথ-

বধ''ৰ পাণ্ডুলিপিটো ৰক্ষা কৰা বাবে তেওঁৰ শলাগ লৈ তেওঁৰ স্বৰ্গগত আত্মাৰ উদ্দেশ্যে মোৰ কৃতজ্ঞতা জনালোঁ।

সম্ভৱতঃ, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰী যুগৰ অঙ্কীয়া নাটবোৰৰ পাছত, জনসাধাৰণৰ মুকলি-নাটমঞ্চৰ বাবে বৰ্ত্তমান যুগৰ উপযোগীকৈ বিৰাট সাফল্যেৰে অভিনীত হোৱা গীত-নাট অসমীয়া ভাষাত এই জয়দ্ৰথ-বধ আৰু ভক্ত-গৌৰৱেই প্ৰথম। এতিয়া, অৰ্দ্ধশতাব্দীৰো আগৰ পুৰণি এই সাহিত্য-সম্পদ জয়দ্ৰথ বধ গীতি-নাটখন অসম প্ৰকাশন-পৰিষদৰ আৰ্থিক সাহায্যৰ অনুগ্ৰহত প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাই প্ৰকাশন-পৰ্ষদৰ ওচৰত কৃতজ্ঞতা দাঙি ধৰি, প্ৰথম দিনাখনেই সফল অভিনয়েৰে সকলোকে আনন্দ দি মোৰ উদ্দেশ্য পৰিপূৰণ কৰা স্বৰ্গগত আৰু জীৱিত অভিনেতা সকলৰ নাম-পৰিচয় উল্লেখ কৰি ধন্য হলোঁ।

জয়দ্ৰথ-বধৰ গীতবিলাকৰ সুৰ-সঞ্চয় বিলাক বৰ মনোৰম আছিল। সকলোবিলাক গীত বৰগীত, দেহবিচাৰ, কীৰ্ত্তন-নামঘোষা আদিৰ নানা সুৰৰ সমন্বয়ত ৰচনা কৰিছিলোঁ। বহু দিন চৰ্চ্চা নথকাত দুই এটা সুৰ মই পাহৰি যোৱা যেন হৈছোঁ যদিও, বৰপেটাৰ সেই সময়ৰ পুৰণি জীৱিত গায়ক-অভিনেতা সকলে এতিয়াও গায়। গীতবিলাকৰ স্বৰলিপিও ইয়াত দিয়াৰ ইচ্ছা আছিল ; কিন্তু নানা অসুবিধাত দিব পৰা নহ'ল। ইতি

গুৱাহাটী—ইং ১৯৬১ শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী

জয়দ্ৰথ বধৰ প্ৰথম অভিনেতা, গায়ক-বাদক আৰু পৰিচালক সকল

পাণ্ডৱপক্ষ :—	শ্ৰীকৃষ্ণ	....	....	৺পদ্মনাথ মজিন্দাৰ।
	যুধিষ্ঠিৰ	....	....	শ্ৰীৰামোৰাম তালদাৰ।
	ভীম	....	....	শ্ৰীঅম্বিকাচৰণ পাটোৱাৰী।
	অৰ্জ্জুন	"	....	৺হৰেন্দ্ৰনাথ পূজাৰী।
	নকুল	....	....	৺দীননাথ দৈৱজ্ঞ।
	সহদেৱ	....	....	৺মঙ্গলাৰাম দাস শ্ৰীনৰেন পাঠক
	দ্ৰৌপদী	....	....	৺পৱনচন্দ্ৰ দত্ত
	সুভদ্ৰা	....	....	শ্ৰীমহেশচন্দ্ৰ পাটোৱাৰী।
	উত্তৰা	....	....	৺মহোদৰ দাস।
কুৰুপক্ষ :—	দুৰ্য্যোধন	....	....	৺লোহিতচন্দ্ৰ মহাজন
	দুঃশাসন	. .	....	৺কমলাকান্ত দাস
	কৰ্ণ	. ..	....	৺কালিচৰণ ওজা
	শকুনি	....	....	৺গোকুলৰাম দাস
	দ্ৰোণ	...	....	৺ধৰ্ম্মকান্ত পূজাৰী
	জয়দ্ৰথ	....		৺পদ্ম চৌধুৰী ৺নবিন পাঠক
	দুঃশলা	. .	....	৺গোলোকৰাম দাস
	ভানুমতী	....	....	৺বিলাস দাস
	মণিভদ্ৰ	....	....	শ্ৰীকৃষ্ণৰাম দাস
বাদক :—	বেহেলা বাদক		....	৺গোবিন্দ বায়ন।
	তবলা খোলোক বাদক		....	৺চন্দ্ৰ কাৰিকৰ, ৺চাবন, ৺ফটিক বায়ন।
	হাৰমোনিয়াম বাদক		....	৺নাৰায়ন পূজাৰী
	মন্দিৰা বাদক	. ..	...	৺হৰমোহন দাস
	সাজ-সজ্জা	...	....	৺পৰমানন্দ পাঠক

নটুৱা :—শ্ৰীঅচ্যুৎ, শ্ৰীভোগী, ৺অতুল, ৺কুলদা, ৺ধৰম, ৺ফটিক, ৺খগেন।

মেনেজাৰ :— ৺গোলোকচন্দ্ৰ দাস (আতছবাজীদাৰ)

৺নাৰায়ণ চন্দ্ৰ পূজাৰী (বৰপেটা সত্ৰৰ পূজাৰী)

অঞ্জলি

যি গৰাকী মহিয়সী নাৰী-ৰত্নৰ ৰামায়ণ-মহাভাৰত-পুৰাণ আদিৰ পুণ্য কাহিনীবোৰৰ কথনে, নাম-বৰগীত আদিৰ সুধাবৰ্ষী কণ্ঠৰ সুৰে আৰু কঠোৰ নৈতিক শাসনে আমি চাৰিও ভাই-ভনীক শিশু কালৰ পৰাই অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল ; যি জনাৰ অনুপ্ৰেৰণাতেই যাইকৈ এই জয়দ্ৰথ-বধ'ৰ সফল ৰচনা,—সেই মোৰ পৰমাৰাধ্যা জন্মদাতৃ মাতৃ ৺দৈৱকী দেৱীৰ পুণ্য-স্মৃতিৰ চৰণত সন্তানৰ এই ভক্তিভৰা অঞ্জলি। ইতি—

গুৱাহাটী—ইং ১৯৬১

শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী

জয়দ্ৰথ বধ

(গীতি-নাট্য)

প্ৰথম অঙ্ক

১ম গৰ্ভাঙ্ক, দ্বৈপায়ন ৰণস্থল
(কৃষ্ণ আৰু অৰ্জ্জুন)

অৰ্জ্জুন ।— বাসুদেৱ !
সহায় সম্বলহীন পাণ্ডৱৰ
তুমিয়ে ভৰষা মাথোঁ ।
বল, বীৰ্য্য, গতি, মুক্তি, পৰামৰ্শদাতা,
পাণ্ডৱৰ তুমিযে সকলো ।
তোমাৰে শৰণাগত অধম পাণ্ডৱ ।
বিপুল বিশ্বৰ এই যিমান সম্পদ
নোখোজে পাণ্ডৱে একো তোমাৰ বাহিৰে ।
লোকে কয়—
কৃষ্ণ মাথোঁ পাণ্ডৱৰে ধন ।
পাণ্ডৱৰো অন্তৰত অটল বিশ্বাস
কৃষ্ণ মাথোঁ পাণ্ডৱৰে গতি-মুক্তিদাতা ।
যদুনাথ !
শুনোঁ যেৱে আনৰ মুখত
কৃষ্ণৰ বলতে মাথোঁ,
পাণ্ডৱৰ বীৰত্ব ইমান,—
নাজানো কি গৌৰৱৰ বিজয়-দুন্দুভি
বাজি উঠে পাণ্ডৱৰ অন্তৰ উপছি ।
কুৰুক্ষেত্ৰৰ এই ভীষণ ৰণত
তোমাৰে আদেশমতে পৰিছোঁ গোসাই ।
অকস্মাতে কিবা দোষ পাই,
এৰবেক পাণ্ডৱক এৰি দিয়া যদি,—

তেতিয়াই পাণ্ডৱৰ
অস্তিত্ব বিলোপ হ'ব ধৰণীৰ পৰা।
নহ'লে মাধৱ!
কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰত এনে বীৰবৰে
কেনেকৈবা যুদ্ধ জয় কৰিলোঁহেঁতেন?
কিন্তু, তথাপি পাণ্ডৱনাথ!
সদায় মনত ভয়,—
কিজানোবা কেতিয়াবা কিবা ছল কৰি
পাণ্ডৱক এৰি দিয়া তুমি।
ছল মাথোঁ খেমালি তোমাৰ।
তোমাৰ মনত—
অভক্ত ভক্ত সকলো সমান।
নহ'লে মাধৱ!
সদায় সাৰথি হৈ ওচৰত থাকি
সখি সখি বুলি, কত কথা কৈ
কতনা সান্ত্বনা দিয়া অবোধ প্ৰাণত,—
তথাপিতো দীননাথ!
বুজিব নোৱাৰোঁ তযু মনৰ আশয়।
কোৱাঁ, কোৱাঁ সখি!
অন্তৰত কি আছে তোমাৰ?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— কিয় সখি!
কিবা এনে ভাব মোৰ দেখা অন্তৰত
যাক তুমি নোৱাৰা বুজিব?
কৃষ্ণৰ মনৰ ভাব
কৃষ্ণ সখি অৰ্জ্জুনৰ অজানা কেতিয়া?

অৰ্জ্জুন।— সখি!
যিটো তুমি ভাল বুলি কোৱা পাণ্ডৱক
মনে-প্ৰাণে তাকে কৰে তোমাৰ পাণ্ডৱে।
নিজৰ ইচ্ছাৰে কোৱাঁ!
কাহানি পাণ্ডৱে কৰিছে কি কাম?
তোমাৰে আদেশ মানি,

দিনে দিনে ৰণ কৰি
নাৰায়ণী সেনাৰ লগত
সংগ্ৰাম কৰিছোঁ জয়—
তেন্তে আজি কিয় ?
সংসপ্তক সংগ্ৰামৰ ছল কৰি মোক
আনিলা সুদূৰ এই
দ্বৈপায়ণ হ্ৰদৰ ইফালে ?
সখি !
বৰ ভয় লাগে মোৰ তোমাৰ ছলক,—
কোৱাঁ, কোৱাঁ ছলনাময় ?
আলচিছা কিবা ছল তোমাৰ মনত ?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— সখি !
ভাবিছিলোঁ,
কিবা মহা গুৰুতৰ ঘটিছে কাৰণ।
নাই একো ছলনা ইয়াত।
সকলো কামতে মোৰ
ছলনাকে দেখা পোৱা তুমি।
কোৱা সখি !
কাহানি কৰিছোঁ ছল পাণ্ডৱৰ স'তে ?

অৰ্জ্জুন।— কেনেকৈ কওঁ সখি !
ছলনা নকৰা বুলি তুমি ?
তুমি যদি ছল কৰি পাণ্ডৱক এৰি
নাথাকিলাহেঁতেন দূৰত,—
তেন্তে নো পাণ্ডৱনাথ !
পাশা খেলি তোমাৰ পাণ্ডৱে
সৰ্ব্বস্বান্ত নিঠৰুৱা হৈ
লাগিলেহেঁতেন কিয় বনবাসী হব ?
আৰু,—
পাপী দুষ্ট দুঃশাসনে,
ৰজঃস্বলা, একবস্ত্ৰা দ্ৰৌপদী সতীৰ
কেশাৰ্ষণ কৰি,

সভাৰ মাজত নি বিবস্ত্ৰা কৰাৰ,
সাহস কৰিব কিয় পাৰিলেহেঁতেন ?
কোৱা, কোৱা সখি !
অন্তৰ্য্যামী তুমি—
কাহানি ভুলত পৰি তোমাৰ পাণ্ডৱে
কৰিলে অন্যায় কিবা কাম,
তুমি কিয় নকৰা বাৰণ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— সখি !
যেতিয়া কৃষ্ণাক আনি সভাৰ মাজত
দুষ্ট দুঃশাসনে
কৰিছিল আয়োজন বস্ত্ৰ হৰণৰ,—
নাৰাখিছিলোঁনে ময়ে
দ্ৰৌপদীৰ লজ্জাধন বস্ত্ৰৰূপ ধৰি ?
আৰু,—
বনবাসী হৈ
ভুগিছা যে অশেষ যাতনা,—
সিটো মাত্ৰ বুজাবৰ হেতু
দুখৰ পাচত সুখ কিমান মধুৰ ।
নুভুগিলে দুখ-কষ্ট
কোনেও নেপায় পূৰ্ণ সুখৰ সোৱাদ ।
অতীতৰ তিক্ত কটাক্ষত
ভুগিছা অশেষ দুখ—
এতিয়া পুনৰ,
ভাৰতৰ একচ্ছত্ৰী অধিপতি হৈ
অশেষ সুখ-মৰ্য্যাদা লভিবা হাতত ।

অৰ্জ্জুন ।— সখি !
যি বুজোৱা তাকেই বুজিছোঁ ।
কিন্তু,
উদ্দেশ্যবিহীন হৈ
একোকে নকৰা তুমি ।
এই যে সমৰ আজি

দ্বৈপায়ন হ্ৰদৰ পথত—
নাইনে উদ্দেশ্য একো ইয়াৰ মাজত ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— হয়,
নিশ্চয় উদ্দেশ্য আছে ।
কিন্তু,
সিটো মাত্ৰ মহাবীৰ পাৰ্থৰ হাতত
নাশ হেতু নাৰায়ণী সকলো সেনাৰ ।
কোনো এক সময়ত,
নিগূঢ় উদ্দেশ্য এটা সাধনৰ বাবে,
নিজ শৰীৰৰ পৰা
জন্ম দিলোঁ সিহঁতক মই ।
উদ্দেশ্য সাধিত হ'লে,
ইচ্ছা কৰিছিল সকলো সেনাই
মৃত্যু হেতু মোৰ হাততেই ।
কিন্তু—
নিজ সৃষ্টি নিজে নাশ কৰা
উচিত নহয় কাৰো ।
সেইবাবে কৈছিলোঁ মই—
মোৰ অংশ মহাবীৰ পাৰ্থৰ হাতত
নাশ হব তোমাসকলৰ,—
তাতেই লভিবা মুক্তি ।
নাৰায়ণী অসংখ্য সেনাৰে
কৌৰবক কৰিলোঁ সহায় ।
তোমাৰ বাহিৰে সখি আন কোনো বীৰ
নাই এনে পাণ্ডৱ পক্ষত,
সমকক্ষ বীৰত্বৰে
নাশিব অসংখ্য এই নাৰায়ণী সেনা ।
মিলিছে সুযোগ এই—
দেখুৱাই বীৰত্ব বিক্ৰম
নাশ কৰা যতবোৰ নাৰায়ণী সেনা ।
আৰু যে আহিছোঁ আমি

দ্বৈপায়ন হ্ৰদৰ ইফালে,—
তাৰো আছে উদ্দেশ্য মহৎ।
অস্ত্ৰগুৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্যে চক্ৰব্যূহ ৰচি,
কৰিব সমৰ আজি পাণ্ডৱৰ সতে। (অৰ্জ্জুনে চমক খাই শুনে)
সেইবাবে নাৰায়ণী সকলো সেনাই
প্ৰভাত কালতে আজি আহিছে ইফালে।
তাতেহে আনিছোঁ ৰথ এই ফাললৈ।
কি ছলনা দেখিলা ইযাত ?

অৰ্জ্জুন।— কি ক'লা, কি ক'লা সখি,
যুদ্ধ হেতু পাণ্ডৱৰ স'তে
আচাৰ্য্যই চক্ৰব্যূহ কৰিব ৰচনা ?
মহা সৰ্ব্বনাশ আজি উপস্থিত তেনে।
মোত বাদে পাণ্ডৱ পক্ষত
কোনেও নাজানে সেই ব্যূহৰ কৌশল।
প্ৰাণপুত্ৰ অভিমন্যু মোৰ,—
সিয়েহে কেৱল জানে প্ৰৱেশৰ পথ।
কুমাৰ কোমলমতি পুত্ৰে যদি মোৰ
দমাব নোৱাৰি তাৰ মনৰ আৱেগ,
ধেমালিৰে ব্যূহত সোমায,—
তেন্তেইতো সৰ্ব্বনাশ হব মোৰ!
শুনা, শুনা, সখি!
কৌৰৱৰ শিবিৰত
আনন্দৰ কেনে কোলাহল,—
নিস্তব্ধ নিমাত কিন্তু পাণ্ডৱ শিবিৰ।
নিশ্চয বুজিছোঁ মই,
পাণ্ডৱৰ
সৰ্ব্বনাশী বিপদ ঘটিছে কিবা।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— অৰ্জ্জুনৰ অনুমান ঠিক। (মনে মনে)
সঁচাতে আৰ্জ্জুনী আজি
হত হ'ল কৌৰৱৰ অন্যায ৰণত।
য'তেই কি সন্তানৰ যিয়ে নষটক,

পিতৃ-মাতৃ অন্তৰত মিলেহি সন্দেহ।
কিন্তু—
নিয়তিৰ অনিবাৰ্য্য বিধান এৰাই
কোনে পাৰে জগতত তিষ্ঠিত খন্তেক ?
জন্ম-মৃত্যু দুটি পথ—
জীৱ মাত্ৰে যোৱা-অহা কৰিব লাগিব। (অলপ ভাবি।)
আহাঁ!
সখি মোৰ প্ৰাণাধিক পুত্ৰৰ শোকত,
তেনেই আকুল হ'ব।
সুভদ্ৰা ভনীয়ে—
প্ৰাণ ভেদি উতলাব করুণ বিলাপ।
বিৰাট দুহিতা—উত্তৰা সুন্দৰী—
কোমল যৌৱন,—
ঢালি দিব প্ৰাণ শোক-সাগৰত—
কিন্তু কি কৰিম ?
নেদেখোঁ উপায় একো।
নিয়তিৰ নিৰ্ঘাত বিধান,—
অব্যাহতি কাৰো নাই।
যদিও শাসন সেই মোৰ অধীনত—
প্ৰতিবাদী হোৱা তাত নহয উচিত।
প্ৰতিবাদী হ'লে,
বেমেজালি উপজিব সৃষ্টিৰ গতিত।—

অৰ্জ্জুন।— মাধব!
নিমাত থাকিলা কিয় ?
উচিত নহয় বুলি অনিচ্ছা কৰিও,
আত্মীয় স্বজন নাশি
মহা ধনুৰ্দ্ধৰ বুলি সুখ্যাতি লভিছোঁ,—
তোমাৰে আদেশ মানি
সিখণ্ডীক সন্মুখত লৈ
কুৰুবৃদ্ধ পিতামহ ভীষ্মক নাশিলোঁ।
পিন্ধিলোঁ যশৰ কীৰ্ত্তি শিৰোনুত কৰি,—

কৰ্ণ, দ্ৰোণ, মহাৰথী সকলক এৰি,
ক'লা তুমি
নাৰায়ণী সেনাৰে যুঁজিব,—
পাণ্ডৱ শিবিৰ এৰি
আদেশি আনিলা মোক দ্বৈপায়ন ফালে—
কাঠৰ পুতলা যেন,
তোমাৰে আদেশ মানি,
চলি আছোঁ তোমাৰে ইচ্ছাত,—
কোৱা সখি! কি কৰিম আৰু?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— কিয় সখি!
কি বাবে ইমান কথা কোৱাঁ মোক আজি?
ভাবি চোৱাঁ,—
কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰ অনল
জ্বলিছেনে মোৰ ইচ্ছাতেই?
কৌৰৱৰ অন্যায়-অত্যাচাৰ
নহয় ইয়াৰ জানো প্ৰধান কাৰণ?
ভীমক বিহৰ লাড়ু খুওৱাৰ কথা,—
জতুগৃহ দাহ কৰি,
পাণ্ডৱক নিৰ্ম্মূল কৰাৰ ষড়যন্ত্ৰ।
দুৰ্ব্বাশাৰ কোপত পেলাই
পাণ্ডৱৰ সৰ্ব্বনাশ কৰা কুটিলতা,—
কাম্যবনত জয়দ্ৰথে
দ্ৰোপদীক হৰণৰ আলচা কৌশল,—
পাহৰিছা কিয় আজি?
সৰ্ব্বস্ব হৰণ কৰি পাশাৰ পণত
নিছিল কৃষ্ণাক যেৱে সভাৰ মাজত,
বিবস্ত্ৰা কৰিবলৈ,—
তেতিয়া,—তেতিয়া,—কোনে কোৱাঁ,
কৌৰৱক সমূলঞ্চে বিনাশিম বুলি,
কৰিছিল প্ৰতিজ্ঞা কঠোৰ?
কৰ্ণক নিজ হাতেৰে বিনাশিম বুলি,—
দুঃশাসনৰ বুকু ফালি ৰক্ত পিম বুলি,—

দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভাঙি গদাৰে কোৱাই
নিশ্চয় ভোগাম বুলি নৰক যন্ত্ৰনা,
কোৱা, কোনে কৰিছিল প্ৰতিজ্ঞা ভীষণ?
কোৱা,
মই কি নিজেও শান্তিৰ কাৰণে
যোৱা নাই দূত হৈ কুৰু-সভালৈ?
মাগিছিলোঁ মাত্ৰ পঞ্চগ্ৰাম
পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ হেতু,—
সেই প্ৰস্তাৱকো প্ৰত্যাখ্যান কৰি
কৌৰৱপতিয়ে,
ৰাজনীতি বিপৰীতে
খুজিছিল বান্ধি থ'ব মোক।
নাইনে মনত সখি এইবোৰ কথা?
কৌৰৱৰ পাপময় অন্যায় আচাৰে
বাধ্য কৰি নিজে নিজে
জ্বলাইছে সমৰ অনল।—
কি দোষ ইয়াত মোৰ?

অৰ্জ্জুন।— সখি!
অগতিৰ গতি তুমি,
পাণ্ডৱৰ নাথ;—
অধম পাণ্ডৱ মই,
মনৰ ভ্ৰান্তিৰে যদি
কৰোঁ কিবা অপৰাধ,
কওঁ কিবা ৰূঢ় কথা,—
নিজগুণে ক্ষমা কৰা তাক।
তোমাক নকৈ কাক ক'ম মই?
মধুসূদন! কোৱাচোন—
মন মোৰ কিয় আজি ইমান চঞ্চল?
চোৱা, চোৱা, সখি!
চোৱা অকস্মাতে,
শেষ হ'ল মোৰ

অগ্নিদত্ত অক্ষয় তূণীৰ।
ছিণ-ভিন গাণ্ডীৱৰ গুণ,—
ত্ৰিলোক বিজয়ী এই
অজেয় গাণ্ডীৱ ধৰি
যি বজ্ৰ মুঠিয়ে মোৰ
নাশিছিল অসংখ্য শত্ৰুক,—
সি মুঠিৰ পৰা মোৰ
কিয় আজি খহি পৰে গাণ্ডীৱৰ গুণ ?
দুৰ্দ্দম শত্ৰুবো দেখি বিপুল বাহিনী
কোনোকালে কঁপা নাই যি অন্তৰ মোৰ,
আজি কিয়, কি কাৰণে,
কঁপে সেই হিয়া থৰথৰে ?
সখি !
নোৱাৰোঁ কৰিব আৰু ৰণ,—
অৱশ শৰীৰ মোৰ
নাথাকে গাণ্ডীৱ আৰু হাতৰ মুঠিত।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— সখি !
ইকি কৰা তুমি ?
এনে বিয়াকুল হোৱা দেখিলে শত্ৰুই
নথৈ আশয় পাব।

অৰ্জ্জুন।— সখি !
নাই, নাই আৰু ৰণৰ হেঁপাহ,—
শত্ৰুৰ হাতত আজি
সমৰ্পিলো পাৰ্থৰ গৌৰৱ।
ফিৰোৱা, ফিৰোৱা ৰথ শিবিৰৰ ফালে,—
দেখোঁ গৈ—
কি ঘটিছে সৰ্ব্বনাশ পাণ্ডৱৰ আজি।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— যি পাৰ্থই কালান্তক বীৰ বিক্ৰমেৰে
বীৰ সমাজত,
ওপজায় প্ৰলয়ৰ প্ৰচণ্ড ধুমুহা—

ক্ষত্ৰিয়ৰ সমাজত—
যি বীৰৰ গৌৰৱ মহিমা
উচ্চাসন লভে গৈ মহা বিক্ৰমেৰে,—
সেই ধনঞ্জয়ে আজি
পিঠি দিলে সন্মুখ ৰণত
কি ভাবিব শত্ৰুই তেতিয়া ?
লোৱা, লোৱা সখি !
লোৱা তুলি অজেয় গাণ্ডীৱ—
কৰা ৰণ,—
প্ৰদৰ্শন কৰা,
অৰ্জ্জুনৰ প্ৰচণ্ড বিক্ৰম !

অৰ্জ্জুন !— নকৰা, নকৰা সখি এনে কথা আৰু—
আত্মীয়-স্বজন নাশি
লভিবৰ অমৰ গৌৰৱ,
নাই আৰু প্ৰাণত হেঁপাহ !
আত্মীয়-স্বজন হীন হৈ
ভাৰতৰ অধীশ্বৰ হ'ম ?—
নালাগে নেলাগে মোক এনুৱা গৌৰৱ।
পৰিব কলঙ্ক বীৰত্বত মোৰ,
হবা তুমি ৰুষ্ট মোৰ প্ৰতি,
সকলো সলাগি লম,—
তথাপি নকৰোঁ আৰু আত্মীয় বিনাশ !

শ্ৰীকৃষ্ণ !— ই কি সখি !
কিয় তোলা আৰু সেই পুৰণি কাহিনী ?
সিদিনা ইমান কৰি বুজালোঁ তোমাক—
কিদৰে পাহৰি গ'লা সেইবোৰ কথা ?
কোৱাঁ,
কোন কাৰ পৰ, কোন বা আপোন ?
যিমান দেখিছা তুমি
নানান বিচিত্ৰময় অসংখ্য পৰাণী,
নিয়তিৰ বিধানৰ এটি কটাক্ষতে

আগতে সুমৰি আছে মৰণ নিঃশ্বাস,—
তুমি আৰু কি মাৰিবা তাক ?
বিপুল সৃষ্টিৰ এই বিকাশৰ ছেগ
ৰক্ষাৰ হেতুকে মাত্ৰ,
জনমি ধৰাত,
তুমি উপলক্ষ্য হৈ,
মোকলাবা কাটি-কুটি বিকাশৰ বাট।
এইবাবে ইমান আকুল কিয় সখি !
বিশেষকৈ,
আত্মাৰ বিনাশ কেতিয়াও নাই।
তুমি যাক মৃত্যু কোৱা,
আত্মাৰ লগত,
অকণো সম্বন্ধ নাই তাৰ।
সেইবাবে কিয় তুমি চিন্তিত ইমান ?

অৰ্জ্জুন।— ইকি সখি ! ইকি আচৰিত !—
আচম্বিতে কিয় মোৰ কঁপিছে অন্তৰ ?
কাৰ যেন পিতা মাতে
খুন্দিয়ায় অন্তৰত মোৰ।
শুনা, শুনা দামোদৰ,
কৌৰৱৰ বিজয়-দুন্দুভি—
নিমাত, নিশ্চল কিন্তু পাণ্ডৱ শিৱিৰ ;

শ্ৰীকৃষ্ণ।— সখি !
এনুৱা আকুল হোৱা সমৰাঙ্গনত
নহয় বীৰৰ কাম।
নিতান্ত অনিচ্ছা যদি ৰণত তোমাৰ,
নহবা বিকল ;—
ফিৰি গৈ,
শিৱিৰৰ পাণ্ডৱ পক্ষক
দিওঁ ব'লা সংসপ্তক বিজয় বাতৰি।

অৰ্জ্জুন।— শুনা, শুনা যদুনাথ !
পাণ্ডৱৰ শিৱিৰত হাহাকাৰ ধ্বনি।

হায় !
নাজানো কি সৰ্ব্বনাশী কথা,
শুনি পাম শিবিৰত গৈ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ব'লা তেন্তে,
নকৰা পলম আৰু ।
(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পাণ্ডৱ শিৱিৰ

[যুধিষ্ঠিৰ, ভীম, নকুল, সহদেৱ, সাত্যকি আদি]

সাত্যকি ।— ধৰ্ম্মৰাজ !
স্থিৰ হোৱা ,—
উপস্থিত কৰ্ত্তব্যৰ কঠোৰ ক্ষণত
অতীত ঘটনা লৈ
জ্ঞানীৰ বিকল হোৱা নহয় উচিত ।
প্ৰাণাধিক অভিমন্যু যদিও বালক,—
সিংহ বিক্ৰমেৰে
ভাৰতৰ মহাৰথী অতিৰথী,
সৱাকো পৰাস্ত কৰি,
পশিছে গৈ অমৰ ধামত ।
বিশ্বজয়ী পাণ্ডৱৰ যোগ্য সন্তানৰ
দিছে যোগ্য পৰিচয়,—
নহয় শোকৰ কথা—
মনত কৰিলে,
পাণ্ডৱ-গৌৰৱ
আৰ্জ্জনিৰ অদ্ভুত বিক্ৰম,—
নাচি উঠে হিয়া-অন্তৰী ।

এনেকুৱা বিশ্বজয়ী যশস্যা-কীৰ্ত্তিত—
শোকৰ প্ৰলেপ ঢলা নহয় উচিত।

যুধিষ্ঠিৰ।— সাত্যকি!
কুলৰ প্ৰদীপ মোৰ অভিমন্যু ধনে
বিক্ৰমেৰে যুঁজি শত্ৰু স'তে
বিচুত্তি লগাই সকলোকে
আলিঙ্গিছে শান্তিৰ জিৰণি,—
নাই শোক সেইবাবে;—
তাৰ গৌৰৱতে আজি গৌৰৱী পাণ্ডৱ।
কিন্তু,
অন্যায় ৰণেৰে তাক নাশিলে শত্ৰুই,
এই মাত্ৰ শোকতেহে বিদৰে অন্তৰ।
সাত্যকি! কোৱা,
যদিহে শত্ৰুই
ধৰ্ম্মযুদ্ধ কৰিলেহেঁতেন,
তেন্তে নেকি প্ৰাণ ধন আৰ্জ্জুনিয়ে মোৰ
কোমল জীৱন তাৰ,
ঢালিলেহেঁতেন এই অকাল মৃত্যুত?
উঃ! কি নিদাৰুণ শোক!
অন্তৰ বিদীৰ্ণ হয়,—

সহদেৱ।— ধৰ্ম্মৰাজ!
পাণ্ডৱৰ তুমিয়ে গৌৰৱ।
পাণ্ডৱৰ সকলোৰোৰ কৰ্ত্তব্য পালন
তোমাৰ আদেশৰেই হয়।
এনেইতো কৌৰৱৰ বিজয় হুঙ্কাৰ—
তাতে আৰু পাণ্ডৱৰ দুৰ্দ্দশা ইমান!
এনে সময়ত যদি
হোৱা তুমি শোকত অস্থিৰ,
পাণ্ডৱক ভৱিষ্যৎ পথ,
দিব্য আলোকেৰে দেখুৱাব কোনে?
মহাৰাজ!

নকৰিবা শোক—
কাল পুৰুষৰ প্ৰয়োজন মানি
লোৱা যোগ্য কৰ্ত্তব্য হাতত।

যুধিষ্ঠিৰ।— সহদেৱ!
কিদৰে সান্ত্বনা পাওঁ মই?
ময়ে যে কাৰণ তাৰ অকাল মৃত্যুৰ!
প্ৰাণৰ অভিয়ে মোৰ,—
কলে মোক ঠানুৱা মাতেৰে—
"ব্যুহৰ আগম জানো,—নাজানোঁ নিগম" বুলি—
তথাপিও হায়!
ইমান উন্মত্ত হলোঁ ৰাজ্যৰ লোভত,—
আগ-পাচ অলপো নুগুণি
অনুমতি দিলোঁ মই
প্ৰৱেশিব ব্যুহৰ মাজত।
হায়!
সহোদৰ অৰ্জ্জুনৰ,
সুভদ্ৰা দেৱীৰ,
ময়ে হেতু প্ৰাণান্তক পুত্ৰ-শোকাগ্নিৰ।
মোৰ দোষতেই,
মহাত্মা বিৰাটবালা উত্তৰা মাতৃয়ে,
পালে আজি বৈধব্য যাতনা।
সুমৰি ইবোৰ কথা,
কেনেদৰে স্থিৰ থাকোঁ মই?

ছোকৰাৰ গীত

(ৰাগিণী দেশমল্লাৰ বৰগীত—তাল ঝাপ)

কিদৰে সুথিৰ কৰোঁ অথিৰ পৰাণ!
থাকি থাকি বাজে শোক-বেদনাৰ তান।
প্ৰাণৰ পুতলা মোৰ অভিমন্যু ধন
অন্যায় ৰণত পৰি হেৰালে জীৱন,—

ৰাজ্যৰ লোভত মই হেৰুৱাই জ্ঞান,
ৰণত পঠাই তাৰ নাশিলোঁ পৰাণ।
নসহে প্ৰাণত আৰু শোকানল তাৰ
নোখোজোঁ বাচিব লৈ এই শোক ভাৰ।

নকুল।— দাদা!
তুমিয়ে শোকত যদি হোৱা বিচলিত,
ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণীবোৰে তেন্তে,
সহিবৰ শোকৰ বেদনা,
কেনেকৈ পাব পথ?
জানা তুমি ভালমতে,—
শোকৰ যাতনা মাত্ৰ
অল্পজ্ঞানী ক্ষুদ্ৰচেতা, স্বাৰ্থপৰলৈ—
সঙ্কীৰ্ণ ইন্দ্ৰিয়বোৰ অতিক্ৰম কৰি
লভিছা তুমিযে নাম ধৰ্ম্ম যুধিষ্ঠিৰ—
তেন্তে কিয় ক্ষুদ্ৰ এই শোকৰ তাপত
ইমান আকুল হোৱা তুমি?
ৰিপুৰ অধীন হৈ অবোধ পাণ্ডৱে,
বিপথৰ বাটৰুৱা হ'লে কেতিয়াবা
তুমিযে ফিৰাই আনা সৎপথলৈ
কৈ কত তত্ত্বৰ কাহিনী।
এতিয়া তুমিযে যদি
হোৱা এনে শোকৰ অধীন,
কোনে তেন্তে বুজাব আমাক?

যুধিষ্ঠিৰ।— নকুল!
সমাজত যিজন ডাঙৰ,
ক্ষণে পতি মহৎ কৰ্ত্তব্য তাৰ।
তাৰ বিবেচনাতেহে
সকলো নিৰ্ভৰ কৰে মঙ্গলামঙ্গল।
তাৰ যদি কোনো কিবা ত্ৰুটীৰ কাৰণে
অকস্মাতে ঘটি পৰে কিবা অমঙ্গল,—
সেইটো দোষতে মাথো

গোটেই সমাজখনে
অশান্তিত পৰে জঁট খাই।
সেইবাবে সমাজৰ প্ৰধান জনৰ
সকলো কামতে,
সুস্থ বিবেচনা হোৱা নিতান্ত উচিত।
কিন্তু মই পাণ্ডৱৰ অধম অগ্ৰজ,—
পাণ্ডৱৰ সকলো কৰ্ত্তব্যবোৰে
মোৰে উপদেশ মানি
লক্ষ্য স্থিৰ কৰে।
কিন্তু আজি ঘটালোঁ যি মহা সৰ্ব্বনাশ,
তাৰবাবে, কি কব পাণ্ডৱে মোক ?
হায় !
সোমাব অৰ্জ্জুনে যেৱে
বাসুদেৱ স'তে এই শিৱিৰত আহি,—
সুভদ্ৰা দেৱীয়ে সুধিব যেতিয়া আহি
"ক'ত মোৰ অভিমন্যু" বুলি,
কি বুলি সান্ত্বনা দিম মই ?
ভাই !
ধনঞ্জয়ে ফিৰি আহি পোৱাৰ আগতে—
মৰণে মঙ্গল মোৰ।

ছোকৰাৰ গীত

নাই কাম আৰু মোৰ এই জীৱনত
কিদৰে দেখাম মুখ পাৰ্থৰ আগত ?
তেনেই অধম মই
জ্ঞান-ধৰ্ম্ম হেৰুৱাই
বিসৰ্জ্জিলোঁ প্ৰাণধন কাল সমৰত।
অৰ্জ্জুনে সুধিব যেৱে,
ক'ত অভিমন্যু এৱে
কি বুলি সান্ত্বনা দিম ভ্ৰাতৃৰ প্ৰাণত ?

ভীম ।— ধৰ্ম্মৰাজ !
নাভাবিবা তুমি,—
আৰ্জ্জুনিৰ মৃত্যু শোকে
কৰা নাই অভিভূত মোক ।
ভীমৰ বচনবোৰ কঠোৰ কৰ্কশ,
কাৰ্য্যত একণো নাই স্নেহৰ কণিকা,—
কিন্তু,
তথাপি হৃদয় আছে মোৰো ।
সুখ-দুখ, শোক-বেদনাৰ অনুভূতি
মোৰো এই হৃদয়ত আছে ।
প্ৰাণধন অভিমন্য মোৰ
অন্যায় ৰণত,
শত্ৰুৰ হাতত পৰি,
গুচি গ'ল স্বৰ্গবাসী হৈ—
সেই শোকে,
ছিৰ্ণভিণ কৰি দিছে ভীমৰ অন্তৰ,—
কিন্তু, সেই বুলি,
বাঞ্ছা কিয় কৰিম মৃত্যুৰ ?
অভিমন্যুহন্তা কৌৰৱক
সবংশে বিনাশ কৰি,
প্ৰতিশোধ লৈ,
লম তেৱে মৃত্যুব শৰণ ।
নহলে,
কাপুৰুষ হৈ, ক্ষত্ৰিয়ৰ বিক্ৰম পাহৰি,
প্ৰতিশোধ-প্ৰতিজ্ঞা তিয়াগি,
মৃত্যু কিয় কামনা কৰিম ?
মহাৰাজ !
শোক-দুখ পাহৰি পেলোৱা,—
অন্তৰ ভৰাই লৈ পাণ্ডৱ বিক্ৰম
নাশ কৰা কৌৰৱৰ পাল ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— নাই,—নাই আৰু ৰণৰ হেপাহ ।
নাই আৰু প্ৰয়োজন ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ ।

সামান্য ৰাজ্যৰ বাবে,—
জ্ঞাতিবধ, ভ্ৰাতৃবধ মহা পাতকত
পৰিবৰ বাঞ্ছা নাই আৰু।
হায়! কি কুক্ষণত ৰাজ্যৰ আশাই
ললে অন্তৰত ঠাই,—
তাৰবাবে,
দয়া, মায়া, চেনেহ, মৰম,
বিস্মৃতিৰ সিন্ধুত বুৰাই,—
মহা হৰষেৰে,
নাশিছোঁ আত্মীয়কুল।
জ্বালিছোঁ সমৰানল শান্তিৰ বুকত।
মোৰে বাবে,
পৃথিৱীৰ মানী পূজ্য নৃপতি সকলে,
এজন এজনকৈ,
দিছে আহি জীৱন আহুতি এই সমৰানলত।
নালাগে, নালাগে ভাই, এনে ৰাজ্য মোক।
যিফালে ফিৰাওঁ চকু—
সেইফালে মৰ্ম্মভেদী-কৰুণ বিলাপ।
ভাই বৃকোদৰ!
এৰি দিয়া ৰণৰ হেপাহ!
সুখ-শান্তি বিৰাজক দেশৰ বুকত—
বনবাসী জীৱ আমি—
ৰাজ্য সপি দি দুৰ্য্যোধনক,
পুনু যাওঁ বনবাসী হৈ।
ভাবি চোৱা ভাই!
আছিলোঁ যেতিয়া, বনৰ মাজত,
ফল মূল খাই,
পাঁচোজনে এটা প্ৰাণ হৈ,—
ক'ত দেখিছিলা এনে অশান্তি ভীষণ?

ভীম।— ক্ষত্ৰিয়ৰ প্ৰধান ধৰম,
প্ৰতিহিংসা পাহৰি পেলাই,
যাব খোজা বনবাসী হৈ?—

মোৰা তেন্তে সকলোৱে,—
নকৰোঁ বাৰণ ।
অকলে ভীমেই লব
শত্ৰুতাৰ প্ৰতিশোধ ।
প্ৰতিহিংসা চিতাগ্নিত
ভস্ম কৰি দিম কৌৰৱক ।
হয় হ'ক অশান্তি নাশৰ মূল,—
অশান্তিতে ঢালি পুনু অশান্তি অনল,
অশান্তিৰ অগ্নিশিখা
উজাৰিম অম্বৰ আগুৰি,—
কৌৰৱ সমূলে ভস্ম হৰ তাত পৰি ।
বিশ্বত্ৰাস অশান্তিৰ
জয়ডঙ্কা বজাম তুমুল ।
সকলোকে শুনাম বিশ্বৰ,
গোলোক বিহাৰী কৃষ্ণ দয়াময় হৰি
যতবোৰ অশান্তিৰ মূল ।
তেওঁৰেই ইচ্ছা পূৰ্ণ হেতু—
শোক জৰ্জ্জৰিত এই অন্তৰৰ পৰা
জ্বলিছেই প্ৰতিহিংসানল ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— ভাই বৃকোদৰ !
নজ্বলাবা প্ৰতিহিংসা আৰু !
অশান্তিত অশান্তি ঢালিলে
সৃষ্টি নাশ হয়—
বিধাতাৰ মহা ইচ্ছা নহয় পূৰণ ;
সেইবাবে বিধাতাই সৃষ্টি ৰক্ষা হেতু,—
যিমানে নিৰ্দ্দয় যেন দেখা পাওঁ আমি,
কিবা এটা ঘটনাৰ গৌণ ইঙ্গিতেৰে,
অশান্তিত—শান্তি ঢালি দিয়ে ।
আমিতো নুবুজো তাৰ সৃষ্টিৰ ৰহস্য,—
ইও তাৰে তেনে এটা কিবা হব পাৰে ।
ভাই, শান্ত হোৱা—

বিধাতাৰ নকৰা বিৰোধ ।—
এৰি দিয়া প্ৰতিহিংসা ভাৱ ।
যাৰ ইচ্ছামতে এই অমঙ্গল ঘটি,
শোকাগ্নিৰে জ্বলাইছে পাণ্ডৱ অন্তৰ,
তেওঁৰেই প্ৰতিকাৰ কৰিব ইয়াৰ ।
তুমি মই কোন ভাই ?
(ওপৰলৈ প্ৰণাম কৰি)
গোলোক বিহাৰী হৰি ।
ভীমৰ কোপত পৰি
হয় আজি জগতৰ মহা সৰ্ব্বনাশ—
জগত পালক তুমি—
লোৱা আহি ৰক্ষাভাৰ তোমাৰ সৃষ্টিৰ ।

(প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

পাণ্ডৱ শিবিৰৰ সমুখ

(শোকত সকলো নিস্তব্ধ হৈ আছে, অৰ্জ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰবেশ ।)

অৰ্জ্জুন ।— ইকি সখি !
ক'লৈ আনিলা মোক ?
শিবিৰলৈ আহোঁ বুলি
বেগাই চলালা ৰথ,—
কিন্তু কিয়,
মহাশ্মশানত আনি সুমুৱালা মোক ?
চোৱা সখি !
কি ভীষণ শ্মশান !
ঘন কৃষ্ণ আন্ধাৰ সাৰটি

কত অভাগাৰ জীৱশূন্য মৃতদেহ
পৰি আছে বাগৰি ধূলাত ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— সখি !
নহয় শ্মশান এই—
স্থিৰ হৈ চোৱাচোন,
এয়েই পাণ্ডৱ শিৱিৰ ।

অৰ্জ্জুন । সখি !
এযে যদি পাণ্ডৱ শিৱিৰ
ক'ত তেন্তে পাণ্ডৱ সকল ?
অন্যান্য দিনৰ দৰে
পাণ্ডৱৰ অভ্ৰভেদী ৰণজয়ী ধ্বনি
হোৱা নাই কিয় আজি ?
কিয় বা নুশুনোঁ তেন্তে আনন্দ কল্লোল ?
কোৱা, কোৱা সখি !
পাণ্ডৱ শিৱিৰ কিয় নিৰানন্দ আজি ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । কিয় সখি আকুল ইমান ?
সংসপ্তক বায়ু-মণ্ডল
আছিল নে ভৰপূৰ আজি অসুস্থ ৰেণুৰে,
সেই বাবে এনুৱা প্ৰলাপ ?
শ্মশান দেখিলা ক'ত ?
পাণ্ডৱ শিবিৰ এই—
আগবঢ়া ?

অৰ্জ্জুন । সখি ?
সঁচাকে যদিহে এই পাণ্ডৱ শিৱিৰ
কিয় তেন্তে কোনো জনে মোক
সোধা নাই ৰণৰ বাতৰি ?
আনদিনা শিৱিৰ সোমালে,
সকলোৱে আগ্ৰহেৰে
কত কথা সোধে মোক ?
আজি,

জয় কৰি নাৰায়ণী সেনা
পালেঁাহি শিবিৰ আহি—
তথাপি কোনেও কিয় সোধা নাই একো ?
কৌৰৱৰ তীক্ষ্ণ শৰে
ছেদন কৰিলে নে কি পাণ্ডৱৰ জীভা ?
বাৰু,
ময়ে সোধোচোন,—
ধৰ্ম্মৰাজ ! দাদা !
ক'ত তুমি ?
তোমাৰ আশীষ লৈ তোমাৰ অৰ্জ্জুনে
সংসপ্তক ৰণ জিতি আহিছে উভতি,—
তেন্তে কিয় ?
আনন্দৰ আলিঙ্গন দিয়া নাই মোক ?
আৰ্য্য বৃকোদৰ !
তোমাৰে বা মাত আজি শুনা নাই কিয় ?
মেঘৰ গৰ্জ্জন যেন আনন্দৰ ধ্বনি
কিয় বা নুশুনেঁা আজি তোমাৰ মুখৰ ?
সাত্যকি, সহদেৱ, নকুল, ধৃষ্টদ্যুম্ন,
কিয় আজি তোমালোকে
সোধা নাই একো কথা মোক ?
ক'ত মোৰ অভিমন্যু হৃদয়ৰ ধন ?
ক'ত আজি তাৰ
সুধাময় পিতা সম্বোধন ?

ছোকৰাৰ গীত।

ৰাগিনী-বৰগীত-ভৈৰৱী—তাল ঠেকা।

ক'ত মোৰ অভিমন্যু প্ৰাণৰ নন্দন।
পিতা বুলি এটিবাৰ কৰা আহি সম্বোধন।
সংগ্ৰাম জয় কৰি পলোহি শিবিৰ মই
দেখা দিয়া আহি মোৰ জীৱনৰ ধন ?

মাতিছো কাতৰ হৈ কিয়নো নামাত তই
কৰিছা নে মোৰ প্ৰতি কিবা অভিমান ?

ভীম। — ভাই ধনঞ্জয় !
কি বা আজি সুধিম তোমাক ?
পাণ্ডৱৰ প্ৰাণবোৰ
খণ্ড খণ্ড হৈ আজি
পৰি আছে মৃত্যুত বাগৰি।
সেই জীৱশূন্য পৰাণেৰে
সংসপ্তক বিজয় বাতৰি সুধি
আনন্দেৰে সম্ভাষিম কিদৰে তোমাক ?
তুমি ভাই।
সমৰ বিজয়ী হৈ আহিছা উভতি—
আৰু আমি ঘৃণিত ক্লীবত্ব লৈ,
গ্লানিৰ কলঙ্ক সানি ক্ষত্ৰিয় শৌৰ্য্যত,
শিৱিৰৰ চুকত লুকাই,
পৰি আছোঁ, ভয়ত আৱষ্ট হৈ ;—
তেনে পাণ্ডৱৰ পৰা,
আনন্দৰ সম্বৰ্দ্ধনা পাবা কিয় তুমি ?
ভাই !
বীৰত্ব উজ্জ্বল সেই পৰমাণুবোৰে
গুচি গ'ল পাণ্ডৱক এৰি।
সমৰ উন্মত্ত সেই উত্তপ্ত তেজৰ সোঁত
চেঁচা হ'ল পাণ্ডৱৰ শিৰৰ মাজত,—
নহলে,
পাণ্ডৱৰ হৃদয়ৰ অভিমন্যু ধন
দলিয়াই বিপক্ষৰ অস্ত্ৰৰ মুখত,
প্ৰতিহিংসা এৰি,
এতিয়াও কিয়
প্ৰাণ লৈ থাকিব পাণ্ডৱে ?

অৰ্জ্জুন। — কি কলা, কি কলা দাদা !
অভিমন্যু নাই ?—
কেশৱ ? (মূৰ্চ্চা গৈ পতন)

যুধিষ্ঠিৰ ।— মূৰ্খ যুধিষ্ঠিৰ !
তোৰে ৰাজ্যলোভ হেতু
পৰিল পাণ্ডৱ আজি ধ্বংসৰ মুখত—
আঁতৰাই জীৱনৰ সুবৃত্তিবিলাক
কুবৃত্তিৰে অন্তৰ ভৰালোঁ,—
পৰিলোঁ উন্মত্ত হৈ ৰাজ্যৰ লোভত—
তোকেই নে লোকে কয় ধৰ্ম্ম যুধিষ্ঠিৰ ?
যা—বুৰি যা অস্তিত্ব মোৰ
বিস্মৃতিৰ অতল সিন্ধুত ।
জ্ঞাতিহন্তা, ভ্ৰাতৃহন্তা, পুত্ৰহন্তা,
ৰাজ্যলোভী যুধিষ্ঠিৰ নাম,—
কোনেও নলয় যেন বিশ্ব-জগতত ।
কোনো কিবা ইচ্ছা যদি পূৰণৰ হেতু,
সৃজিছিল কোনোবাই মোক,—
উটাওক সেই ইচ্ছা অনন্ত সোঁতত—
অযোগ্য, অযোগ্য মই—
মোৰ পৰা কাৰো একো নহয় মঙ্গল—

(মূৰ্চ্চা পতন)

ভীম । — কৃষ্ণ !
পাইছানে তৃপ্তি ?
লভিছা নে আনন্দ প্ৰাণত এৱে ?
অৰেও জীৱন ঢালি কৃষ্ণৰ সেৱাত,
লভিছিল যি পাণ্ডৱে আনন্দ অপাৰ,
তেনুৱা পাণ্ডৱ আজি এই ;—
আৰু, যিজনে ইঙ্গিতে ইঙ্গিতে,
দেখুৱাই পাণ্ডৱক
বিচিত্ৰ ভৱিষ্যতৰ বিমোহনী ছবি,
ৰাখিছিল শান্তিত বুৰাই,
সেই কৃষ্ণ তুমি,—
লভিছা নে মহা তৃপ্তি প্ৰাণত এতিয়া ?
কোৱা, কোৱা যদুনাথ ?
আৰু কিবা লাগে নে তোমাক ?

প্ৰকাণ্ড শৰীৰ দেখি মোৰ
অন্তৰত হিংসা হয় যদি,
কোৱা, কোৱা পাণ্ডৱনাথ!
হৃৎপিণ্ড উভাৰি তেনেই
তোমাক উছৰ্গা কৰি
ততালিকে উটুৱাও তৃপিতি তোমাৰ।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— দাদা বৃকোদৰ,
উপস্থিত কৰ্ত্তব্য পাহৰি,
ধৈৰ্য্যহীন হোৱা এৰে নহয় সময়।
সকলোৰে মিলি
কৰা এৰে নৃপতিক উচিত শুশ্ৰূষা—
চাওঁ মই সখিক ইফালে।

ভীম।— নালাগে,—
নুশুনো, নুশুনো আৰু বিহভৰা মিঠা কথা তোৰ,—
নোখোঁজো অকণো তোৰ স্নেহৰ কণিকা।
তোৰে মাত্ৰ কপট ইচ্ছাত
জীৱনৰ গতি-মতি সমৰ্পণ কৰি
লভিলে পাণ্ডৱে আজি এই পৰিণাম।
নালাগে, নোখোঁজো আৰু তোমাৰ সহায়,—
নচলোঁ পাণ্ডৱে আৰু তোমাৰ ইচ্ছাত।
নিদিবা, নালাগে মুক্তি,—
কোন তুমি মুক্তিৰ গৰাকী?
জগতৰ কোনোবা কোণত,
মহা অন্ধকাৰময় অতল গুহাত,
পৰি ৰম হুঙ্কাৰি ভীষণ,—
জীৱনৰ সুখ-শান্তি সৌভাগ্যৰ পৰা
সমূলি বঞ্চিত হৈ,
অনন্ত বিষাদ মাথোঁ কৰিম আশ্ৰয়,—
আনন্দৰ হাঁহি এৰি
উৰবাম বিকট ক্ৰন্দন,—
তথাপিতো নামাতো তোমাক
পাণ্ডৱৰ বিপদ কালত।

কেতিয়াবা যদি,
বেদনাৰ কাতৰ ধ্বনিৰে
ওলায় কোনোবা কথা অন্তৰৰ পৰা,
সিটো মাত্ৰ নামহে তোমাৰ।
তথাপিতো সশৰীৰে নামাতো তোমাক।
অৰ্জ্জুনৰ দৰে
তোমাক সাৰথী লৈ সখি সখি বুলি
নোসোমাওঁ ৰণৰ ক্ষেত্ৰত।
নলওঁ নলওঁ খুজি অকাল মুকুতি—
তোমাৰ নামহে মাত্ৰ অন্তৰত লৈ
সমৰত সোমাম হুঙ্কাৰি।

অৰ্জ্জুন— (চেতনা লাভ কৰি)—অভিমন্যু নাই।
সুভদ্ৰাই যাক ভাবি জীৱনৰ ধন,
ৰাখিছিল হৃদয়ৰ আঁচলত বান্ধি,
সেই অভিমন্যু আজি নাই?
যাৰ মুখ চাই চাই অধম অৰ্জ্জুনে,
গুণিছিল সুখভৰা কিমান কল্পনা,
সেই প্ৰাণধনে আজি এৰি গ'ল মোক?

(শ্ৰীকৃষ্ণলৈ চাই)—অন্তৰ্য্যামী!
জানা তুমি সকলো কথাকে,—
কোৱা,
কোন ফালে গুচি গ'ল অভিমন্যু মোৰ?
এই গাণ্ডীৱেৰে মই
কিমান অসাধ্য কাম কৰিলোঁ সাধন,—
কোৱা কোৱা বিপদ তাৰণ,
নোৱাৰিম আনিবনে ফিৰাই অভিক?
নাপাম নে আৰু মোৰ প্ৰাণৰ ধনক?
যদিহে নাপাওঁ আৰু, কোৱা,—
গাণ্ডীৱ সম্বল মাথো লৈ
চৰাচৰ ব্ৰহ্মাণ্ড ঘূৰিম,—
তাতো যদি নাপাওঁ অভিক,
তোমাৰ কৃপাতে লভা বিজয়ী গাণ্ডীৱ

তোমাৰেই চৰণত সঁপি,
লুপ্ত হম অদৃশ্য দেশত।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— সখি।
জানো মই পুত্ৰৰ শোকত
কিমান অস্থিৰ হয় পিতৃৰ অন্তৰ,—
সন্তানৰ শোকৰ কাষত
জগতৰ যিমান যন্ত্ৰণা
সকলোৱে মানে পৰাভৱ।
কিন্তু, সেই বুলি ক্ষত্ৰিয়ৰ
অন্তৰ অধীৰ হোৱা নহয় উচিত।
বিশেষতঃ—ক্ষত্ৰ সমাজত
বীৰ চূড়ামণি বলি তুমিয়ে বিখ্যাত।
শোক মাথোঁ—
মায়া-মোহ বিজড়িত
অজ্ঞানী সংসাৰী আৰু নাৰীৰ কাৰণে,—
স্থিৰ হোৱা, ভাবি চোৱা,—
কোনে কাক সংহাৰিব পাৰে?
সকলোতে নিয়তিৰ অব্যৰ্থ বিধান।
ক্ষত্ৰিয়ৰ ওপৰতে
জগতৰ শাসনৰ ভাৰ।—
সেইবাবে, শোকে-দুখে
কৰিব নোৱাৰাকৈ অধীৰ বিকল
সৃষ্ট হ'ল ক্ষত্ৰিয় হৃদয়।
এনুৱা ক্ষত্ৰিয় হৈ
হোৱা যদি তুমি আজি শোকত কাতৰ,
শৃঙ্খলা ৰাখিব কোনে শাসন নীতিৰ?
অমূলক শোকাতুৰ হৈ
কৰ্ত্তব্য পাহৰা কিয় সখি?

অৰ্জ্জুন।— সখি!
মানৱ ধৈৰ্য্যৰ সীমা পাৰ হৈ
অৰ্জ্জুনৰ হিয়া আজি
সোমাইছে অধৈৰ্য্যৰ পূৰ্ণ শাসনত।

কিদৰে ধৰিম ধৈৰ্য্য মই ?
তুমিতো নিজেই জানা—
দুৰ্দ্দৰ্ষ শত্ৰুৰ কত সুতীক্ষ্ণ শৰেও
নোৱাৰি ভেদিব মোৰ বুকু
ভাঙি পৰে পৰাভৱ মানি ;—
দেখিছানে, যদুনাথ !
শত্ৰুৰ তাণ্ডৱ দেখি
ধৈৰ্য্যহীন হোৱা কেতিয়াবা মোক ?
আজি যে বাজিছে এই শোক অন্তৰত,
নহয় সামান্য কথা এই ।
যদুনাথ !
তোমাৰ সখিৰ প্ৰাণ
ছিণ ভিণ কৰেঁ৷ বুলি এই শেল মাৰি,
সংসপ্তক ৰণৰ ছলেৰে
নিছিলা নে দূৰলৈ মোক ?
বিপদ ভঞ্জন !
তোমাৰেই নাম-ধন অন্তৰত লৈ
জগতৰ সকলো জীৱই
আঁতৰায় বিপদ-বিথিনি,—
কিয় তেন্তে দয়াময় !
তোমাৰ লগত থাকি,
এনে দূৰদশা আজি মোৰ ?
কোৱা, কোৱা অনাথ বান্ধৱ,
কিয় আজি পাণ্ডৱৰ এই অমঙ্গল ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— সখি ?
এই কাল নহয় শোকৰ ।
তোমাক বিকল হোৱা দেখিলে শত্ৰুই,
নথৈ আশয় পাব :—
পৰাভূত শত্ৰুদলে
লাই পাই আক্ৰমিব বিপুল দাপেৰে ।
তুমি যদি হোৱা এনে শোকত অধিৰ,
পাণ্ডৱ পক্ষই তেন্তে,

কাৰ মখ চাই,
কাক আশা কৰি,
কাৰ অনুপ্ৰেৰণাত বলৱন্ত হৈ,
সিংহ বিক্ৰমেৰে
আক্ৰমিব শত্ৰুৰ সেনাক ?
সোমাই পৰিছা আহি সমৰ ক্ষেত্ৰত,—
শোকত অধীৰ হোৱা
উচিত নে এনুৱা সময় ?
লক্ষ্য ৰাখি অনিবাৰ্য্য কৰ্ত্তব্যৰ ফালে
কৰা এৰে প্ৰতিজ্ঞা পালন !

অৰ্জ্জুন ।— যদুনাথ !
কি কৰ্ত্তব্য কৰিম পালন ?
পুত্ৰ, ভ্ৰাতৃ, জ্ঞাতি, আত্মীয়ৰ
শোক অগ্নি বুকুত জ্বলাই লৈ
ভাবিছো মনত,
উচিত কৰ্ত্তব্য মোৰ কৰিছোঁ পালন,—
য'ক, থ'ক—
অতন সিন্ধুত বুৰি এনুৱা কৰ্ত্তব্য ;—
ধ্বংসৰ ধুমুহা আহি,
অৰ্জ্জুনক উৰুৱাই নি,
পেলাওক প্ৰতিজ্ঞা তাৰ,
নিৰুদ্দিষ্ট ঘোৰ আন্ধাৰত ;—

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— চোৱা, চোৱা সখি ?
তোমাৰ অৱস্থা দেখি
পাণ্ডৱ পক্ষৰ সকলো সেনাই,
কেনে নিৰুৎসাহ হৈ পৰিছে ৰণত ;—
চোৱা, ধৰ্ম্মৰাজ নিজে,
মৃত প্ৰায পৰি আছে বাগৰি ধূলিত ;—
ইবোৰ দেখিও বাৰু
উচিত নে হোৱা তুমি ইমান অধীৰ ?
জগতত প্ৰকৃততে,
কোনো কাৰো নহয় আপোন ।

মায়াৰ কুহকী ছলনাতে—
মোৰ মোৰ বুলি ফুৰে সকলো প্ৰাণীয়ে।
পনলুৰ যেনেদৰে,
এটাৰ পাছত এটা চোকোলা এৰাই,
অকনো নাযায় পোৱা—
সেইদৰে,
মায়াশূন্য চিত্তেৰে ভাবিলে
অকনো নাথাকে এই জগতৰ সাৰ।
মায়াময় কায়াটোৰে যদি
অলপো সম্বন্ধ নাই আত্মাৰ লগত,—
পিতা পুত্ৰ সম্বন্ধত তেন্তে
কি সত্য থাকিব পাৰে ?
তাৰবাবে যোৱা কিয় কৰ্ত্তব্য পাহৰি ?

অৰ্জ্জুন।— যি জনক বহুৱাই
হস্তিনাৰ ৰাজ-আসনত—
পাৰ্শ্বচৰ হৈ—
ধৰ্ম্মৰাজ্য স্থাপনৰ
কৰিছিলো কল্পনা কিমান ?
যি জনৰ অঙ্গত কোনোৰে
একবিন্দু শোনিত কৰিলে পাত,
নকৰি বিনাশ তাক,
নলওঁ জিৰণি বুলি
কৰিছিলো কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞা,—
সেই দাদা আজি মোৰ বাগৰে ধূলাত !—
কোৱা, কোৱা সখি !
এয়ে নে কি পৰিণাম কৰ্ত্তব্য ৰক্ষাৰ ?
হায় !
তোমাৰ কৃপাত সখি,
এনেও দেখিব লগা হ'ল,—
(পৰি থকা যুধিষ্টিৰৰ ওচৰলৈ গৈ)
দাদা, দাদা !—
তোমাৰ দাসানুদাস অধম অৰ্জ্জুনে

সংসপ্তক জয় কৰি
নিৰাপদে আহিছে উভতি,—
সোধা তাক ৰণৰ বাতৰি ?
অভিমন্যু পৰা শুনি অন্যায় ৰণত
পোৱা নাই যন্ত্ৰণা যিমান,—
তোমাৰ অৱস্থা এই দেখি
ভাঙিছে অন্তৰ মোৰ টুকুৰা-টুকুৰ ।
উঠা দাদা ! কথা কোৱা—
দিয়া মোক সান্ত্বনা প্ৰাণত—।

ছোকৰাৰ গীত

(ৰাগিনী নাম-কীৰ্ত্তনাঙ্গ-তাল ঠেকা)

দাদা সান্ত্বনা দিয়াহে প্ৰাণত—
দেখি তোমাৰ এই দশা
বজ্ৰাঘাত পৰিছে বুকুত ।
উঃ ! কি যন্ত্ৰনাত পৰিঁ
আছা তুমি ধূলাত বাগৰি,
(দেখি বুকু ফাটি যায়)
(তোমাৰ এনে দুখ দেখি বুকু ফাটি যায়)
(মোৰ জীৱনত আৰু নাই প্ৰয়োজন)
(পুত্ৰহাৰা জীৱনত আৰু নাই প্ৰয়োজন)
কাৰ মুখ চাই আমি বাচোঁ আনন্দত ?

যুধিষ্ঠিৰ - — (মূৰ্চ্চা মুক্ত হৈ) কিয় মোৰ জগালা চেতনা ?
মোহনিদ্ৰা কৱলত
পাহৰি শোক-যন্ত্ৰণা
আছিলো নিচালে পৰি শান্তিৰ কোলাত,—
কিয় মোৰ যাতনা জগালা ?
ভাই যদুপতি ! কৈ দিয়া,
কি দৰে পাহৰো মই অভিমন্যু-শোক ?

ভীম - — ধৰ্ম্মৰাজ !
নকবা, নকবা এনে কথা,—

অভিমন্যু-শোক পাহৰাৰ
নকৰিবা কল্পনা কদাপি ;—
পাহৰিলে অভিমন্যু-শোক—
দুঃশাসনৰ ৰক্তপান কৰি,
কিদৰে বান্ধিব দিম ।
দ্ৰৌপদীৰ বিমোহিনী খোপা ?
দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভাঙি,
বহুৰাম কিদৰে তোমাক
হস্তিনাৰ ৰাজ আসনত ?
পাহৰিলে অভিমন্যু-শোক
নহব ভীমৰ একো প্ৰতিজ্ঞা পালন ।
অভিমন্যু-শোক !
মূৰ্ত্তিমান হৈ তই
সন্মুখত নাচিবি সদায়,—
আগ্নেয়গিৰিৰ দৰে দীপ্ত শিখা হৈ,—
কুৰুকুল নিৰ্ম্মূলৰ
হবি তই পথবন্তি,—
এখন্তেকো তই
নাথাকিবি স্মৃতিৰ আঁৰত ;—
কৌৰৱৰ সেই
ঘৃণিত লাঞ্চনাভৰা
মহা অবিচাৰবোৰ
দিন ৰাতি জ্বলাবি হিয়াত ।
হৃদয় !
গাবি সেই আৰ্জ্জুনিৰ
মৰ্ম্মভেদী কৰুণ বিলাপ
প্ৰতিহিংসা ৰাগিনীৰে অনল উগাৰি ;—
অন্যায় ৰণত পৰি অভিমন্যু ধনে
যি কৰুণ সুৰ তুলি
মাতিছিল পাণ্ডৱক প্ৰাণ ৰক্ষা হেতু,—
সেই প্ৰাণভেদী সুৰ
পিচলিব, কাচিতো নিদিবি

তোৰ অন্তৰৰ পৰা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ক্ষত্ৰিয় গৌৰৱ ৰক্ষা হেতু
এয়েহে আচল কথা ।
ধৰ্ম্মৰাজ !
অভিমন্যু শোকানল,
জলোৱা প্ৰাণত এনে উন্মত্ত তেজেৰে,
নিমিষতে যেন দুৰ্দ্দান্ত কৌৰৱ
ভস্ম হৈ লুপ্ত হয় পৃথিৱীৰ পৰা ।
তেহে শান্তি লভিবা কিঞ্চিৎ ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ !
প্ৰতিহিংসা অগ্নিজালি
নাশিলেও কৌৰৱ পক্ষক,
অভিমন্যু শোকানল,
নুনুমাব কদাপিতো অন্তৰৰ পৰা ।
আৰ্জ্জুনিক এৰি
কি আছে অতুল সম্পদ মোৰ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — নৰপতি ?
স্নেহৰ ধৰ্ম্মই এনে—
আ পক্ষ দেখা যায় সদায় অতুল ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ ?
মনে মোৰ একোতেই নামানে প্ৰবোধ ।
থাকি থাকি শোকৰ যন্ত্ৰণা
উঠি আহে আলোড়ি অন্তৰ ।
ভাবি চোৱা ভাই !
আৰ্জ্জুনিৰ অকাল মৰণ
অসম্ভৱ হয় নে নহয় ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — সঁচা কথা মহাৰাজ ।
কিন্তু,
নিয়তিৰ অব্যৰ্থ বিধান লিপি
খণ্ডাবৰ সাধ্য নাই কৃষ্ণ-অৰ্জ্জুনৰ ।

ভীম। — কৃষ্ণ!
এনে ছলনাৰ কথা শুনিলে তোমাৰ
বিষাক্ত কৃপানে যেন হানে অন্তৰত।
কোৱা,
নিয়তিৰ লিপি কোন?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — মাজু দাদা!
নিজে মই নিয়তিৰ লিপি।

ভীম। — তুমিয়েই কৰিছা তেন্তে অভিমন্যু বধ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — মাজু দাদা,
দুগ্ধ যেনে একেটি হলেও
ঘিউ, সৰ, আছে তাৰ নানান বিভাগ,—
সেইদৰে,
বহু দেৱদেৱী,
মোৰে পৰা সমুদ্ভূত হৈ
মোৰে কাৰ্য্য সাধনত নিযুক্ত সদায়।
যদিওবা সকলোৰে ময়ে মাথোঁ মূল,—
তথাপিতো,
সময়ে সময়ে সিহঁতৰ,
ময়ো মানি লব লাগে বশ্যতা স্বীকাৰ।
ভাবি চোৱা,
নিয়তিৰ শাসনত
নিজে মই ভোগ কৰোঁ যন্ত্ৰণা কিমান?

ভীম। — কৃষ্ণ!
নিজে তুমি হলা বুলি
নিয়তিৰ ক্লেশৰ অধীন,
তোমাৰ ভক্তই কিয় ভুগিব যন্ত্ৰণা?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — দাদা,
ভক্তৰ লগত মোৰ
বিভিন্নতা একো নাই।
পৃথিবীৰ পানী যেনে

নীল আকাশৰ ছায়া পৰি
নীল সাজ লয়,—
তেনেকৈ,
নিজে মই থাকোঁ যেনেদৰে
ভকতেও তেনেদৰে তৃপ্তি লাভ কৰে।

ভীম। — নোৱাৰোঁ বুজিব কৃষ্ণ
তুমিয়েবা কোন আৰু ভক্তই বা কোন ?
(দূৰত সুভদ্ৰাৰ প্ৰৱেশ)

সুভদ্ৰা। — এয়ে নে কি পাণ্ডৱ শিবিৰ ?
ইয়াতে নে,
শত্ৰুজয় কৰি আহি
অভিমন্যু ধনে মোৰ লভিছে বিশ্ৰাম ?

যুধিষ্ঠিৰ। — কৃষ্ণ ! কৃষ্ণ !
সৰ্ব্বনাশ উপস্থিত।
চোৱা, চোৱা !
পুত্ৰ হেৰুওৱা ভদ্ৰাদেৱী,
সন্তান বিচাৰি
এইফালে আহিছে বেগাই।
কোৱা হৃষিকেশ ?
কি বুলি সান্ত্বনা দিম
পুত্ৰ-শোকাতুৰা মাতৃৰ প্ৰাণত ?

সুভদ্ৰা। — (আগুৱাই আহি)—ইকি ?
আনন্দ দুন্দুভি ভৰা পাণ্ডৱ শিবিৰ
কিয় আজি নিঃশব্দ নিমাত ?
উখলিছে অশ্ৰু কিয়
পাণ্ডৱৰ দীপ্ত নয়নত ?
আনন্দৰ কল্লোলত উদ্ভাসিত পুৰী
কিয় আজি আন্ধাৰত লীন ?—
বিপদ ঘটিছে নেকি কিবা ?
ক'ত মোৰ প্ৰাণাধিক ধন ?
(চাৰিওফালে চাই)

দেখিছোঁ তো সকলোকে পাণ্ডৱ পক্ষৰ,
অভিক নেদেখো কিয় ?

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ ?
বাসৱৰ বজ্ৰ হানি
মুহূৰ্ত্ততে দীৰ্ণ কৰি দিয়া মোৰ শিৰ ।

সুভদ্ৰা । — ই কি মহাৰাজ !
নিমাত থাকিলা কিয় ?
ঘৃণা কৰি,
নিদিয়া উত্তৰ নেকি দুখুনী ভদ্ৰাক ?
কাতৰেৰে মিনতি কৰিছোঁ,
কোৱা,
ক'ত মোৰ দুখুনীৰ ধন ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ভদ্ৰা, ভনী, শান্ত হোৱা !
জ্ঞানশীলা নাৰীৰত্ন তুমি,
সকলো কথাকে বুজি পোৱা,—
অভিমন্যু শোকাগ্নিত
যিমান কাতৰ হৈছে পাণ্ডৱ প্ৰধান,
জননী হৈও তুমি
হোৱা নাই সিমান কাতৰ ।
আৰু,
ধৰ্ম্মৰাজে নিজে
যুদ্ধলৈকে আদেশি অভিক,
লজ্জিত, জীৱনমৃত তোমাৰ কাষত ।
সেইবাবে
ভাবি তেওঁ পোৱা নাই কি দিব উত্তৰ ।

সুভদ্ৰা । — দাদা, যদুপতি !
নাই তেন্তে অভিমন্যু মোৰ ?
দুখুনী ভদ্ৰাৰ আঁচলৰ ধন তেন্তে
গুচি গল হিয়া ভাঙি মোৰ ?
নহয়, নহয় বিশ্বাস—

দাদা !
চৰণত ধৰোঁ,
নকৰা ছলনা মোক,—
কোৱা ! অভিধন ক'ত মোৰ ?

ভীম ।— ভদ্ৰা দেৱী ?
অভিমন্যু ধন আজি নাই সংসাৰত—
ৰাজ্যলোভী পশু
পাণ্ডৱ অধম ভীমে
নিজ হাতে সাজি তাক সমৰ সাজেৰে
বিসৰ্জ্জি আহিছে কাল সমৰ ক্ষেত্ৰত ।

সুভদ্ৰা ।— কি ? কি ? (পতন আৰু মূৰ্চ্চা)

অৰ্জ্জুন ।— ভাল হ'ল,—
পুত্ৰ-শোকাতুৰা অভাগিনী,
এই মোহতেই
শান্তি লাভ কৰে যেন অনন্ত মোহত ।
(সুভদ্ৰাক শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ যোৱা কৃষ্ণলৈ)
ইকি সখি ! ইকি ?
নকৰা শুশ্ৰূষা,
নাভাঙিবা মোহ অভাগীৰ ।
সাৰটি অনন্ত নিদ্ৰা
পাহৰক অভাগিনী পুত্ৰ শোকানল ।

চোকৰাৰ গীত ।

(ৰাগিনী মিশ্ৰঝিঝিত—তাল-পঞ্চ চোৱাৰি)

থাক অভাগিনী
অনন্ত নিদ্ৰা কৰি আলিঙ্গন ।
পাহৰি যাতনা
শোক দুখ বেদনা শিতলিছে দগ্ধ প্ৰাণ ।
ভাঙি দিলে মোহ

সন্তানৰ শোকে পিড়িব অন্তৰ,
পুত্ৰ পুত্ৰ বুলি
হৃদয় আকুলি কৰিব মহাৰোদন।
(শুশ্ৰূষা কৰি মূৰ পিহি পিহি)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সুশীলা ভনীটি মোৰ ?
শান্ত হোৱা, শোক এৰা,—
ক্ষত্ৰিয় নন্দিনী তুমি ক্ষত্ৰিয় কামিনী,
অভিমন্যু বীৰপুত্ৰ, ক্ষত্ৰিয় গৌৰৱ,—
ঘটুৱাই একেলগে
সাতবাৰ সপ্ত সুৰথীক
অমৰ যশস্যা লভি
বীৰত্বৰে পশিছে গৈ অমৰ লোকত।
বীৰ সন্তানৰ বীৰ মাতৃ তুমি,—
যোগ্যা মাতৃ বুলি বীৰ সুপুত্ৰৰ
তুমিও লভিছা যশ ক্ষত্ৰ সমাজত।
সামান্যা নাৰীৰ দৰে
শোক অশ্ৰু ঢালি
নুনুমাবা প্ৰতিহিংসানল।
ধৈৰ্য্য ধৰি শান্ত কৰা শোকিত অন্তৰ।

সুভদ্ৰা। — (চেতনা লৈ) দাদা ;
কিহেৰে কৰিম শান্ত অস্থিৰ অন্তৰ ?
ধৈৰ্য্যকে বা ধৰিম কিদৰে ?
সি দেখোন প্ৰাণৰ তৃপতি মোৰ !
ক্ষণে ক্ষণে দৃষ্টিৰ আগছি আগ
থিয় হয় সন্মুখত আহি ?
দাদা, কাকূতি কৰিছো,
আনি দিয়া অভিধন মোৰ ?—
সি দেখোন মোৰেই ধন,
মই বিনা কোন আছে অভিৰ গৰাকী ?
ঠিক জানো মই—
এবাৰ মাতিলে মই অভি অভি বুলি,
উপস্থিত হব আহি মোৰ ওচৰত।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সৰলা ভনীটি,
সেয়ে যদি সঁচা হয়,
ইমান মাতিছা তুমি অভি অভি বুলি
কিয় তেন্তে নাহে কাষলৈ ?

সুভদ্ৰা। — বহুত দূৰত গৈ পৰিছে জানোবা,—
কাতৰ আহ্বান মোৰ
নাই হেনো শুনা মোৰ ধনে !
দাদা ?
হয়, আনি দিয়া অভি ধন মোৰ,
নাইবা, কৈ দিয়া,
কোন বাট ধৰি গ'লে
পাম মোৰ অভিমন্যু ধন ?
ভগা হিয়া লৈ মই
যাম সেই বাট ধৰি,—
অভি অভি বুলি মই চিঞৰি চিঞৰি
জগতকে আকুল কৰিম,—
শুনিলে অভিয়ে মোৰ কাতৰ বিননি
নোৱাৰি থাকিব স্থিৰ, .
নিশ্চয় লগাব মাত আই আই বুলি,—
লৰি আহি সোমাবহি
বুকৰ মাজত মোৰ ।
বোপা ! অভিধন মোৰ !
দিন ৰাতি দেখোঁ তই
অমৃত বৰষি আই আই বুলি মাতি
কৈছিলি কত কথা,—
আজি নো কি খং কৰি
মোক এৰি গুচি গ'লি কোন দেশলৈ ?
লুকালি গৈ জননীৰ চকুৰ আঁৰত ?
নাজান নে তই,—
দেখা তোক নাপালে খন্তেক
কিমান অস্থিৰ হয় সুভদ্ৰাৰ হিয়া ?
পাণ্ডৱে বিজয় কৰি সমগ্ৰ পৃথিৱী

হস্তিনাৰ সিংহাসন উজলাম বুলি
তোকে দেখোঁ ভাবিছিল আশাৰ প্ৰদীপ ?
কিহত আমনি পাই আজি
উটাই সকলো আশা পাণ্ডৱকুলৰ
লুকালি গৈ অদৃশ্য দেশত ?
আহ বোপা,
নাথাকিবি বেছি পৰ তেনে কুস্থানত।

ছোকৰাৰ গীত।
ৰাগিনী জয়জয়ন্তী মিশ্ৰ—তাল যৎ

ক'তনো আছাহে পৰি প্ৰাণৰ সোণাই মোৰ ?
ভাঙি ছিঙি পাণ্ডৱৰ সুখৰ কল্পনাবোৰ।
পাণ্ডৱৰ অন্তৰত সুখ স্বপ্ন আঁকি কত,
উটাই সকলোবোৰ ক'তনো হলি আঁতৰ ?
তই দেখোঁ মোৰে ধন,—নেদেখি ভাঙিছে প্ৰাণ,
দেখা দি সান্ত্বনা দিহি আকুল মাতৃক তোৰ।

(গীত গাই গাই দূৰত বিধবাৰ সাজেৰে উত্তৰাৰ প্ৰৱেশ)
সাহানা—একতাল

উত্তৰা (গীত)— হিয়াৰ যাতনা নধৰে হিয়াত
শুনিব বা কোনে আছে বা কোন ?
তোমাকেহে কৃষ্ণ কম প্ৰাণখুলি
মন পাতি তুমি শুনিবাচোন।

যুধিষ্ঠিৰ।— কৃষ্ণ, কৃষ্ণ ?
কাৰ আৰু শুনো এই কৰুণ সঙ্গীত ?
(উত্তৰাৰ পুনৰ গীত)
কিয় দীন বন্ধু! কৰিলা নো তুমি
এনুৰা বিলাই অকালতে মোৰ,
সুখৰ ফুলনি পাতিছিলোঁ মই
নসহিলে হেনো হিয়াত তো'ৰ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— কেশৱ !
বুজিছা নে ?
সঙ্গীতৰ ছল কৰি কোন অভাগীয়ে'
এৰি দিছে মৰ্ম্মভেদী কৰুণ বিলাপ ?

(উত্তৰাৰ পুনৰ গীত)
তয়ু চৰণৰ চিৰ দাস দেখোঁ
পৰম ভকত পাণ্ডৱকুল
সি কুলৰ মই কুলবধু হৈ
কিয় পালোঁ এই যন্ত্ৰণা অতুল ?

যুধিষ্ঠিৰ ।— আহা !
নোৱাৰোঁ সহিব আৰু !
কৃষ্ণ, কৃষ্ণ,
মানা কৰা, মানা কৰা,
কোন সেই অভাগীনী,—
তুলিছে ই কৰুণ বিননি ?

(উত্তৰাব পুনৰ গীত—ক্ৰমে ওচৰ চাপি আহি)

জীৱনৰ মোৰ সুখ শান্তি বুলি
অবপি দিছিলা হাতত যাৰ,
তাকে তুমি কিয় নিলা আজি কাঢ়ি—
বান্ধি দিলা মোক বৈধব্যৰ ভাৰ ?
(উত্তৰাৰ শিৰিৰত প্ৰৱেশ)

যুধিষ্ঠিৰ ।— ইকি কৃষ্ণ ?
ই কি দেখোঁ যদুনাথ !
কুললক্ষ্মী উত্তৰা দেখোন ?
আহিছে কি সাজ লৈ ?
ভীম ! ভীম !
জ্বলোৱা, জ্বলোৱা,
চিতানল জ্বলোৱা তুৰন্তে,—

নাই আৰু জীৱনৰ প্ৰয়োজন।
আহা!
কাক কওঁ কি যন্ত্ৰণা জ্বলিছে হিয়াত ?—
কৃষ্ণ!
পাণ্ডৱ অধম যুধিষ্ঠিৰৰ ভাগ্যত—
আছিল নে ইমানো যন্ত্ৰণা ?
অভিমন্যু স্মৃতি,—
বালিকা উত্তৰা,—
দেখি এই দৃশ্য নিদাৰুণ
এতিয়াও আছোঁ মই
প্ৰাণ লৈ জীৱিত পাষাণ।—
লুকা, লুকা মুখ পাপী যুধিষ্ঠিৰ—
জগতৰ লোকচক্ষু অন্তৰাল হ'—
এতিয়াও আশা কিয় পুহিছ প্ৰাণত
হস্তিনাৰ সিংহাসন লভাৰ কাৰণে ?
কৃষ্ণৰ লগত থাকি,
ৰাজ্যনাশ, বনবাস, আত্মীয় নিধন,
কিমান অসহনীয় দুখ-শোক ভাৰ
কৰিছ বহন।
লাগে তোক আৰু কিমান দুৰ্ভোগ ?
আশাৰ তৃপিতি নুপূৰে ইয়াত,—
শতদল কেতিয়াও নুফুলে মৰুত।
আশাৰ মোহত পৰি
উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ বাবে যিমান ভ্ৰমিবি
তিমানে নিৰাশ হবি,—
পাবি দুখ-শোক,—
নুপুৰিব আশা।
বাঢ়িব যন্ত্ৰণা পুনু দুগুণ তেজেৰে।
তাতকৈ তৃপ্ত হব সকলো বাসনা—
লুপ্ত হৈ যা এই পৃথিৱীৰ পৰা।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— ধৰ্ম্মৰাজ!
মহাজ্ঞানী হৈ তুমি

হোৱা কিয় অবুজ ইমান ?

যুধিষ্ঠিৰ। — বুজিবৰ ঠাই আৰু কি আছে যাদৱ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — স্থিৰ হোৱা ধৰ্ম্মৰাজ।

যুধিষ্ঠিৰ। — কি মোহিনী চিত্ৰ দেখুৱাই আৰু
স্থিৰ হব কোৱা মোক ?
এই দৃশ্য দেখি,
কি সতেৰে কোৱা মোক স্থিৰ হবলৈ ?
হায় !
কি হ'ল যাদৱ !
সুখৰ সংসাৰ মোৰ
কোনে দিলে চূৰমাৰ কৰি ? (ৰোদন)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ধৰ্ম্মৰাজ,
নকৰিবা অশ্ৰুপাত,—
তোমাৰ অশ্ৰুই
ওপজায় প্ৰচণ্ড অনল,—
যি ঠাই তিতিব এই অনল অশ্ৰুৰে
সেই ঠায়ে শ্মশানত হব পৰিণত।

যুধিষ্ঠিৰ। — কৃষ্ণ !
শ্মশান হবলৈ,
বাকী আৰু আছে কি ?
কুৰুক্ষেত্ৰ অকল নহয়,
অশ্ৰু টুকি পাপী যুধিষ্ঠিৰে
শোকৰ অনল জ্বালি
গোটেই ভাৰতবৰ্ষ
কৰি দিব ভীষণ শ্মশান।
তেহে,
মনোৰথ পূৰ্ণ হব তোমাৰ যাদৱ।
আহা কৃষ্ণ !
আহা বাওঁ কুৰু সভালৈ—
সমৰ বিগ্ৰহ এৰি

ৰাজ্যভাৰ, সঁপি কৌৰৱক
পুনু যাওঁ বনবাসী হৈ,—
দুৰ্য্যোধনে শুনি এই কথা
নিশ্চয় সন্মতি দিব আনন্দ মনেৰে।
প্ৰাণীহন্তা সমৰৰ ঘটিব বিৰাম।

ভীম।— নহব, নহব এই ৰণৰ বিৰাম,
অভিমন্যু হন্তা কৌৰৱক
নকৰিলে সমূলি নিৰ্ম্মূল
কদাপি নহব এই ৰণৰ বিৰাম।

যুধিষ্ঠিৰ।— আই উত্তৰা।
কোনে দিলে এই সাজ তোক ?

উত্তৰা।— জেঠা।
শৰীৰ ৰাজ্যৰ মোৰ
মন বোলা ৰজা জনে দিলে এই সাজ।

যুধিষ্ঠিৰ।— তাৰ কথা তই শুনিলি কিয় ?
নিচেই নিৰ্দ্দয় সি,—
আই।
দেখি তোৰ এই সাজ
হৃদয় বিদীৰ্ণ হয় মোৰ।

উত্তৰা।— জেঠা ?
নিদিবি, নালাগে বুলি বহু কলোঁ তাক,—
নুশুনিলে বাধা মোৰ,—
নিজে সি নিজ হাতেৰে
কাঢ়ি লৈ নিজা সাজ মোৰ
পিন্ধালে এনুৱা সাজ।

যুধিষ্ঠিৰ।— নুসুধিলা কিয় তুমি কাৰণ ইয়াৰ ?

উত্তৰা।— সুধিছিলোঁ—
হাঁহি হাঁহি কলে মোক সি,—
হতভাগী।
যাৰ প্ৰাণ নাই,

তাৰ কিয় শৰীৰত সাজ ?
অভাগিনী !
তই যদি গ'লি হয় তাৰ লগতেই
ই সাজৰ নাছিল প্ৰয়োজন।
নোৱাৰিলি যাব—
সেইবাবে,
শোক চিহ্ন ৰাখি তাৰ
জ্বলি মৰ এই সাজ লৈ।
জেঠা !
দয়াহীন মনৰাজে মোৰ
কপালৰ মুচিছে সিন্দূৰ,
কাঢ়ি নিছে অলঙ্কাৰবোৰ।
শেষত,
পুতলা খেলোৱা ঘৰটিকো
পুৰি দিছে ছাই কৰি।

যুধিষ্ঠিৰ।— দয়াময়।
বোধ কৰি নিশ্বাসৰ বাট
ততালিকে মাৰি নিয়া মোক।
আই !
নাই বাট প্ৰতিবিধানৰ।

উত্তৰা।— আছে জেঠা প্ৰতিবিধানৰ বাট।
আপোনালোকৰ কিন্তু হাত নাই তাত।
যাদৱ ৰায়েহে পাৰে প্ৰতিবিধানিব।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— আই মোৰ ?
মোৰো তাত হাত নাই।

উত্তৰা।— তেন্তে কিয়
বালিকা বয়স মোৰ
কৰি দিলা আলাই আথানি ?
দয়াময় !
কুমলীয়া জীৱনত
এনে কিবা কৰিছিলোঁ পাপ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — আই।
নুতুলিবা সেই কথা আৰু—
আশীৰ্ব্বাদ কৰিছোঁ তোমাক—
থাকিবা যিমান দিন এই সংসাৰত
দিনে পাই স্বামীৰ সাক্ষাৎ
পাহৰিবা বৈধব্য যাতনা।

যুধিষ্ঠিৰ। — কৃপাময় হৰি!
বালিকাক কৃপা যদি কৰিলা ইমান,
পাপী পাণ্ডৱকো তেন্তে দিয়া কৃপাকণ।
দিয়া বৰ—
প্ৰাণাধিক আৰ্জ্জুনিক
নিতে যেন দেখা পাওঁ আমি।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ধৰ্ম্মৰাজ।
পূৰিব তোমাৰ ইচ্ছা,—
বৰ দিলোঁ মই,—
তোমালোক পাচোঁ ভাই
ভদ্ৰা আৰু উত্তৰা আইৰ স'তে
একেলগে মিলি,
যি ক্ষণতে অভিমন্যু বুলি
ভাবি লবা মোক,—
তেতিয়াই আৰ্জ্জুনিৰ মধুৰ মূৰতি
দেখা পাবা চকুৰ আগত—

যুধিষ্ঠিৰ। — বাঞ্চাকল্পতৰু হৰি!
পাণ্ডৱৰ ওপৰত
অশেষ কৰুণা তযু—
যদুনাথ!
ইচ্ছা কৰোঁ, এতিয়াই পূৰোৱা বাসনা।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ধৰ্ম্মৰাজ।
পূৰ্ণ হক অভিলাষ—

সকলোৱে একাগ্ৰ চিত্তেৰে
চিন্তা কৰা হৰিৰ চৰণ—
(সকলোৱে একাগ্ৰ মনেৰে চকু মুদি চিন্তা কৰে)
চোৱা, চোৱা ধৰ্ম্মৰাজ, সকলোৱে মিলি,
উজলায আৰ্জ্জুনিযে
কেনেদৰে কুৰুক্ষেত্ৰ বীৰৰ সাজেৰে—
(শ্ৰীকৃষ্ণৰ অন্তৰ্দ্ধান আৰু অভিমন্যু মূৰ্ত্তিৰ আৱিৰ্ভাৱ)

গীত

ৰাগিনী ঝিঝিট খাম্বাজ—একতাল।
(অভিমন্যুৰ মূৰ্ত্তিলৈ চাই চাই)

যুধিষ্ঠিৰ। — সকলোৱে মিলি চোৱা কৃষ্ণ বুলি,
সমৰ ভূমিত শোভিছে কুমাৰ—
ভীম। — কেনে নো সুন্দৰ, ৰূপ মনোহৰ,
দেখি আঁতৰিল যাতনাৰ ভাৰ—
অৰ্জ্জুন। — চোৱাচোন চোৱা, হয নেকি মোৰ
সঁচাসঁচিকৈযে অভিমন্যু ধন,
সুভদ্ৰা। — সঁচা সিযে মোৰ আঁচলৰ ধন,
দুখুনী ভদ্ৰাৰ হৃদযৰতন।
নকুল। — আহা কি সুন্দৰ বীৰৰ মূৰতি
দেখি শিতনিল দগধ পৰাণ,
সহদেৱ। — আহা, আহা, বোপা, উঠাহি কোলাত
তুমি পাণ্ডৱৰ হৃদয ৰতন।
উত্তৰা। — কথাৰ ছলেৰে অবলাক ভুলাই
আহোঁ বুলি নাথ! কিয়নো পলালা?
শোকৰ সিন্ধুত ভাহিছে দুখুনী
পতি হৈ এনে কিযনো কৰিলা?
(অভিমন্যু মূৰ্ত্তিৰ অন্তৰ্দ্ধান আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ পুনৰ আবিৰ্ভাৱ)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ধৰ্ম্মৰাজ!
পূৰিছে নে ইচ্ছা সকলোৰে?

যুধিষ্ঠিৰ। — নাৰায়ণ।
তোমাৰ কৃপাত,
সকলোৰে পূৰিছে বাসনা।
(ৰণৰ বেশেৰে দ্ৰৌপদীৰ বেগাই প্ৰৱেশ)

দ্ৰৌপদী। — ইকি দেখোঁ ?—
নিৰানন্দ পাণ্ডৱ শিবিৰ
আনন্দত মতলীয়া কিয় ?
কোৱা কৃষ্ণ পাণ্ডৱৰ সখি।
কোৱা পাণ্ডৱৰাজ ধৰ্ম্ম্ শিৰোমণি।
কোৱা বীৰ বৃকোদৰ।
কোৱা পুত্ৰ-হাৰা বীৰ ধনঞ্জয়।
কিয় এনে আনন্দৰ ৰোল ?
কিয় দেখোঁ প্ৰফুল্লিত মন সকলোৰে ?
অভিৰ মৃত্যুত মোৰ
বজ্ৰাঘাত বাজিছে বুকুত,—
তোমাসৱে শুনি সেই দাৰুণ বাতৰি
কিয় হেৰুৱালা শোকৰ উচ্ছাস ?
বুজিব নোৱাৰোঁ একো।
মুৰাৰি!
স্মৃতিভ্ৰষ্ট হ'ল নে কি পাণ্ডৱসকল ?
পুত্ৰৰ শোকত কৰ্ত্তব্যৰ জ্ঞান
আঁতৰিল নেকি,
পাণ্ডৱৰ অন্তৰৰ পৰা ?
তাকেই দেখিছোঁ—
শোকৰ উচ্ছাস হেনো নধৰে হিয়াত
সেইবাবে আনন্দ ইমান ;—
নাইবা—,
অজেয় গাণ্ডীৱধাৰী বীৰ ধনঞ্জয়ে
নাশিছে কুমাৰহন্তা সপ্ত শত্ৰুক—
সেইবাবে আনন্দৰ ইমান কল্লোল ?
নাইবা,
ভুৱন বিজয়ী ৰথী দুৰ্ম্মদ অৰ্জ্জুনে

পুত্ৰৰ শোকত জ্ঞান হেৰুৱাই
অস্ত্ৰানল জ্বালি
পুৰি দিছে ধৰিত্ৰীৰ বুক,—
সেইখাৰে,
হৰষ-বিষাদ ভৰা মুখৰ আকৃতি ?
কোৱা সব্যসাচী !
কি কাৰণে স্থিৰ এনে পাণ্ডৱৰ হিয়া ?

কৃষ্ণ। — * (নিৰুত্তৰ)—

দ্ৰৌপদী। —নিদিয়া উত্তৰ কিয় অৰ্জ্জুন সাৰথি যদুনাথ ?
সদায় আনন্দ ভৰা মুখ
কিয় আজি মোক দেখি মলিন দেখিছো !
ভদ্ৰা ! অভাগিনী !
কোৱা !
চকলো মচিছা কিয,
পাই কাৰ মঙ্গল বাতৰি ?
সন্তান হত্যাৰ কথা
মিছা বুলি ভাবিছা নে ?
পাইছানে কুমাৰক তোমাৰ কোলাত ?
নাইবা—
অন্যায় সমৰ কৰি
পুত্ৰ হত্যা কৰাসকলৰ
দেখিছানে ছিন্ন মূৰ চকুৰ আগত ?
সপ্ত শতৰুৰ শিৰ
উপহাৰ সঁপি স্বামীয়ে তোমাক,
মচি দিছে অশ্ৰু নে কি আপোন হাতেৰে ?
কি সতেৰে অভাগিনী পুত্ৰ হেৰুৱাই,
উন্মত্তা নহৈ,
আছা এনে স্থিৰ হৈ ?

সুভদ্ৰা। — কিঞ্চিৎ সান্ত্বনা লভিছোঁ মনত—
দয়ালু হৰিয়ে
দয়া কৰি শিৰিৰ মাজত

দেখুৱালে কুমাৰৰ মধুৰ মুৰতি,—
প্ৰাণৰ তৃপ্তিৰে দেখিছোঁ অভিক ?

দ্ৰৌপদী। — সিবাৰে ভাহিছা হেনো আনন্দ সিন্ধুত ?
সেইবাৰে হেনো আজি
শোকত নিমগ্ন হোৱা পাণ্ডৱৰ মুখ
আনন্দৰ আলোকেৰে হৈছে ৰঞ্জিত ?
সেইবাৰে হেনো এই আনন্দ উৎসৱ ?
অভাগিনী!
মহা ইন্দ্ৰজাল এই—
তাতে বিমোহিত হৈ,
হৃদয়ৰ দীপ্ত বৃত্তি বিসৰ্জ্জিবা কিয় ?
ছলি যদুৰায়ে
ছলনাৰে ইন্দ্ৰজাল পাতি
মোহিলে তোমাক,
মোহিলে অবলা যেন পঞ্চপাণ্ডৱক।
অসম্ভৱ—অসম্ভৱ!
হীনপ্ৰাণা নেকি তুমি ক্ষত্ৰিয় কামিনী ?
তেজোদ্দীপ্ত তোমাৰ ক্ষত্ৰিয় স্বামী,—
তেন্তে কিয় ?—
ক্ষত্ৰিয় নাৰীৰ বিক্ৰম পাহৰি
নকৰি বিনাশ
পুত্ৰহন্তা সপ্ত শত্ৰুৰক
নিৰাশ্ৰয় অৱলাৰ দৰে
ভোল গ'লা হৰিৰ মায়াত ?
কিয় পাহাৰিব দিলা
পুত্ৰশোক পতিক তোমাৰ ?
কোৱা, এয়েনে ধৰম ক্ষত্ৰিয় জায়াৰ ?
চাই লোৱা—
দ্ৰৌপদীৰ খোলা খোপা
এতিয়াও বন্ধা নাই—
কাৰণ কি জানানে ইয়াৰ ?
পঞ্চপতি অন্তৰত

পুত্ৰশোক যাৰ যায় বুলি।
নিতে কৰোঁ পঞ্চপতি সতে,—
খোলা খোপা দেখি মোৰ
হুঙ্কাৰি হুঙ্কাৰি উঠে বৃকোদৰ বীৰে,—
গণি চায় ক্ষণে ক্ষণে,—
কেতিয়া কৰিব স্নান
দুঃশাসন নাৰকীৰ বুকৰ তেজেৰে—
বান্ধি দিব খোলা খোপা মোৰ ;—
মুক্ত চুলি দেখি মোৰ,
চকি উঠে বীৰ ধনঞ্জয়ে,—
দৃঢ় কৰে পণ—
কোনদিনা প্ৰিয়তমা লাঞ্ছনাকাৰীক
অস্ত্ৰ অনলেৰে কৰিব দহন,—
মেলা খোপা দেখি মোৰ,
চকি উঠে দুয়ো মাদ্ৰীসুত,—
কোনদিনা সমৰ ক্ষেত্ৰত
ধ্বংস কৰি পাপী কৌৰৱক
আঁতৰাব মনৰ বেদনা,—
নুমাব প্ৰিয়তমাৰ ক্ৰোধ হুতাশন ;—
জানা ভদ্ৰা।
প্ৰতিহিংসা অগ্নি জ্বালিবৰ
এই মেলা চুলিতাৰে অমোঘ সম্বল।

সুভদ্ৰা।— কাক কোৱা হীনপ্ৰাণা সতী।
নাজানানে,—
মৃগয়াৰ ছল কৰি অৰ্জ্জুনে যেতিয়া
হৰণ কৰিলে মোক,—
বলৰাম স'তে মিলি
সয়লৰ যদুবীৰ দলে
আক্ৰমণ কৰিলে পাৰ্থক,
ফাল্গুনীয়ে বিপদ গণিলে ,—
সেই সময়তে মই প্ৰবোধি পাৰ্থক,
ধৰিলোঁ ৰথৰ হাল,—

যুঁজালোঁ প্ৰচণ্ড বিক্ৰমেৰে
যদুবীৰ স'তে অৰ্জ্জুনক,—
কৃষ্ণ সহোদৰা মই,—
মই ডৰোঁ শক্ৰ নিধনত,—
এনেও ভাবিব পাৰা তুমি ?

দ্ৰৌপদী।— আঁহা তেন্তে মোৰ স'তে বীৰৰ ঘৰণী,।
চাই ল'ক বীৰশ্ৰেষ্ঠ ক্ষত্ৰিয় সমাজে,
চাওক পঞ্চ পাণ্ডৱে,
চাওক পাণ্ডৱসখি দেৱ নাৰায়ণে,
নাৰীৰ প্ৰাণত
প্ৰতিহিংসা কিমান প্ৰৱল।
পুত্ৰহন্তা শত্ৰুক ভস্ম কৰি দিয়া।
কিমান প্ৰচণ্ড অগ্নি
বুকুভৰি আছে জননীৰ।
থাকা ধৰ্ম্মৰাজ!
থাকা কৃষ্ণ কমললোচন,
থাকা বীৰ ভীম ধনঞ্জয
বীৰত্ব ভেমত ফুলি,—
থাকা, থাকা যত বীৰ পাণ্ডৱ পক্ষৰ,
সুভদ্ৰাক লৈ আজি আহিল দ্ৰৌপদী
মৃত পুত্ৰ মুখ চিন্তি প্ৰতিশোধ লব,—
আহ অভাগিনী! (সুভদ্ৰাক হাতত ধৰি টানে)

অৰ্জ্জুন।— পাঞ্চালী!
ক্ষন্তেক অপেক্ষা কৰা,—
কেশৱ! অন্তৰ্য্যামী তুমি,
কোৱা,
কোন মোৰ পুত্ৰহন্তা অৰি ?

যুধিষ্ঠিৰ।— সব্যসাচী!
ময়েই তোমাৰ পুত্ৰহন্তা,—
মোৰে আজ্ঞা মানি,

ব্যূহত সোমাই,
প্ৰাণ দিছে প্ৰাণৰ কুমাৰে।
লোৱা তীক্ষ্ণ শৰ ধনঞ্জয়,
বিনাশা পুত্ৰহন্তাক বুকুত সন্ধানি।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— ভুল কোৱা কিয় নৰপতি!
তুমি কিয় হবা পুত্ৰহন্তা ?
অভিমন্যু হন্তা হ'ল দুষ্ট জয়দ্ৰথ;—
শিৱৰ বৰত,
অধমে অজেয় হৈ,
বোধিলে সোমোৱা বাট ব্যূহৰ মাজত
পাণ্ডৱৰ কোনো বীৰে।
পাৰ্থ নোহোৱাত,
বাৰে বাৰে চেষ্টা কৰি আন চাৰি বীৰে
নোৱাৰিলে ব্যূহে ভেদি যাব,
নোৱাৰিলে কুমাৰক কৰিব সহায,—
অকলে কুমাৰে যুঁজি শত্ৰুৰ লগত
সপ্ত সুৰথীক
সাতবাৰ পৰাজয কৰি,
অস্ত্ৰ অভাৱত পৰি তেজিলে জীৱন।

অৰ্জ্জুন।— দামোদৰ! দামোদৰ!
উঃ!
সপ্তৰথী একেলগে আক্ৰমণ কৰি
নাশিছে অভিক মোৰ ?
কিমান কাতৰ হৈ,
কিমান মাতিছে মোক পিতা পিতা বুলি—
ভাগৰি বাটৰ ফালে চাইছে কিমান!
নহয, নহয়,
কদাপি নহয কাপুৰুষ পুত্ৰ মোৰ,
খুজিব সহায় মোৰ ৰণক্লান্ত হৈ;—
যদুনাথ!
তুমি তাৰ মাতুল দেখোন ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— (নিজে নিজে) আহা ।
কাতৰ হৈছে পাৰ্থ পুত্ৰৰ শোকত ।
(প্ৰকাশ্যে) শুনা সখি ।
হোৱা নাই এতিয়াও প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ,—
বুক বান্ধি লোৱা বল প্ৰতিবিধানৰ,—
শোকৰ সময় আছে ।

অৰ্জ্জুন ।— বুজিছোঁ, বুজিছোঁ কৃষ্ণ,
অভিমন্যু হন্তা সেই পাপী সিন্ধুৰাজ—
বাৰু,
চাই লম কালি মই সমৰ ক্ষেত্ৰত
কিমান বীৰত্ব আছে তোৰ ।
ত্ৰিলোক শক্তিও যদি একেলগ হৈ,
ৰাখিবৰ পণ কৰে তোক
নোৱাৰিব ৰাখিব তথাপি,—
বধিম, বধিম তোক কৰিলোঁ প্ৰতিজ্ঞা ।
অতল সিন্ধুতো যদি
ৰাখ সুকুৱাই ঘৃণ্য প্ৰাণ তোৰ,—
তাতো তোৰ পৰিত্ৰাণ নাই ;—
তাতো গৈ পাৰ্থৰ অনলে
ভস্ম কৰি দিব তোক ;—
কিম্বা যদি সোমা পতালত—
গাণ্ডীৱৰ অব্যৰ্থ সন্ধানে
পতালৰ স'তে তোক কৰিব সংহাৰ ।
সাক্ষী হোৱা চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, যম, হুতাশন,
সাক্ষী হোৱা দেৱতা তেত্ৰিশ কোটি,—
সাক্ষী হোৱা তুমি যদুনাথ ।
পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনা,—
জয়দ্ৰথ দুৰ্ম্মতিক
নিশ্চয় কৰিম বধ কালিৰ ৰণত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— কি কৰিলা সখি ধনঞ্জয় ।
কৰিলা কি প্ৰতিজ্ঞা ভীষণ ?

অৰ্জ্জুন ।— কি ভীষণ সখি ?
দুনাই তোমাক কওঁ—
আকাশ পতাল যদি একেলগ হয়,
সতীয়ে তিয়াগে যদি নিজৰ পতিক,
যজ্ঞৰ সুফলো যদি নাপায় কোনেও,
তথাপি নহব মোৰ প্ৰতিজ্ঞা বিফল,—
আৰু শুনা দামোদৰ,—
ৰঙা সূৰ্য্য মাৰ গ'লে কালি
থাকে যদি জয়দ্ৰথ ধৰাত জীৱিত,
নহয়, নহয় যেন,
গতি মোৰ পিতৃ পুৰুষৰ ।
তেন্তে যেন চন্দ্ৰবংশ,
ধ্বংস হয় সেই মুহূৰ্ত্ততে ।
তেন্তে যেন পাপী ধনঞ্জয়ে
হেৰুৱাই তোমাৰ কৰুণা,
প্ৰতিজ্ঞাত ব্যৰ্থ হোৱা বাবে
পৰেগৈ মহা নৰকত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ধৰ্ম্মৰাজ !
ঘটে হেনো পুনু আজি মহা সৰ্ব্বনাশ ।
ক্ৰুদ্ধ হৈ ধনঞ্জয়ে
কৰিলে যি মহাপণ,
কি জানোঁবা নহব পূৰণ ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— কি হব কেশৱ তেন্তে ?
পাণ্ডৱৰ চিন্তা তুমি সদায় মঙ্গল,—
সদায় কৰুণা তয়ু পাণ্ডৱৰ প্ৰতি,—
চিন্তা কৰা যদুনাথ ।
ৰক্ষা যাতে হয় আজি প্ৰতিজ্ঞা পাৰ্থৰ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— বক্ষ্যম সংশয় !—
শিৱৰ নিজৰ বৰ মতে,
জয়দ্ৰথ বধ কৰা শিৱৰো অসাধ্য ।

ভীম ।— জয়দ্ৰথ বধ কৰা অসাধ্য শিৱৰ
কিন্তু,
পাণ্ডৱৰ অসাধ্য নহয় ।
ধ্বজ বজ্ৰাঙ্কুশ অঁকা
চৰণ যুগল তযু,
মনে-প্ৰাণে অন্তৰত সাৱটি ধৰিলে,
অসাধ্যও সাধ্য হয় তোমাৰ কৃপাত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— শিৱ শিষ্য জয়দ্ৰথ—
শিৱশক্তি ভৰপূৰ অন্তৰত তাৰ,—
যাৰ প্ৰভাৱত কালি বীৰ বৃকোদৰে
বাৰে বাৰে পৰাভৱ মানি
উভতি আহিছে লাজ পাই ।
সুখী যাতে হয় শিৱ,
এতিয়া কৰিব লাগে তাৰেহে উপায় ।
আহা সখি !
নিৰ্জ্জনত দুয়ো মিলি
ধ্যান কৰোঁ শিৱৰ সাক্ষাৎ ।
ধৰ্ম্মৰাজ !
কৌৰৱ শিবিৰলৈ দূত পঠিয়াই
ঘোষি দিয়া অৰ্জ্জুনৰ পণ ।
বীৰ বৃকোদৰ !
উদিল অৰুণ সোৱা পূৱ আকাশত,—
সমৰৰ কৰা আয়োজন ।
যোৱা কৃষ্ণা ! যোৱা ভদ্ৰা !
বৰ তুষ্ট হলোঁ আজি দুয়োৰে কথাত ।
যোৱা আই উত্তৰা সতী !
সোমোৱা পুৰীত গৈ—
সকলোৰে পূৰিব বাসনা,—
সন্ধ্যাৰ আগতে কালি
নিশ্চয় মৰিব জয়দ্ৰথ ।

দ্ৰৌপদী ।— নাৰায়ণ !
পালিলোঁ আদেশ বাৰু,

যুদ্ধ আশা এৰিলোঁ এতিয়া—
কিন্তু হৰি।
যুদ্ধ সাজ নেৰিব কৃষ্ণাই,—
কালি যদি বীৰ ধনঞ্জয়ে
পালন নকৰে পণ,—
তেন্তে, মোৰ পণ এই—
মৰিম ৰণত—
কিম্বা,
বিনাশিম নিজ হাতে
পুত্ৰহন্তা পাপী অধমক।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— ভাল কথা বীৰাঙ্গনা—
যোৱা এৱে সকলোৱে—
আহা সখি!
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

জয়দ্ৰথৰ ৰাজ অন্তেষপুৰ
ফুলনি, ৰাতি-দুপৰ।

দুঃশলা।— কিয় আজি হিয়া মোৰ চঞ্চল ইমান?
আন দিনা হলে,
কিমান মধুৰ কল্পনা কল্লোল
হিয়া মন ভৰি থাকে,—
আজি দেখোঁ থাকি থাকি
উৰি যায় সকলোবিলাক?—
কিবা কিবি বেদনাত ভৰি উঠে প্ৰাণ?—
প্ৰবোধিছোঁ যিমানে মনক
সিমানে উপছি উঠে দুগুণ তেজেৰে?
(সখীসকলৰ প্ৰৱেশ আৰু গীত)

গীত

ঝিঝিট—কাৱালী তাল

কিয় আজি কোৱা সখী এনেকুৱা বিমন,
বিষাদ উপছি পৰা হাঁহি ভৰা বদন ?
গাথি হাৰ কুসুমৰ সজাম তোমাক লৈ
প্ৰেমিক স্বামীয়ে দেখি প্ৰেমতে মজাব মন।

দুঃশলা। — নাজানোঁ কি কাৰণত
এনুৱা চঞ্চল আজি মন।
একোতে নাপাওঁ শান্তি—
কোনে জানে কি আছে ভাগ্যত।

সখী। — চোৱা সখী।
ৰাতি নুপুৰাতে সৌ
আহি পালে প্ৰেমিক তোমাৰ (জয়দ্ৰথৰ ফালে দেখুৱাই)
(জয়দ্ৰথৰ প্ৰৱেশ আৰু সখীসকলৰ প্ৰস্থান)

জয়দ্ৰথ। — হিয়া আকাশৰ মোৰ ইন্দুনিভাননী—
কিয় আজি বিষাদিত দেখিছোঁ তোমাক ?
তোমাক দেখিলে এনে
কি শক্তিৰে জিতিম সমৰ ?
তোমাৰ মুখনি দেখি শক্তি লবলৈকে
আহিছো ইমান ৰাতি ৰণক্ষেত্ৰ এৰি।

দুঃশলা। — হৃদয় ঈশ্বৰ মোৰ !
মোক এৰি,
নিদিম তোমাক আৰু ৰণলৈ যাব।
তুমি সুধাকৰ, মই চকোৰিনী
দুয়ো ৰম একেলগে সুধাপান কৰি।
চৰণৰ দাসী মই—

জয়দ্ৰথ। — দাসী হবা কিয় তুমি ?
হৃদয়ৰ ৰাণী তুমি মোৰ।—
তুমি ধ্যান, তুমি প্ৰাণ,
তুমি মোৰ তৃপ্তিৰ অমৃত।

তুমি মোৰ জীৱনৰ অমূল্য সম্পদ।
তুমি প্ৰাণ—মই কায়া ;—
প্ৰাণ ৰাখি পুৰীৰ মাজত
কায়া যায় সমৰ কৰিব।
যেতিয়া মনত জ্বলে,
প্ৰেমময়ী লাজসনা বদন তোমাৰ,
চকু মুদি মুদি
কি আনন্দ কৰোঁ উপভোগ,
নোৱাৰো বুজাব।
প্ৰাণেশ্বৰী কোৱা—
ক'ত নো শিকিলা এনে মধুৰ কুহক
শিকলি বান্ধিব এই মত্ত মাতঙ্গক ?
সোমাওঁ যেতিয়া সমৰ ক্ষেত্ৰত,
বিজয় হুঙ্কাৰ তোলোঁ,—
চকু দুটি পাহৰিব নোৱাৰোঁ তোমাৰ।
তোমাৰ ৰহস্য ভৰা প্ৰেমৰ ডোলত
মনপখী বান্ধি থৈ
ভ্ৰান্ত হওঁ খোজে পতি,—
তোমাৰ মোহিনী মুখ
হিয়াৰ মাজত লৈ,
ইচ্ছা হয়,
দিনে ৰাতি চাই থাকোঁ,—
সেইবাবে ৰাতিতেই ৰণস্থল এৰি
আহিলো তোমাক চাবলৈ।
নাজানে কৌৰৱৰাজে—
ৰাতি থাকোঁতেই
ফিৰি যাব লাগিব পুনৰ।
সুলোচনা !
দিয়া আলিঙ্গন,—
সোনকালে তৃপ্ত কৰা প্ৰেমৰ পিয়াহ।
যুদ্ধ সাজ লবলৈ
এতিয়াই বাজিব দুন্দুভি।

দুঃশলা। — কি সকাম সমৰত নাথ।

প্ৰেয়সী নালাগে ভাল ?
নিজান ফুলনি—বহা প্ৰাণেশ্বৰ—
নিজ হাতে বনদেৱ সজাওঁ তোমাক,
মই হওঁ বনদেৱী ;—
সম্ভোগ বিভোৰ হওঁ
দুয়োজনে প্ৰেমৰ খেলাত ।
অবলা ৰমণী মই,
ৰণৰ কি বুজোঁ নাথ !
বুজোঁ মাত্ৰ স্বামীৰ মৰম ।

জয়দ্ৰথ । — বুজা মাথোঁ স্বামীৰ মৰম
নুবুজা ক্ষত্ৰিয় নীতি ?
বীৰ অঙ্গনাই,
ভাল জানে, সমৰ কালত,
স্বামীৰ গৌৰৱ ক'ত ।—
তোমাৰ সকলো ভায়ে শত্ৰুৰ লগত
যুঁজি আছে প্ৰাণপণ কৰি,—
এনেকুৱা সময়ত উচিত নে মোৰ,
তোমাৰ আঁচল ধৰি আঁতৰত থকা ?
মঙ্গল কামনা কৰা কৌৰৱৰ—
সমূলে নিৰ্ম্মূল কৰি কৌৰৱ শত্ৰুক
ৰণজয়ী বীৰ দাপ লৈ
উভতি পামহি পুনু তোমাৰ ওচৰ ।

(দুঃশলাৰ গীত)
ৰাগিনী আসোৱাৰী—তাল আড়াঠেকা

নাযাবা ই অধিনীক এৰি নাথ ৰণলৈ,
নকৰা নিৰাশ মোক এনে নিৰদয় হৈ ।
তুমি মোৰ হৃদয়ৰ
ধন সুখ সম্পদৰ
হৃদয়ৰ আশা মোৰ নেপলাবা দলিয়াই ।

চৰাই সঙ্গীত শুনি
চকি উঠে হিয়াখনি
কি জানোবা সুৰ টানে বিৰহ আকুল হৈ।

দুঃশলা।— নাথ!
নিবাৰণ এনেয়ে কৰোনে মই
যাবলৈ সমৰ ক্ষেত্ৰক ?
দেখিছোঁ সপোন আজি অমঙ্গল ভৰা—
সেই মুহূৰ্ত্তৰ পৰা
চকি উঠে প্ৰাণ মোৰ,
নাচে আগ চকু—
অলক্ষণ দেখোঁ ক্ষণে ক্ষণে।
সেইবাবে,
নোখোজে অন্তৰে মোক এৰিব তোমাক।
কাকূতি কৰিছোঁ নাথ চৰণত ধৰি
থাকা মোৰ ওচৰত,
নাযাবা পুনৰ আৰু ৰণক্ষেত্ৰলৈ।

জয়দ্ৰথ।— স্বপ্নৰ ভয়ত ৰম
তিৰোতাৰ আঁচল সাৱটি ?
অন্ধৰাজ পুত্ৰী!
খোজা নে কৰিব মোক ক্ষত্ৰ সমাজত
কলঙ্কিত কাপুৰুষ ঘৃণিত এজন ?
মিছা সপোনৰ কথা—
হাঁহি হাঁহি আনন্দ মনেৰে
জনোৱা বিদায় মোক প্ৰিয়া ?—
ভাল ফল ফলিব ৰণত।
শঙ্কা যদি কৰিছা তথাপি
আহা তেন্তে,
পূজোঁ দুয়ো শঙ্কৰৰ অভয় চৰণ ?

(প্ৰথম অঙ্ক সমাপ্ত।)

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

কৰ্ণৰ শিবিৰ (অকলে কৰ্ণ)

কৰ্ণ। (নিজে নিজে) অস্থিৰ হৃদয় মোৰ—
ভাবোঁ কেতিয়াবা,
নাশ কৰি আত্মীয় বৰ্গক
শলাগি লোৱাতকৈ পাপৰ শাসন,
কোনো জন বীৰৰ হাতত
শ্ৰেয় মোৰ প্ৰাণ এৰা আপোন ইচ্ছাৰে।
আৰু চিন্তা কৰোঁ,—;
তাতো আছে ক্ষত্ৰিয়ৰ মহা অপবাদ,—
বিসৰ্জ্জি বীৰৰ ধৰ্ম্ম
বিনাযুদ্ধে প্ৰাণ এৰা আনৰ হাতত
ক্ষত্ৰিয়ৰ নহয় উচিত।
বাঢ়ে তাত ক্ষত্ৰিয়ৰ ঘৃণিত কলঙ্ক।
আৰু কেতিয়াবা ভাবোঁ,—
ইমান দেখাতকৈ আত্মীয় বিনাশ,
আত্মহত্যা কৰো নিজে মই,—
কিন্তু—
মনে মোৰ কৈ দিয়ে,—
নকৰিবি তেনে কৰ্ণ,
আত্মহত্যা মহাপাপ,—
পাণ্ডৱ আপোন তোৰ—
এতিয়াও মিল হ' পাণ্ডৱৰ স'তে,—
ইমান বিষাদ তোৰ নাথাকিব তেনে।
নালাগিব দেখা পাব আত্মীয় বিনাশ।
জ্যেষ্ঠ্য বুলি মান কৰি ধৰ্ম্ম যুধিষ্ঠিৰে,
বহুৱাব তোক,

হস্তিনাৰ ৰাজ আসনত।
কিন্তু,
জননীৰ ওপৰত অভিমান আছি
কৈ দিয়ে এনে কথা নুশুনিব মোক,—
কুন্তী-মাতৃ!
তুমিয়েতো জন্মদাতৃ মোৰ,—
কিয় তেন্তে, লোকনিন্দা লুকাবৰ বাবে
সন্তানৰ চেনেহত দিলা জলাঞ্জলি?
আহা!
পাণ্ডৱ অগ্ৰজ মই—
আচৰিছোঁ সিহঁতৰে শত্ৰুতা তথাপি।
যিমান লাঞ্ছনা আজি ভুগিছে পাণ্ডৱে,—
সকলোৱে একমুখে কয়,
মূল তাৰ কৰ্ণহে কেৱল।
কিন্তু জানিব বা কোনে,
পঞ্চ পাণ্ডৱলৈ
কিবাবে কৰিছোঁ মই শত্ৰুতা ইমান?
কৰিছোঁ ইমানখিনি,
দুৰ্য্যোধন দুৰ্ম্মতিৰ
জ্ঞান চকু উন্মিলন হেতু।
একমাত্ৰ শ্ৰীকৃষ্ণই জানে সেই কথা।
নহলে,
নিজে কুমন্ত্ৰণা কৰি
আৰ্জ্জুনিক বিনাশি ৰণত
বুকু ফাটি বব কিয় শোকৰ উচছাস?
কৰ্ণপত্নী পদ্মাৱতী
হব কিয় কাতৰ ইমান?

ছোকৰাৰ গীত।
ৰাগিনী কানেড়া—ঝাপতাল।

নাজানে কোনেও মোৰ অন্তৰৰ কথা,
অন্তৰ্যামী কৃষ্ণে মাত্ৰ জানে এই ব্যথা।

তেওঁলোক পাঁচো ভাই, ভাবে ৰাধা সুত মই,
মহাপাপী ৰমতি পাপহে আশ্ৰয় মোৰ,—
কত কুমন্ত্ৰণা কৰি, পাণ্ডৱক হিংসা কৰি,
দুঃখময় লাঞ্ছনাৰে জমাইছোঁ পাপভাৰ।
পাণ্ডৱ আপোন মোৰ, সিহঁত যে চেনেহৰ,
জানে মাথোঁ হৃষিকেশে কত মোৰ স্নেহ গথা।
(নিজে নিজে)

কৰ্ণ।— ইকি ?
মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন
সিন্ধুৰাজ জয়দ্ৰথ সতে,
বেগাই আহিছে মোৰ শিবিৰৰ ফালে ?

(বেগেৰে দুৰ্য্যোধন আৰু জয়দ্ৰথৰ প্ৰৱেশ)

দুৰ্য্যোধন।— সখি। সখি।
ৰক্ষা কৰা, ৰক্ষা কৰা,—

জয়দ্ৰথ।— অঙ্গৰাজ। মহাবলী।
ৰক্ষা কৰা, ৰক্ষা কৰা—

কৰ্ণ।— আচৰিত হলোঁ মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন।
ইমান আঁতুৰ হৈ
কি কাৰণে শিবিৰত সোমোলা কৰ্ণৰ ?

জয়দ্ৰথ।— ভীষণ বিপদগ্ৰস্ত আজি মই—

কৰ্ণ।— কি বিপদ সখি ?

দুৰ্য্যোধন।— সখি।
সিন্ধু নৃপতিক জানি
আৰ্জ্জুনিৰ বধৰ কাৰণ,
অৰ্জ্জুনে কৰিছে পণ
সূৰ্য্যাস্তৰ আগতেই আজি
ধনঞ্জয়ে বিনাশিব সিন্ধু নৃপতিক—

কৰ্ণ।— কেতিয়া বাতৰি পালা এই ?

দুৰ্য্যোধন।— পাণ্ডৱৰ দুতে আহি অলপ আগতে
দিলেহি বাতৰি এই।

কৰ্ণ ।— মহাৰাজ !
ইটো অতি সামান্য কাৰণ,—
সিবাবে ইমান কিয় বিচলিত হোৱা ?
বাৰু,
শুনিছানে দূতৰ মুখত আৰু
অৰ্জ্জুনে যদ্যপি
কৰিব নোৱাৰে তাৰ প্ৰতিজ্ঞা পালন,
কি কৰিব প্ৰায়চিত্ত প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গৰ ?

জয়দ্ৰথ ।— শুনিছোঁ,—
নোৱাৰিলে প্ৰতিজ্ঞা পালিব
তেতিয়াই অগ্নি জ্বালি
বিসৰ্জ্জিব পাৰ্থই জীৱন ।

কৰ্ণ ।— বুজিলোঁ, .
শত্ৰুহীন অতদিনে হব কুৰুকুল ।

জয়দ্ৰথ ।— তেন্তে অঙ্গনাথ !
পাৰিবা ৰাখিব মোক
সূৰ্য্য অস্ত যোৱালৈকে ?

কৰ্ণ ।— পাৰিম,
যদিহে পাৰ্থই
সমৰত সোমায়েই
মোৰ স'তে কৰে ৰণ ।

জয়দ্ৰথ ।— আপোন ইচ্ছাৰে যদি প্ৰথমতে
পাৰ্থই নকৰে ৰণ তোমাৰ লগত—
তেন্তে,
নিজে তুমি কৰিবা আহ্বান ।

কৰ্ণ ।— ৰণ-নীতি মতে,
দোষ আছে তাত ।
দুপক্ষৰ সেনাপতি দুয়ো
প্ৰথমতে পৰস্পৰে কৰিব সমৰ ।
উপস্থিত সমৰত কৌৰৱ পক্ষৰ
দ্ৰোণাচাৰ্য্য সেনাপতি—

ধনঞ্জয়, ধৃষ্টদ্যুম্ন পাণ্ডৱ পক্ষৰ—
সেইবাবে প্ৰথমতে মই
নোৱাৰিম অৰ্জ্জুনক কৰিব আহ্বান।

দুৰ্য্যোধন।— কি উপায় তেন্তে সখি ?

কৰ্ণ।— শুনিছে নে আচাৰ্য্যই এই কথা ?

দুৰ্য্যোধন।— তোমাৰ শিবিৰলৈ আহিবৰ বাবে
জনাইছোঁ বাতৰি তেওঁক।

কৰ্ণ।— আহক আচাৰ্য্য তেনে—
কৌৰৱ পক্ষৰ মঙ্গলামঙ্গল
নিৰ্ভৰ কৰিছে আজি
আচাৰ্য্যৰ মন্ত্ৰণাতে মাত্ৰ।
পণ যদি কৰে আচাৰ্য্যই
বেলিমাৰ নোযোৱালৈকে
ৰাখিব পাৰিব বুলি সিন্ধু নৃপতিক
তেন্তে মোৰ নাথাকিব প্ৰয়োজন।

জয়দ্ৰথ।— যদিহে নকৰে তেওঁ পণ,
তেনেহলে কি হব উপায় ?

কৰ্ণ।— নাই তেন্তে আন একো দিহা।

দুৰ্য্যোধন— ইকি সখি।
ইমান কালৰ পৰা সাৰথি আমাক
আজি কিয় এৰি দিব খোজা ?
এয়েনে উচিত কথা মহাত্মা কৰ্ণৰ ?

কৰ্ণ।— মহাৰাজ।
তোমাৰ কাৰণে,
বিসৰ্জ্জিব সকলো কৰ্ণই।
আজি যে কৈছোঁ এনে কথা,
আচাৰ্য্যই কৌৰৱৰ সেনাপতি বুলি।
ভাবি চোৱা,
গুৰু মাননীয় সকলো কথাতে—

গুৰুদেৱে নিজে যদি
সেনাপতি পদ মোক নিদিয়ে আপুনি,
তেন্তে মই হ্ৰাস কৰি গুৰুৰ সন্মান
কি শক্তিৰে যুঁজিম ৰণত ?

দুৰ্য্যোধন ।— বাৰু,
সেনাপতি পদ পালে
পাৰিবানে বিফলিব পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা ?

কৰ্ণ ।— নিশ্চয় পাৰিম—
কিন্তু,
মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ সেনাপতি হোৱা—
আচাৰ্য্যই কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা
যেতিয়ালৈকে তেওঁ নিজিতিব ৰণ
কিম্বা,
নকৰিব মৃত্যু-আলিঙ্গন,
কোনেও নেপাব সেনাপতি পদ ।
সৌৱা দেখোঁ, আচাৰ্য্য আহিছে ।
(দ্ৰোণ, শকুণি আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

কৰ্ণ ।— আহক আচাৰ্য্যদেৱ !
পদধূলি পাই,
পৰিশুদ্ধ হ'ল আজি কৰ্ণৰ শিৰিৰ ।

দ্ৰোণ ।— অঙ্গনাথ !
বাহিৰত দেখিছোঁ তো আহ্লাদ তোমাৰ—
কিন্তু,
বিষাদৰ ছায়া কিয় মুখ-মণ্ডলত ?

কৰ্ণ ।— আৰ্য্য !
বিপদৰ পূৰ্ব্বচিন দেখিছোঁ আগত ।
দেখিছেনে কৌৰৱপতিয়ে
বুৰি আছে বিষাদ সিন্ধুত ।

দ্ৰোণ ।— আচম্বিত বিপদৰ এনে কি কাৰণ ?

দুৰ্য্যোধন ।— ভৱিষ্যত আশঙ্কাৰে ভৰিছে অন্তৰ ।

দ্ৰোণ।— ভৱিষ্যৎ আশঙ্কাতে যদি
আতঙ্কৰ ইমান কাৰণ,—
কিয় তেন্তে জন্মা নাই আগতে ই জ্ঞান?
তেনেহলে,
সমৰ যজ্ঞত এই
লক্ষ লক্ষ জীৱন আহুতি—
কদাপিতো নহ'লহেঁতেন।
কৰ্ণ,—
সঁচাতে তোমাৰ সখি কুৰুৰাজে
কদাচিতো চিন্তা নাই ভৱিষ্যতলৈ।
চতুৰ জনেহে ভাৱে
ভৱিষ্যৎ পৰিণাম,—
কুৰুপতি দুৰ্য্যোধন আত্ম-অভিমানী;
মত্ত হৈ অন্ধাভিমানত,
নিজে নিজে জ্বলাইছে সমৰ অনল,—
অনুতাপানল এৱে পৰিণাম তাৰ,—
মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন।
মনত পেলোৱাচোন অতীতৰ কথা,—
পাপমন্ত্ৰী শকুণিৰ পৰামৰ্শ লৈ
পাশাৰ পণত যেৱে
সৰ্ব্বস্ব হৰণ কৰি,
পঞ্চ পাণ্ডৱক,
খেদিছিলা বনবাসী কৰি,—
অসহায়া পাঞ্চালীক
গুৰুজন ভৰি থকা সভাৰ মাজত
খুজিছিলা বিৱস্ত্ৰা কৰিব,—
পৰেনে মনত সেই ঘৃণনীয় কাম?
মহাৰাজ!
মনত পৰিছে আৰু,—
অসহায়া দ্ৰৌপদীয়ে যেৱে
ধাৰাসাৰে অশ্ৰু টুকি,
কাকুতি মিনতি কৰি,
কৈছিল আৰ্ত্তৰাৱ তুলি,—

মহাৰাজ ! কুলবধু মই আপোনাৰ
ৰক্ষা কৰা লাজ-মান মোৰ—
দয়া কৰি দুঃশাসন দেৱৰক
বাধা দিয়া বিৱস্ত্ৰা কৰিব,—
হিয়া ভাঙি অশ্ৰু টোকা
দ্ৰৌপদীৰ সেই কথাবোৰ,
মনত পেলোৱা আজি,—
ক'ত যাব পৰিণাম তাৰ ?

শকুণি ।— (নিজে নিজে) দেখিছু, ক'ৰ পানী আহি ক'ত পৰিল । মই জানোঁ ইহঁত ঘৰ পোহা ইন্দুৰ । খাইছে-দাইছে যাৰ, সৰ্ব্বনাশ চিন্তিছে তাৰ । (প্ৰকাশ্যে) বোলোঁ বীৰাচাৰ্য্য ! অকল দুৰ্য্যোধনৰেইনো এনে বিপদ হৈছেনে ? পাণ্ডৱৰ জানো হোৱা নাই ?

দ্ৰোণ ।— পাণ্ডৱৰো নিশ্চয় ঘটিছে—
কিন্তু পাণ্ডৱৰ তুলনাত
কৌৰৱৰ ক্ষয়-ক্ষতি অতি ভয়ঙ্কৰ ।
বহুদিন চলিছে সমৰ,—
ইমান দিনেও কিন্তু পাণ্ডৱ পক্ষৰ
মহাৰথী হোৱা নাই এজনো নিহত ।
কিছুমান সাধাৰণ সৈনিক মাথোন
পৰিছে ৰণত ।
গণি চোৱা !
বৰ্ত্তমান মহাৰথী কৌৰৱ পক্ষত,—
দেৱতায়ো ডৰে যাক—
তেনে যেন মহাবীৰ
ভীষ্ম আদি পৰিছে ৰণত,—
আৰু
যিবিলাক কৌৰৱ সেনানী
ৰণত নিপুণ বুলি বিখ্যাত ধৰাত,
সিহঁত আগতে মৰে
পাণ্ডৱৰ শৰৰ মুখত ।
যি আছিল কৌৰৱৰ প্ৰধান সম্বল

সিগকল নাৰায়ণী সেনা
কালিৰ ৰণত পাৰ্থৰ হাতত,
সকলোৱে মৃত্যু পৰিছে।

শকুনি।— আৰু এইকালে কেনে সৰ্ব্বনাশটো হৈছে। বোপাই যে ৰণজয় কৰি আহি পুত্ৰমুখ দেখা পাব—সিও নহ'ল। মোৰ বিশ্বাস, অভিমন্যুক বধ কৰাত যিমান লাভ হৈছে, অৰ্জ্জুনক বধিলে তিমান নহ'লহেঁতেন। ঔৱা—লৰা কালতেই তাৰ কিমান প্ৰতাপ। সাত সাতজন মহাৰথী, সাত সাত বাৰ পৰাজিত। এনেকি, মহাবীৰ কৰ্ণও যাওঁ যাওঁ হৈ পৰিছিল।

দ্ৰোণ।— সৌবল,
অন্যায় ৰণেৰে অভিমন্যু বধ পাপে
জ্বলাব যি প্ৰচণ্ড অনল,
কৌৰৱ আশ্ৰিত যত বীৰ
ভষ্ম হৈ যাব তাত পৰি।

জয়দ্ৰথ।— ৰণাচাৰ্য্যদেৱ!
কি হব গতি তেন্তে মোৰ?
বীৰশ্ৰেষ্ঠ অৰ্জ্জুনৰ
কোপত পৰিছোঁ মই,—
মোকে ভাবি পুত্ৰহন্তা,
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা তেওঁ,
সংহাৰিব প্ৰাণ মোৰ সূৰ্য্যাস্ত আগতে,—
দ্বিজবৰ! ৰক্ষা কৰা প্ৰাণ মোৰ!
চৰণত ধৰি মাগিছোঁ আশ্ৰয়।

ছোকৰাৰ গীত।

ৰাখা মোক দ্বিজবৰ ধৰোঁ চৰণত,
মাগিছোঁ শৰণ পৰি পাৰ্থৰ কোপত—
পাৰ্থৰ বিক্ৰম মই জানো ভালদৰে,—
যমকো অস্থিৰ কৰে তাৰ তীক্ষ্ণ শৰে,—
বিশ্বকো বুৰায় সি প্ৰলয় সাগৰত।

দ্ৰোণ ।— মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন।
এয়ে নে ঘটিছে সৰ্ব্বনাশ।
সেইবাবে আহ্বানিছে
কৰ্ণৰ শিবিৰলৈ মোক ?
মহাৰাজ।

নোৱাৰোঁ কৰিব মই উপায় ইয়াৰ,—
নাই একো প্ৰতিকাৰ—
যথাৰ্থতে ধনঞ্জয়ে যদি
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা এই,—
নাই এনে বীৰ জগতত
নিৰাপদে ৰক্ষা কৰে সিন্ধু নৃপতিক।

জয়দ্ৰত ।— মহাৰাজ দুৰ্য্যোদন।
কৰিলে কি সৰ্ব্বনাশ মোৰ ?
পাৰ্থৰ কোপানলত—
ভস্ম হৈ যাম মই নিশ্চয় বুজিছোঁ।
এয়ে নেকি আছিল ভাগ্যত ?

দুঃশাসন ।— মামা! সিন্ধুৰাজ বলিয়া হ'ল নে কি ?

শকুণি ।— বলিয়া হ'ল নে কি! কবহে লাগিছে ? আচাৰ্য্যদেৱে যি শঙ্কা-ফটিকা খুৱালে, তাত সিন্ধুপতিয়ে বলিয়া নহৈ কোন হ'ব ? মোৰো প্ৰাণটোৱেই কেনে কেনে লাগিছে। কি জানোবা ময়ো বলিয়া হওঁ।

দ্ৰোণ — (শকুণিলৈ চকু ৰঙা কৰি চাই)
শঠ! কুট!
এতিয়াও নুগুচিল কুটিলতা তোৰ ?
এতিয়াও নৰকৰ প্ৰলয় কল্লোল
কাণত সোমোৱা নাই তোৰ ?
নোৱাৰোঁ বুজিব,
কোন বিধাতাই তোক কৰিছে সৃজন।
ভাবিছনে,
তোৰ কুমন্ত্ৰণা লোৱা দুৰ্য্যোধনে
জয় কৰি কুৰুক্ষেত্ৰ ৰণ

নিৰ্ব্বিঘ্নে ভুগিব ৰাজ্য হস্তিনাপুৰৰ ?
যি পক্ষত যদুৰায় থাকি
নিয়ন্ত্ৰিছে অদৃষ্টৰ গতি,—
ভাবিছ মনত নে কি,
সি পক্ষৰ হব পৰাজয় ?

শকুনি ।— যিমান দিন বাচিম, তিমান দিন আশাই গাব পাণ্ডৱৰ পৰাজয়, কৌৰৱৰাজ দুৰ্য্যোধনৰ জয় ।

দ্ৰোণ ।— দুৰাশা মাথোন সিটো—
দেখা যাব আজিৰ ৰণতে
কৌৰৱৰ দুৰাকাঙক্ষা,
ভাঙি যাব চুঁৰমাৰ হৈ,—
চাৰিফালে দেখিব মাথোন
নিৰাশাৰ দগ্ধ হমুনিয়া ।

শকুনি ।— তেন্তে আজি আচাৰ্য্যৰো শেষ দশা হব পায ?

দ্ৰোণ ।— মোৰ শেষ দশা ?
জীৱনৰ যৱনিকা মোৰ
বহুকাল আগতে পৰিছে ।
অকলে নহয মোৰ—
যি পক্ষত আছোঁ মই
সিপক্ষৰো তেনে দশা ঘটিছে আগতে ।
আজি যে দেখিছোঁ
কৌৰৱৰ ইমান যুঁজাৰু,—
সি মাথোন নল-খাগৰিৰ মেৰা,—
পাণ্ডৱৰ সমৰৰ
এটা মাত্ৰ মৃদু ধুমুহাতে—
বাগৰি বিচূৰ্ণ হব ।

দঃশাসন ।— মিছা কথাত সময নষ্ট কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই । অঙ্গনাথ ! আপুনি আছে, দাদা আছে, আচাৰ্য্যদেৱ আছে, আৰু তীক্ষ্ণবুদ্ধি মামাও উপস্থিত আছে । এই সময়তে কৰ্ত্তব্য স্থিৰ কৰা যাওক । সিন্ধুপতিযে গাণ্ডীৱপতিৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনি প্ৰাণৰ আশা তেনেই এৰি দিছে । এই সময়ত

তেওঁৰ অলীক ভয়টো যাতে গুচি যায়, উৎসাহ দি তাৰে চেষ্টা কৰা হওক। আৰু আত্ম অভিমানী অৰ্জ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা কি কৰিলে নিষ্ফল হয়, তাৰে মন্ত্ৰণা কৰক। সৌৱা শুনক, তূৰ্য্যধ্বনি আৰম্ভ হ'ল—যুদ্ধৰ সময় আহিল।

কৰ্ণ।— (দ্ৰোণৰ ফালে চাই)
আচাৰ্য্যদেৱ!
কৰ্ত্তব্য কি এতিয়া আপোনাৰ?

দ্ৰোণ।— কৰ্ত্তব্য এতিয়া মোৰ—
মঙ্গল সাধন কৰা প্ৰতিপালকৰ।

কৰ্ণ।— আওকাণ কৰি ধৰ্ম্ম অধৰ্ম্মৰ ফালে,
পালকৰ উপকাৰ হেতু,
ধৰিছে যি কৰ্ত্তব্য-পালনৰব্ৰত,—
তাকে তেন্তে পালন কৰক।

দ্ৰোণ।— কৰ্ণ!
দেখিছা কেতিয়া তুমি
প্ৰতিপালকৰ মঙ্গলৰ হেতু
কৰা নাই প্ৰাণপণ মোৰ?
নিজ ধৰ্ম্ম পৰিহৰি,
যি দুৰ্য্যোধনৰ পৰা
একমুঠি অন্নৰ কাৰণে,
ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম দিছোঁ বিসৰ্জ্জন,—
কেতিয়া কৰিছে দ্ৰোণে
অৱহেলা তেওঁৰ আদেশ?
পাণ্ডৱক নিষ্পাপ জানিও,
অধীনতা বেড়ী পিন্ধি,
বুৰাই স্বাধীন চিন্তা
অন্নদাতা প্ৰভুৰ আজ্ঞাত,—
কাহানি নিশ্চিন্ত আছোঁ
পাণ্ডৱৰ নকৰি বিৰোধ?
পৰেনে মনত কৰ্ণ কালিৰ সমৰ?
কুমলীয়া অভিমন্যু,
ক্ষত্ৰিয়ৰ জীৱন্ত মূৰতি—

নাশি তাক অন্যায় ৰণত,
অন্তৰত কৰিছোঁ যদিও
অধৰ্ম্মৰ কঠোৰ তীব্ৰতা অনুভৱ,-
কাৰ মুখ চাই আছোঁ।
এতিয়াও সামৰি জীৱন ?
যি সিংহ বালক বীৰে
সপ্ত সুৰথীক কৰি
সাতবাৰ পৰাজিত সিংহ বিক্ৰমেৰে,
থাপিলে অক্ষয় কীৰ্ত্তি ক্ষত্ৰ সমাজত,—
ক্ষত্ৰিয় গৌৰৱ সেই বালক বীৰৰ
অস্ত্ৰহীন অৱস্থাত নাশিছোঁ জীৱন,—
কৰ্ণ !
লাগে নে ইয়াতকৈও প্ৰভুভক্তি আৰু ?
ইয়াতো অধিক যদি আজি
লাগে কিবা অধৰ্ম্ম সাধিব,
নিমাতে সাধিম তাকো,—
তথাপিতো প্ৰভু দ্ৰোহী নহ'ম কদাপি ।

দুৰ্য্যোধন ।— গুৰুদেৱ !
ক্ৰুদ্ধ হ'লে অধমৰ প্ৰতি
কিদৰে পৰিম ৰক্ষা
এই মহা শঙ্কট কালত ?
কৌৰৱৰ দুৰ্গতিৰ একো নাই বাকী ;—
এনেইতো আত্মীয়সৱৰ, মৃত্যু বাতৰিয়ে,
ভাঙি দিছে অন্তৰৰ তেজাল উৎসাহ,—
তাতে আৰু আপোনাৰ তীক্ষ্ণ বাক্যবান,—
গুৰুদেৱ !
নোৱাৰোঁ সহিব আৰু,—
মিনতি কৰিছোঁ,
হয়,
সেনাপতি হৈ আপুনি
ৰক্ষা কৰি সিন্ধু নৃপতিক
কৌৰৱৰ মঙ্গল সাধক—

কিম্বা,
তিয়াগক সেনাপতি পদ;—
কৰি মই সেনাপতি সৌৰাষ্ট্ৰপতিক
মোকলাওঁ সিন্ধুপতি ৰক্ষাৰ উপায়।

দ্ৰোণ।— আনন্দেৰে নিলোঁ অৱসৰ (ধনু শৰ পেলাই যাব খোজে)

শকুণি।— গ'লেই ৰক্ষা পাওঁ—

কৰ্ণ।— ৰণাচাৰ্য্যদেৱ!
কৌৰৱৰ ভাগ্যৰবি
আগুৰিছে বিপদ ডাৱৰে,—
উচিত নে এই সময়ত,
ক্ৰোধ কৰা কৌৰৱপতিক?
বিশেষকৈ,
ব্ৰাহ্মণৰ ক্ষমাই প্ৰধান গুণ।

দ্ৰোণ।— কৰ্ণ!
নাই ক্ষমা মোৰ ওচৰত,—
নহওঁ ব্ৰাহ্মণ মই,—
যেতিয়াৰ পৰা মই ব্ৰাহ্মণ গৌৰৱ
এমুঠি ভাতৰ বাবে
সঁপি দিছো ব্ৰাহ্মণত্ব ক্ষত্ৰিয় পদত,—
তেতিয়াৰে পৰা মই ব্ৰাহ্মণ সুলভ
ক্ষমা, দয়া সুবৃত্তিবিলাক
খেদি দিছোঁ অন্তৰৰ পৰা।
নহ'লে,
জীৱহত্যা ঘৃণিত কামত—
আজ্ঞা মানি কৌৰৱপতিৰ,
ঢালিলোঁহেঁতেন কিয় দ্ৰোণৰ কৌতুক?
তপস্বী ব্ৰাহ্মণ হলে মই
দুৰ্য্যোধনে এনে মহা অপমানী কথা
কিয় কব পাৰিলেহেঁতেন?
বুজিলোঁ যি হক,—
নিজ ধৰ্ম্ম এৰি যেয়ে

পৰধৰ্ম্ম আঁকোৱালি লয়,
এয়ে তাৰ পৰিণাম।

কৰ্ণ।— গুৰুদেৱ!
সমৰৰ বিৰুদ্ধ গতিয়ে
চঞ্চল কৰিছে মন কুৰু নৃপতিৰ,—
ক্ৰুদ্ধ হৈ তেওঁৰ কথাত,
উচিতনে এৰা তুমি সেনাপতি পদ?
(দুৰ্য্যোধনৰ ফালে চাই)
মহাৰাজ!
প্ৰকৃততে অপমান কৰিছে গুৰুক,—
ক্ষমা ভিক্ষা কৰা,—

দুৰ্য্যোধন।— গুৰুদেৱ!
নিচেই অধম মই শিষ্য আপোনাৰ,—
চিন্তাৰ বিকাৰে মোক
কৰি দিছে তেনেই অজ্ঞান;—
অজ্ঞানতা এন্ধাৰত পৰি
আপোনাৰ অন্তৰত
দুঃখ দিছোঁ কঠোৰ কথাৰে,—
ক্ষমা ভিক্ষা কৰিছোঁ কাতৰ হৈ—
নাযাব আঁতৰি এই অধমক এৰি?

দ্ৰোণ।— বাৰু, মহাৰাজ!
হলোঁ মই সন্তুষ্ট তোমাৰ প্ৰতি।
কিন্তু
জয়দ্ৰথ ৰক্ষাভাৰ নোৱাৰিম লব।
আছে যদি এনে বীৰ কৌৰৱ পক্ষত,
নিষ্ফল কৰিব পাৰে
মহাবলী পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা,—
আজিৰ কাৰণে, সেনাপতি পদ মোৰ
তেওঁকে কৰিলোঁ দান।
কিন্তু,
প্ৰতিজ্ঞাত বদ্ধ হৈ অৰ্জ্জুনে যিদৰে

বিসৰ্জ্জিব খুজিছে জীৱন,—
সেইদৰে,
সিন্ধুৰাজ ৰক্ষাৰ দায়িত্ব লোৱাজনে
প্ৰাণপণ কৰিব লাগিব।

কৰ্ণ ।— (নিজে নিজে)
কি কৰা কৰ্ত্তব্য এৰে ?
শ্ৰীকৃষ্ণ সাৰথি হৈ যাৰ
নিয়ন্ত্ৰিছে ভাগ্য গতি,—
ভুৱনবিজয়ী সেই অৰ্জ্জুনৰ
প্ৰতিজ্ঞা নিষ্ফল কৰা
অসম্ভৱ কথা।
কিন্তু যদি অৰ্জ্জুনতকৈও
শ্ৰীকৃষ্ণৰ আছে কোনো ভক্ত মহাভাগ,
তেওঁহে পাৰিব,
নিষ্ফলিব প্ৰতিজ্ঞা পাৰ্থৰ।
কিন্তু,
কোন তেনে ভাগ্যৱান ভাবিতো নাপাওঁ।
বাৰু,
চাওঁচোন চিন্তা কৰি—
(চিন্তিত হৈ কৰ্ণই ইফালে সিফালে ঘূৰে আৰু দুৰ্য্যোধন, দ্ৰোণ আদিয়ে আনফালে চিন্তাত মগ্ন হয়। এনেতে কৰ্ণৰ অন্যমনস্কতাতে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ব্ৰাহ্মণ বালকৰ বেশেৰে প্ৰৱেশ)।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ ।—কৰ্ণ। পালানে বিচাৰি চিন্তা কৰি ?
কোন ভাগ্যৱান ভক্ত অৰ্জ্জুনৰ দৰে,—

কৰ্ণ ।— কোন তুমি ?
কিদৰে জানিলা তুমি কি চিন্তিছোঁ মই ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ ।—ব্ৰাহ্মণ বালক মই চিৰব্ৰহ্মচাৰী—
চিৰদিন তপস্যাতে থাকোঁ,—
ধ্যানেৰে বুজিছোঁ মই কি চিন্তিছা তুমি।

কৰ্ণ ।— অৰ্জ্জুনৰ দৰে কাকো নেদেখোঁ দেখোন ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । —অৰ্জ্জুনতকৈও আছে সুভক্ত এজন
দেখিও নেদেখা তুমি তাক ।
ভ্ৰান্তি আঁতৰাম বুলি
সাক্ষাতত আহিছোঁ তোমাৰ ।

কৰ্ণ । — কি আচৰিত,
সামান্য বালক হৈ
কিয় কোৱা এনে কথা ?
তুমি মোৰ ভ্ৰান্তি আঁতৰাবা !

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । —পাৰ্থৰ বাহিৰে আৰু
নাই কোনো কৃষ্ণভক্ত—
মহাভ্ৰান্তি সেইটো তোমাৰ ।

কৰ্ণ । — ক'তা ?
কোন তেনে ভাগ্যৱান ?

বালকবেশী কিদৰে দেখিবা তুমি ?
তোমাৰ যে আত্ম-অভিমান নাই !
বাৰু, চাবা নেকি কোন সেইজন ?

কৰ্ণ । — নিশ্চয়,
তেনে ভক্ত সঙ্গসুখ
নিশ্চয় প্ৰাণৰ আকাঙ্ক্ষা মোৰ ।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । —মোৰ ওচৰত
দৰ্পণ এখন আছে—নাম প্ৰীতি—
সেই দৰ্পণত
প্ৰতিবিম্ব পৰে প্ৰকৃত সাধুৰ ।
সন্মুখত ধৰোঁ মই,
মন স্থিৰ কৰি চোৱা,—
দেখিবা ভকত শ্ৰেষ্ঠ অৰ্জ্জুনতকৈ,—
(দৰ্পণ দেখুৱাই)
চোৱা কৰ্ণ,
কোন এওঁ দৰ্পণত
অদ্বিতীয় কৃষ্ণভক্ত ?

কৰ্ণ। — (দৰ্পণলৈ চাই)
ইকি বালক।
কাৰ এই প্ৰতিবিম্ব ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ। —চিনি পাবা,
মন স্থিৰ কৰি চোৱা—

কৰ্ণ। — ক'তা —
নিচিনোঁ দেখোন।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ। —বাৰু।
কাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি যেন লাগে ?

কৰ্ণ। — কিদৰে নো কম মই ?
অখিল ব্ৰহ্মাণ্ড এই
অনুৰূপ বিশ্ব ৰচোঁতাৰ,—
তেওঁৰ ৰূপ তো মই
কেতিয়াও দেখা নাই পাপৰ চকুৰে ?
কেনেকৈ জানো এই প্ৰতিমূৰ্ত্তি কাৰ ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ। —দৃশ্য এৰি সঁচা কোৱা,
কাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি এই,—

কৰ্ণ। — নিতান্ততে নেৰা যদি,
কওঁ তেনেহলে,—
পৰঅন্নভোজী, কৃষ্ণভক্তিহীন
কৰ্ণাধম নামে আছে ক্ষত্ৰিয় এজন,
তাৰে অনুৰূপ যেন ভাব হয় মোৰ।

বঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ। —অনুৰূপ কিয় ?
পুন্যাত্মা কৰ্ণৰে এই নিখুঁত মূৰতি।
পৰম সাধক তুমি,—
তুমিহে সক্ষম মাথো
নিষ্ফলিব অৰ্জ্জুনৰ পণ।

কৰ্ণ। — বিশ্বাস নহয় মোৰ।—
কৰ্ণই যদিহে পাৰে
নিষ্ফলিব অৰ্জ্জুনৰ পণ,—

কিয় তেন্তে অৰ্জ্জুনৰ সাৰথি কৃষ্ণক
নোৱাৰে আনিব টানি নিজ ৰথলৈ ?

বাঃ বেঃ শ্ৰীকৃষ্ণ ।—ইকি কৰ্ণ ।
জ্ঞানী হৈ কোৱা কিয় অজ্ঞানীৰ দৰে ?
নিজ ৰথ কাক কোৱা তুমি ?
য'ত নিজে আৰোহণ কৰি,
যুদ্ধ কৰে শত্ৰুৰ লগত,
নকয়নে তাকে নিজ ৰথ ?

কৰ্ণ ।— হয় তাকে কয় নিজ ৰথ—

বাঃ বেঃ শ্ৰীকৃষ্ণ ।—তেন্তে চোৱাচোন—
প্ৰাণৰথী যি ৰথত আৰোহণ কৰি
যুদ্ধ কৰি জয় কৰে
পঞ্চ ইন্দ্ৰিয় শত্ৰুক,
সেইখনি কি ৰথ ?

কৰ্ণ ।— সেইখনি দেহৰথ—

বাঃবেঃ শ্ৰীকৃষ্ণ ।—কোন সেই ৰথৰ সাৰথি ?

কৰ্ণ ।— কৰ্ম্মৰূপী ভগৱান ।—

বাঃবেঃ শ্ৰীকৃষ্ণ ।—অৰ্জ্জুনৰ সাৰথিক তেন্তে,
আনিব আপোন ৰথলৈ
বাকী কি ৰাখিছা তুমি ?

কৰ্ণ ।— বালক !
নজন্মে বিশ্বাস মোৰ তোমাৰ কথাত ।

বাঃবেঃ শ্ৰীকৃষ্ণ । —কিয় ?
শিশু বুলি মোৰ কথা
নকৰা প্ৰত্যয় হেনো ?

কৰ্ণ ।— শিশু যেন শিশু হ'লে
নিশ্চয় বিশ্বাস কৰিলোহেঁতেন ।

বাঃবেঃ শ্ৰীকৃষ্ণ ।—তেন্তে সামান্য বালক বুলি ভাবা নেকি মোক ?

কৰ্ণ ।— নোৱাৰোঁ ভাবিব তেনে,—
তুমি যে গোলোকপতি ভূলোক পালক,
আগতে বুজিছোঁ মই,—

কৃষ্ণ !
অভক্ত কৰ্ণক যদি
কৃপা কৰি দিলা দৰশন,
দেখোৱা স্বৰূপ তেন্তে ছদ্মবেশ এৰি ,—
যি ৰূপত জগত মুগ্ধ, মুগ্ধ ব্ৰজবাসী,
দেখুৱা, দেখুৱা কৃষ্ণ সেই বিশ্বৰূপ—
সাৰ্থকো জীৱন আজি অধম কৰ্ণৰ ।

কৰ্ণৰ গীত ।

আগতে চিনিছোঁ হৰি,
তুমি যে গোলোকবিহাৰী,—
দেখা দিছা অধমক এনে ছদ্মবেশ ধৰি ।
দিছা যদি দৰশন, ভক্তনাথ কৃপা কৰি,
দেখুৱা এবাৰ তেন্তে সেই বিশ্বৰূপ হৰি,
যি ৰূপত ব্ৰজনাৰী স্বামী-পুত্ৰ-পুত্ৰী এৰি,
(সেই বিশ্বমোহন মাধুৰী—
প্ৰাণ মতলীয়াকাৰী
সেই বিশ্বপ্লাবিত ৰূপ—
সেই অনন্ত অমৃত ৰূপ—
দেখি সেই প্ৰেমভৰা ৰূপ,
দেখি সেই পুণ্যময় ৰূপ,)
হৈছিল মতলীয়া আপোন জ্ঞান পাহৰি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — কৃষ্ণভক্ত কৰ্ণৰ বাসনা
হ'ক তেন্তে পূৰণ এতিয়া—
(ছদ্মবেশ এৰি নিজ ৰূপ ধৰে)

কৰ্ণ । — নহলে ইমান দয়া,
জগতত তেন্তে
দয়াময় নাম তযু
কিয় হব প্ৰচাৰ ইমান ?
আহা !
কেনে প্ৰাণ-মনোহৰ সুন্দৰ মুৰতি,

অমিয় ৰসৰ খনি হৃদয়ৰ পতি।
সুধাৰ আকৰ কেনে অমৃত মধুৰ,
শ্যামল মুখনি কেনে প্ৰেম ভৰপূৰ।
কেনেনো সুন্দৰ হাঁহি সুন্দৰ কাছোন,
দৰশি ত্ৰিভঙ্গ ৰূপ মুগ্ধ জীৱন।

চোকৰাৰ গীত।

হেৰা বিশ্বৰ কাণ্ডাৰী, নিদিবা কদাপি এৰি,
মই মহা অধমক থাকা যেন কৃপা কৰি।
মোৰ অন্তৰত পৰিলে পাপ,
তুমি অমৃত কিৰণ লৈ
তুমি মঙ্গল মলয়া লৈ
হবাহি উদয়, দয়া কৰি গুচাবাহি তাপ।
এই প্ৰেমময় হাঁহিটিৰে
এই বিশ্ব-ভুলোৱা ভঙ্গিমাৰে,
তুমি হবাহি উদয় দয়া কৰি।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— কৰ্ণ। ভক্তমণি।
হ'লনে বাসনা পূৰণ?

কৰ্ণ।— পূৰ হ'ল মনৰ বাসনা,—
কিন্তু,
কি ইচ্ছা পূৰণ হেতু
দেখা দিলা অধম কৰ্ণক আজি?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— (নিজে নিজে)
মহাজ্ঞানী কৰ্ণ—
বুজিছে উদ্দেশ্য মোৰ অন্তৰে অন্তৰে।
(প্ৰকাশ্যে)
শুনা ভক্তশ্ৰেষ্ঠ,
বৰ আজি পৰিছোঁ শঙ্কাত—

কৰ্ণ।— শুনিলোঁ নতুন কথা আজি,—
যাৰ মাত্ৰ নাম শুনি
মৃত্যুদূত আঁতৰি পলায়,-

তেওঁ আজি সশঙ্কিত হৈ
আহিছে কৰ্ণৰ ওচৰত
দীনবন্ধু!
পানীয়ে হৰণ কৰে অগ্নিৰ উত্তাপ,—
কিন্তু আজি কিয় দেখোঁ এই বিপৰীত?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— কিয় ভক্তমণি!
জলপতি সিন্ধুৰ গৰ্ভত—
নাথাকেনে বাৰব অনল?
যদিও নামত মোৰ
ত্ৰাসদূতো দূৰ হয়,—
সময়ে সময়ে কিন্তু
ময়ো হব লাগে সশঙ্কিত।

কৰ্ণ।— ভয়হাৰী!
কোন তেওঁ শঙ্কাদাতা?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— বন্ধা পৰে। যাৰ ওচৰত,
সেই ভক্ত—

কৰ্ণ।— ভক্তত ভগৱানৰ শঙ্কা,—
আচৰিত কথা!
বাৰু,
ভক্ত-হৃদযবিহাৰী!
কোন তেন্তে তেনে ভক্ত?

শ্ৰীকৃষ্ণ। শ্ৰীমান কৰ্ণ আৰু অৰ্জ্জুন—

কৰ্ণ।— নহয় মাধৱ!
কৰ্ণ তেনে নহয় ভকত—
অৰ্জ্জুনৰ ওচৰতে ভয় পোৱা তুমি।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— পাৰ্থ, কৰ্ণ, দুয়ো মোৰ সমান ভকত—
ভয় পাওঁ দুয়োৰে কাষত।

কৰ্ণ।— বজিছোঁ যাদৱ!
পাৰ্থৰ কোনোবা কাম উদ্ধাৰৰ হেতু
দেখা দিছা অভক্ত কৰ্ণক আজি।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — জ্ঞানীপ্ৰবৰ!
প্ৰকৃততে,
আন কাৰো কাৰ্য্য মই নকৰোঁ সাধন,—
নিজৰ কাৰ্য্যকে মাথো কৰোঁ।
জানা তুমি মতিমান,
কৰ্ম্মৰ ক্ষেত্ৰত মাত্ৰ কৰ্ম্মসূত্ৰ লৈ
দিন-ৰাতি খেলি থাকোঁ মই।

কৰ্ণ। — নাৰায়ণ!
সন্দেহ তো নাই একো তাত?
কিমান নতুন খেলা
খেলি আছা দিনে দিনে নতুন ছলেৰে।
যোৱা কালি আদেশি পাৰ্থক
যুজালা সংসপ্তকত
নাশি অষ্ট অক্ষৌহিনী নাৰায়ণী সেনা,—
এইফালে আৰু,
সপ্তৰথী উপলক্ষ্য কৰি—
বিনাশালা তয়ু
ভগিনীৰ আঁচলৰ ধন,—
নিজে তুমি আৰ্জ্জুনিক কৰিলা বিনাশ,—
আৰু,
নিজে তুমি দুখী হৈ ভগ্নীৰ শোকত
কান্দিলা দুখেৰে,—
আৰু, নিজে তুমি
কোপানল উজৰাই পাৰ্থৰ মনত
ইঙ্গিতেৰে বুজালা পাৰ্থক,
একমাত্ৰ জয়দ্ৰথ
অভিমন্যু বধৰ কাৰণ।
বৰ ধেমেলীয়া তুমি,—
শান্তি স্থাপনৰ বাবে অৰ্জ্জুন ভক্তক,
জয়দ্ৰথ বিনাশৰ প্ৰতিজ্ঞা কৰাই,
কিবাবে ৰহস্যৰাজ,
আহিছা কৰ্ণৰ ওচৰত?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — কৰ্ণ,
ধেমালিতে দিন যায় মোৰ।
ধেমালিয়ে প্ৰাণ মোৰ,
ধেমালিয়ে জ্ঞান,—
ধেমালিকে ভাল পাওঁ মই।

কৰ্ণ। — দীননাথ।
কোটিবাৰ কৰোঁ প্ৰণিপাত।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — কৰ্ণ,
নোৱাৰোঁ থাকিব বেচি পৰ,—
সৎ লগৰীয়া পাই,
সৎ আলাপত,
সুখেৰে কটালোঁ বহুপৰ,—
কিন্তু, নোৱাৰোঁ থাকিব আৰু,
কৰ্ম্মসোঁতে আকৰ্ষণ কৰিছে মনাই।
বীৰমণি,
অনুৰোধ এটা ৰক্ষা কৰা মোৰ।
সূৰ্য্য অস্ত নোযোৱালৈকে
ৰক্ষা কৰোঁ বুলি তুমি সিন্ধু নৃপতিক
কৰিছা যি প্ৰতিজ্ঞা মনত,—
পাহৰি পেলোৱা সেই পণ।
অৰ্জ্জুনতকৈও তুমি শ্ৰেষ্ঠ ভক্ত মোৰ,—
তুমি যদি দৃঢ় হোৱা
ব্যৰ্থ কৰোঁ বুলি পাৰ্থ পণ,
তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা ৰক্ষা
ময়ে তেন্তে কৰিব লাগিব,—
আৰু যদি—
ৰাখোঁ মই তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা,—
পাৰ্থই নোৱাৰে যদি
বিনাশিব সিন্ধু নৃপতিক,—
সৃষ্টি জুৰি ঘটিব বিপদ।
ভক্তবীৰ।
সিবাবে শঙ্কিত আজি মই।

কৰ্ণ। — শঙ্কাহাৰী ?
নাই একো শঙ্কা,—
কৌৰৱৰ দ্ৰোণাচাৰ্য্য সেনাপতি এৱে,—
পালিম যাদৱ ৰাক তোমাৰ আদেশ—
আচাৰ্য্যৰ পৰা তেন্তে
নলওঁ সেনাপতিত্ব মই।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — কৰ্ণ,
ধন্য তুমি—
তুমি মাথোঁ ভক্তধন
বুজিছা প্ৰাণৰ কথা মোৰ।
হওঁ তেন্তে চকুৰ আঁতৰ।

কৰ্ণ। — যোৱা হৰি।
চকুৰ আঁতৰ হোৱা—
কিন্তু,
কদাপিতো হৃদয়ৰ নহবা আঁতৰ,—
হিয়া মন্দিৰত মোৰ—
থাকা যেন চিৰকাল জ্বলি।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — কৰ্ণ,
নোৱাৰিব কৃতান্তেও ওচৰ চাপিব,—
দেহান্ত হলে তোমাৰ
লভিবা আশ্ৰয় তুমি বৈকুণ্ঠধামত।

কৰ্ণ। — নালাগে বৈকুণ্ঠ মোক—
লাগে মাত্ৰ তোমাৰ অভয় পদ।

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান আৰু কৰ্ণৰ নিজ শিবিৰত প্ৰৱেশ আৰু শিবিৰত চিন্তামগ্ন দুৰ্য্যোধন-দ্ৰোণৰ আগত উপস্থিত— দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

দুঃশাসন। — বোলোঁ, সকলো দেখোন নিমাত। এইটো জানো নিশ্চিন্ত থাকিবৰ সময় ? শুনক, বিপক্ষই কেনে ঘনঘনকৈ ৰণ-দুন্দুভি তুলি আছে। মোৰ অনুমান, পাণ্ডৱ সৈন্য ৰণক্ষেত্ৰত সোমাইছেহি।

দুৰ্য্যোধন। — (কৰ্ণৰ প্ৰতি) সখি,
শুনিলে তো আচাৰ্য্যৰ কথা—
নিজে তেওঁ সম্পূৰ্ণ অক্ষম
নিস্ফলিব পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা।
তাৰ ওপৰত,
নিস্ফল কৰিম বুলি অৰ্জ্জুনৰ পণ
যেয়ে ভাৰ কৰিব গ্ৰহণ,
তেৱেঁা পণ কৰিব লাগিব
অৰ্জ্জুনৰ দৰে ;—
নহলে নেৰিব তেওঁ সেনাপতি পদ।

কৰ্ণ। — ভাল কথা—
এৰে যদি আচাৰ্য্যই সেনাপতি পদ
নিশ্চয় কৰিম প্ৰাণপণ মই।

দ্ৰোণ। — কৰ্ণ,
ভাবি-চিন্তি কথা কবা—
কৃষ্ণ যাৰ ৰথৰ সাৰথি,
সেই অৰ্জ্জুনৰ পণ ব্যৰ্থ কৰা
বাতুলৰ কথা।

কৰ্ণ। — ব্ৰাহ্মণ।
কৌৰৱ পাণ্ডৱ
দুপক্ষৰে অস্ত্ৰগুৰু তুমি,—
নোখোজোঁ তোমাৰ মান লাঘৱ কৰিব,-
প্ৰকাশি আপোন শৌৰ্য্য সমৰ ক্ষেত্ৰত
খুজিছোঁ তোমাৰ মাত্ৰ সন্তোষ বঢ়াব।

দ্ৰোণ। — সুখী হলোঁ কৰ্ণ,
এনে বীৰবাক্য শুনি তোমাৰ মুখত
পৰম সন্তোষ পালোঁ।
ক্ষত্ৰিয়ৰ ওচৰত
ময়ো নতি নকৰোঁ স্বীকাৰ।
শুনা মোৰো পণ—
সূৰ্য্যঅস্ত যোৱালৈকে

যদিহে সিন্ধুৰাজক
নিৰাপদে নোৱাৰোঁ ৰাখিব,
বিশ্বপতি চৈতন্যত বিশ্বাস হেৰাই
পৰে যেন আত্মা মোৰ মহা নৰকত,—

শকুনি। — এতিয়াহে ধনুৰ্দ্ধৰ দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ দৰে কথা কোৱা হৈছে। ব'লা, বোপা জয়দ্ৰথ, বুকৰ ছাতি এইবাৰ কুৰি হাতলৈ তুলি দিয়া। অৰ্জ্জুনৰ অকলে তো কথাই নাই। পঞ্চ-পাণ্ডৱ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণই স্বয়ং একেলগ হৈও যদি আক্ৰমণ কৰে, তথাপি তোমাৰ ছায়াটোও ছুব নোৱাৰিব।

কৰ্ণ। — নিশ্চয়।
আচাৰ্য্যই কৰিছে যি পণ
কিঞ্চিতো নহব ব্যতিক্ৰম।

দুৰ্য্যোধন। — সখি।
সিন্ধুৰাজৰ কাৰণে
নাথাকিল একো তেন্তে শঙ্কাৰ কাৰণ ?

কৰ্ণ। — সূৰ্য্য অস্ত যোৱালৈকে
নাই একো শঙ্কাৰ কাৰণ।

দুৰ্য্যোধন। — সূৰ্য্য অস্ত যোৱালৈকে যদি
নিৰ্ভয়ে কটাব পাৰোঁ আমি,
নাই একো চিন্তাৰ কাৰণ ;—
প্ৰতিজ্ঞাৰ চিতানল জ্বালি
নিশ্চয় তেজিব প্ৰাণ ধনঞ্জয়ে ;—
শত্ৰুহীন হব কুৰুকুল।

দুঃশাসন। — কিন্তু এটা কথা। অৰ্জ্জুনে যদি প্ৰাণৰ মায়াত প্ৰতিজ্ঞা পালন নকৰে।

দ্ৰোণ। — মূৰ্খ দুঃশাসন !
কৃষ্ণ যাৰ ৰথৰ সাৰথি,
সেই ধনঞ্জয়ে
নকৰিব প্ৰতিজ্ঞা পালন !
কদাপিতো নাভাবা মনত।

শকুণি। — কি এনে সাক্ষাৎ ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ!—প্ৰাণৰ মায়া নাৰাখি ধৰ্ম্ম প্ৰতিজ্ঞা ৰক্ষা কৰিব?

দ্ৰোণ। — সৌবল!
পাণ্ডৱ যে ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ
নাই তাত অলপো সন্দেহ;—
এই যে দেখিছা ৰণ কুৰু-পাণ্ডৱৰ
যথাৰ্থতে ধৰ্ম্ম-অধৰ্ম্মৰ ৰণ;—
পাণ্ডৱ ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ
কৌৰৱ অধৰ্ম্মৰ ছায়া।
প্ৰমাণ—
য'তে ধৰ্ম্ম তাতে কৃষ্ণ,
য'তে কৃষ্ণ তাতে জয়।

শকুণি। — সেইবোৰ পুৰণি কথাৰ প্ৰয়োজন নাই। সেইবোৰ কথা বহুত দিনৰপৰা ভীষ্মৰ মুখত আৰু আপোনাৰ মুখত শুনিয়ে আহিছোঁ। এতিয়া ৰণমুখী হৈ যাতে আপোনাৰ পণ ৰক্ষা পৰে, তাৰে দিহা কৰক,—আহক—

দ্ৰোণ। — সৌবল!
নিজ নিজ শিবিৰত গৈ সকলোৰে
কৰাগৈ ৰণৰ উদ্যোগ;—
লোৱাগৈ ৰণ-সজ্জা সকলোৰে;—
যাম মই অলপ পিচতে।

দুৰ্য্যোধন। — (কৰ্ণলৈ চাই)
সখি!
লোৱাগৈ তুমিও তেন্তে সমৰৰ সাজ,
হওঁগৈ আমিও প্ৰস্তুত।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয়া গৰ্ভাঙ্ক

হস্তিনা ৰাজোদ্যান

(অকলে দুঃশলা ।)

দুঃশলা । — ভালদৰে নপৰে মনত—
ছায়া-মায়াকৈ হয় মনত উদয ;—
দেখিলোঁ সপোন, যেন,
বহিছে তিৰোতাজনী গছৰ তলত,—
মোৰে দৰে যেন তেওঁ ;—
আহা !
দিপলিপ শিশু এটি যেন
তেওঁৰ কাষত থাকি
খেলি আছে আপোন মনেৰে,—
কেতিয়াবা হাঁহি হাঁহি যায় দূৰলৈকে,—
কেতিয়াবা মুক্তা যেন দাঁতকিটি মেলি,
আই আই বুলি,
জপিয়াই পৰে আহি মাকৰ কোলাত ।
কেতিয়াবা আৰু,
বসন্তৰ কুঁহি যেন
মুখখনি ওলোমাই
ভেম কৰে মাকৰ কাষত ।
এনেতে সুন্দৰী এজনীয়ে
থুলবগা সাজ পিন্ধি
থিয় হ'ল ওচৰত আহি,—
বৰণটো সুউজ্জ্বল
কিন্তু, চকু দুটি অশ্ৰুভৰা ।
কিছুপৰ সুন্দৰীজনীয়ে
ল'ৰাটোৰ মুখলৈকে একেথিৰে চাই
সম্বোধন কৰি কলে পুত্ৰৰ মাতৃক—
অভাগিনী !

সুখৰ সুৰুয তোৰ অস্ত গ', আজি,—
আজিৰ পৰাই এই নবীন শিশুটি
পিতৃহীন হ'ল,—
নিদাৰুণ কথাষাৰ শুনি,
কান্দিলে নাৰীজনীয়ে আৰ্ত্তনাদ কৰি।
এনে সময়তে,
টোপনি ভাগিল মোৰ, সাৰ পালোঁ।
(মণিভদ্ৰৰ প্ৰৱেশ)

মণিভদ্ৰ।— (দুঃশলাৰ পাচফালৰ পৰা)—
আই!

দুঃশলা।— (ফিৰি চাই)
কোন! মণিভদ্ৰ?
পাঠৰ সময় এৰি
আহিলা ইয়াত কিয়?

মণিভদ্ৰ।— আই!
বিপদ ঘটিছে নেকি কিবা?
দেখিলোঁগৈ ৰাজসভা বিষণ্ন ভাৰত,—
অন্তেষ-পুৰতো,
গান্ধাৰী দেৱীয়ে,
নিমাতে চকুলো টুকি আছে।
কোৱা আই!
কি বিপদ ঘটিছে আমাৰ?

দুঃশলা।— (নিজে নিজে)
ক্ষুদ্ৰ এই শিশুৰ মনত—
এতিয়াই সোমাইছে বিপদ ভাৱৰ,—
(প্ৰকাশ্যে)
প্ৰাণৰ সোণাই মোৰ,—
তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুল দুৰ্য্যোধনে নিজে
জ্বলাইছে সৰ্বনাশী ধ্বংসৰ অনল এই,—
সেইবাবে সকলোৱে আছে বিষাদত।

মণিভদ্ৰ।— আই!

কিবা এনে সৰ্ব্বনাশ ঘটালে মামাঃ ?—

দুঃশলা ।— সোণাই ।
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা তেওঁ—
পঞ্চ-পাণ্ডৱক
নিদিব সুচ্যগ্ৰ ভুমি যুদ্ধ ব্যতিৰেকে—
সেই পণে হ'ল এই ধ্বংসৰ কাৰণ ।

মণিভদ্ৰ ।— আই !
নাইনে উপায় একো
নুমাবৰ এই ধ্বংসানল ?

দুঃশলা ।— আছে মোৰ সোণাই !
ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ দয়াৰ সাগৰ,—
তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুলে যদি
যুদ্ধৰ বিৰাম হেতু
একেষাৰ কয়গৈ পাণ্ডৱ শ্ৰেষ্ঠক,
ততালিকে শান্ত হব এই যুদ্ধ জুই ।
সকলোৰে বিষাদ গুচিব ।

মণিভদ্ৰ ।— কওঁগৈ মাতুলক তেন্তে—

দুঃশলা ।— নাযাবা, নাযাবা বোপা—
তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুল
অতি অভিমানী—অতি দৰ্পী,—
কাৰো কথা শুনা নাই তেওঁ,—
তোমাৰ কথাও নুশুনিব ।

মণিভদ্ৰ ।— আই ।
পাণ্ডৱৰ বেচি বল নে কি ?

দুঃশলা ।— নহয় সোণাই !
সৈন্যবল, অৰ্থবল নাই পাণ্ডৱৰ,—
কিন্তু,
সিপক্ষত ধৰ্ম্মবল বেচি ।

মণিভদ্ৰ ।— ধৰ্ম্ম কোন আই !

দুঃশলা ।— স্বয়ং শ্ৰীকৃষ্ণ—

ধৰ্ম্মৰ দোলেৰে বন্ধা পাণ্ডৱৰ স'তে,—

মণিভদ্ৰ। — আই!
শ্ৰীকৃষ্ণক কৌৰব পক্ষই
বান্ধি লব নোৱাৰিলে কি?

দুঃশলা। — অজলা সোণাই!
শ্ৰীকৃষ্ণক বান্ধি লোৱা
নহয় মুখৰ কথা।
পাণ্ডৱেহে পাৰিছে মাথোন
বান্ধি লব শ্ৰীকৃষ্ণক ভক্তিৰ ডোলেৰে,—
আনৰ অসাধ্য সেই কাম।

মণিভদ্ৰ। — কিয়, আই!
ভক্তি ডোল নাই নেকি কৌৰৱ পক্ষত,—

দুঃশলা। — প্ৰাণৰ সোণাই,
স্বাৰ্থান্ধ পক্ষৰ ফালে
ভক্তি ডোল নাথাকে কদাপি।

মণিভদ্ৰ। — আই?
দিয়া মোক ৰণ সাজ,—
গৈ মই ৰণক্ষেত্ৰলৈ
বাধ্য কৰি শ্ৰীকৃষ্ণক
টানি আনোঁ আমাৰ পক্ষক,—
জয় হক কৌৰৱৰ।

দুঃশলা। — অবোধ সন্তান মোৰ,—
জগতৰ পতি শ্ৰীকৃষ্ণক
বাধ্য তই কৰিবি কিহেৰে?

মণিভদ্ৰ। — আই।
প্ৰেমৰ ফুলত সানি ভকতি চন্দন
একান্তে পূজিম গৈ শ্ৰীকৃষ্ণ চৰণ,—

দুঃশলা। — সেই সময়ত যদি ৰিপু বৈৰী হয়,
ভক্তি যদি নাচাপে ওচৰ?—

মণি। — কায়-মনো-বাক্য সাধনাৰে

তুৰন্তে কৰিম ৰিপু জয়,—
নিজে আহি ভক্তিডোল পৰিব হাতত।

দুঃশলা।— কি সাধনা শ্ৰেষ্ঠ বাৰু কোৱাচোঁ, সোণাই,

মণিভদ্ৰ।— শিক্ষা দিছে গুৰুদেৱে
শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভক্তিৰ সাধনা,—
এয়ে হেনো বেদৰো নিৰ্দেশ।

দুঃশলা।— যেয়ে ধৰে প্ৰথমতে সাধনাৰ বাট
কিনো কাৰ্য্য কৰে তেওঁ জানানে সোণাই।

মণিভদ্ৰ।— প্ৰথমতে নাশ কৰি ৰিপুৰ প্ৰভাৱ
প্ৰাণ সমৰ্পিব লাগে শ্ৰীহৰি সেৱাত,—

দুঃশলা।— তাৰ পাছে লাগে আৰু কি কাৰ্য্য সাধিব ?

মণিভদ্ৰ।— চৰণ সেৱাৰে লাগে ভক্তি ৰস পিব।

দুঃশলা।— তাৰ পাছে প্ৰাণধন।
কি ফল ফলিব ?

মণিভদ্ৰ।— শ্ৰীহৰিয়ে মোক্ষফল
নিজে আনি দিব।

দুঃশলা।— ধন্য তুমি পুত্ৰ মোৰ,—
পাই এনে ৰত্ন মোৰ বকৰ মাজত
বৰ ভাগ্যৱতী মই।

মণি।— আই।
দিয়া মোক বিদায় এতিয়া।—
মাতুল বংশৰ বিঘ্নি আঁতৰাম মই।
পাণ্ডৱ সাৰথি শ্ৰীকৃষ্ণক
বৰি আনি লম মই
কৌৰৱ সাৰথি কৰি।

:শলা।— হয় যদি পাণ্ডৱ বিবাদী তোৰ
আশা পূৰ্ণ কৰিবি কিদৰে ?

মণি।— শ্ৰীকৃষ্ণ চৰণ ধৰি হৃদয়ত মোৰ

জিনি লম পঞ্চ পাণ্ডৱক।

দুঃশলা।— নিশ্চয় পাৰিবি তই,—
কিন্তু মোৰ হৃদয়ৰ ধন
কাম নাই ৰণলৈ গৈ,—
একমনে ধ্যান কৰি শ্ৰীকৃষ্ণ চৰণ
মঙ্গল কামনা কৰ মাতুল বংশৰ।

মণি।— দিয়া তেন্তে আশীৰ্ব্বাদ আই,
পাওঁ যেন শ্ৰীকৃষ্ণ সাক্ষাৎ।

দুঃশলা।— সিদ্ধ হক বাঞ্চা তোৰ,—
লাভ কৰ শ্ৰীকৃষ্ণ কৰুণা।
(মণিভদ্ৰৰ প্ৰস্থান।)

দুঃশলা।— (নিজে নিজে)—
এনে হৰিভক্ত পুত্ৰ লাভ কৰা
অশেষ তপস্যা ফল,—
দীনবন্ধু হৰি!
শিশু মণিভদ্ৰ মোৰ,
স্থান দিয়া তাক চৰণ ধূলাত!
(এখন পত্ৰ লৈ ভানুমতীৰ প্ৰৱেশ)

ভানুমতী।— ৰাজনন্দিনী।
কিমান সহিম আৰু দগ্ধ পৰাণত?
দিনে দিনে শুনোঁ মাথোঁ অশুভ বাতৰি।

দুঃশলা।— ৰাণী!
কি শুনিলা অশুভ বাতৰি?

ভানুমতী।— ভনী? সকলোকে হেৰুৱালোঁ—
পঢ়ি চোৱা পত্ৰখনি (চিঠিখন দুঃশলাক দিয়ে)

দুঃশলা।— কাৰ পত্ৰ ৰাণী?

ভানুমতী।— লিখিছে তোমাৰ পতি—

দুঃশলা।— অঙ্গ মোৰ কঁপিল দেখোন—
ৰাণী!

নাজানোঁ কি বজ্ৰ আছে পত্ৰৰ মাজত।
(পত্ৰ পঢ়ি)
ৰাণী!
যেতিয়াই শুনি পালোঁ,
স্বামী মোৰ অভিমন্যু বধৰ কাৰণ,—
তেতিয়াই বুজিলোঁ মনত,
জীৱনৰ সুখ-শান্তি
ইয়াতেই শেষ মোৰ।

ভানুমতী।— ভনী!
একেবাৰে নহবা নিৰাশ,—
আশাৰে হৃদয় বান্ধি
চিন্তা কৰা এক ধ্যানে
বিশ্ব জননীৰ অভয় চৰণ।

দুঃশলা।— নাই,—
একো নাই ইয়াৰ উপায়,—
ধৰ্ম্মবীৰ অৰ্জ্জুনৰ অব্যৰ্থ প্ৰতিজ্ঞা
কদাপিতো নহব খণ্ডন,—
বিশ্বপতি নিজে,
আৰু বিশ্বৰ সকলো,
ধৰ্ম্মশীল পাণ্ডৱৰ ফালে,—

ভানুমতী।— নহবা নিৰাশ তেনে,—
শিৱৰ বৰতে কালি তোমাৰ স্বামীয়ে
বিনাশিছে আৰ্জ্জুনিক সমৰ ক্ষেত্ৰত।

দুঃশলা।— ভক্তনাথ ভোলানাথে
ছলিলে স্বামীক মোৰ মিছা বৰ দি,—
দিছিল আশীষ তেওঁ—
অৰ্জ্জুনক এৰি,
আন চাৰি পাণ্ডৱক এদিনৰ বাবে
সমৰত জিনিব পাৰিব,—
সেইবাবে কালি মোৰ স্বামীৰ হাতত
বৃকোদৰ পৰাজিত হল,—

নোৱাৰিলে আৰ্জ্জুনিক কৰিব সহায়।
নিজে ধনঞ্জয়ে যেৰে ৎাৰিছে প্ৰতিজ্ঞা,
কিদৰে পৰিব তেওঁ ৰক্ষা এইবাৰ ?
কিন্তু ৰাণী ?
আছে এটা ৰক্ষাৰ উপায়—
ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰে ইচ্ছা কৰে যদি
ভঙ্গ হব পাৰে অৰ্জ্জুনৰ পণ।

ভানুমতী।— ভনী,
মৰুভূমি হ'ল প্ৰাণ,—
মনত ধাৰণা,
সমৰত নহব মঙ্গল,—
ভায়ে ভায়ে বিৰোধৰ নাই প্ৰয়োজন,—
কৌৰৱ শিবিৰলৈ নিজে যাওঁ মই,—
কওঁ গৈ কৌৰৱ পতিক
নাই আৰু ৰণত সকাম।

দুঃশলা।— ৰাণী ?
গৰ্ব্ব আৰু অভিমান
দুয়োটাই ধ্বংসৰ কাৰণ,—
কৌৰৱ পতিয়ে,
দুয়োটাতে আছে উচচশিৰ,—
নিৰ্ম্মুল নহয় মানে
দুয়ো শত্ৰু অন্তৰৰ পৰা ;
কাৰ সাধ্য নিবাৰে তেওঁক ?

ভানুমতী।— পুত্ৰহীনা অভাগিনী মই
নিশ্চয় পাৰিম,—
আত্মীয় স্বজন আৰু সন্তানৰ শোকে,
নৃপতিৰ জ্ঞান চকু নিশ্চয় খুলিছে,—
এই ৰণ বিহ বুলি,
নিশ্চয় বুজিছে তেওঁ,—
যাওঁ তেন্তে ভনী,
কৌৰৱ পতিক মই চৰণত ধৰি
নিবেদিম নম্ৰাবলকে

এই কাল সমৰ অনল। (প্ৰস্থান)

দুঃশলা (নিজে নিজে)—উন্মাদিনী!
নহব একোতে ফল।
ভক্ত-খুৰা বিদুৰৰ
বহুদিন শুনিছো মুখত,
কুৰুকুল নাশ হেতু
দুৰ্য্যোধনে লভিছে জনম।
যি পৰ্য্যন্ত এটি পৰাণীও
কৌৰৱ পক্ষত থাকিব জীয়াই
নিদিব কদাপি তেওঁ ৰণৰ বিৰাম।
(অলপ ভাবি)
বৰ বিপদত আজি মোৰ স্বামী,—
পাৰ্থৰ ভীষণ পণ
কদাপিতো নহব খণ্ডন—
আজিতে অভাগিনীৰ সুখৰ সূৰুয
মাৰ যাব কাল সাগৰত;—
বাৰু, নহৈ নিৰাশ এনে,
কৰোঁচো' পতিৰ মোৰ ৰক্ষাৰ উপায।
ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ মহা দয়াৱান,
তেওঁৰ কাষত গৈ
স্বামী ভিক্ষা মাগো চৰণত,—
তথাপি নিৰ্দ্দয় হৈ
নকৰে যদিহে মোৰ প্ৰাৰ্থনা পূৰণ,—
দেখিম তেতিয়া,
সতীৰ কোপতকৈ
অৰ্জ্জুনৰ অস্ত্ৰবল কিমান প্ৰৱল,—
সাবিত্ৰী সতীয়ে যদি
মৃত্যুৰ হাতৰ পৰা
আনিছিল পতিক ফিৰাই,
ময়ো তেনেহলে,
আছে যদি নিখুঁত সতীত্ব মোৰ,—
নিশ্চয় পাৰিম মৃত্যুক খেদাই

নিৰাপদ কৰিব পতিক,—
দীনবন্ধু !
অধিনীক কৰিবা কৰুণা,—
সিন্ধুপতি শত্ৰু বুলি
তযু ভক্ত পঞ্চ পাণ্ডৱৰ,
নিৰ্দ্দয় নহবা তুমি অবলাৰ প্ৰতি ।

ছোকৰাৰ গীত ।

মই অভাগিনী নাৰী নাৰায়ণ,
নিৰদয় হৈ নহবা বিমন,—
মোহৰ জালত পতি জ্ঞান হেৰুৱাই,
আচৰিছে এই মহা অধৰ্ম্ম অন্যায,—
পতি মোৰ তযু ভক্ত পাণ্ডৱ শতুৰ
সেই বুলি মোৰ ফালে নহবা নিষ্ঠুৰ ।
সকলোৰে কয তুমি দয়াময় প্ৰাণ,
স্বামীক কৰুণা কৰি দিয়া জ্ঞান দান,—
অবলা দুৰ্ব্বলা মই কৰা কৃপা দান,
ৰক্ষা কৰা অধিনীৰ পতিৰ পৰাণ ।
দিলে ই অভাগিনীক বৈধব্যৰ ভাৰ,
নহবনে দযাময কলঙ্ক তোমাৰ ?

(ছদ্মবেশী শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — তুমিযেনে অন্ধৰাজ পুত্ৰী,

দুঃশলা । — হয, মযে সেই দুৰ্ভাগিনী—

শ্ৰীকৃষ্ণ । — এনে কথা কোৱা কিয ?
ৰাজাৰ নন্দিনী তুমি ৰাজাৰ ভাগিনী,
ৰাজাৰ ৰমণী—
কিয হলা দুৰ্ভাগিনী তুমি ?

দুঃশলা । — কোন তুমি ?
প্ৰহৰী বেষ্টিত এই অন্তঃপুৰত
কি সাহসে সোমালাহি তুমি ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ভগৱান শঙ্কৰৰ প্ৰিয় শিষ্য মই,—
শিৱৰ পৰম ভক্ত
তোমাৰ স্বামীৰ প্ৰতি
অৰ্জ্জুনৰ পণ শুনি
শঙ্কৰৰ কঁপিছে অন্তৰ,—
সেইবাবে ভোলানাথে
মঙ্গল কামনা কৰি তোমাৰ পতিৰ
এই মহা অস্ত্ৰ দি পঠিযালে মোক,—
লোৱা এই অস্ত্ৰ তুমি।
বিশ্বাসী কোনো এজন দূতৰ হাতেদি
এই অস্ত্ৰ,
পঠোৱা তোমাৰ পতিলৈ,—
এই অস্ত্ৰ পালে তেওঁ
নোৱাৰিব ধনঞ্জযে একোকে কৰিব।

দুঃশলা। — (আচৰিত ব্যস্তভাবে অস্ত্ৰ হাত পাতি লয়।)
দেৱ।
অতিকে কৃতাৰ্থ হলোঁ,—
ভক্তাধীন শঙ্কৰৰ অভয় পদত
কোটি কোটি প্ৰণিপাত মোৰ।

ছঃ বেশী বাঃ শ্ৰীকৃষ্ণ। — যাও তেন্তে মই,—
চতুৰ বিশ্বাসী চাই ভৃত্য এজনক
পঠোৱা পতিলৈ তুমি এই অস্ত্ৰ দি,—

দুঃশলা। — নিজে মই যাম অস্ত্ৰ লৈ,—

ছঃ বেশী বাঃ শ্ৰীকৃষ্ণ। — নাযাবা, নাযাবা তুমি নিজে,—
নিজে তুমি গ'লে এই অস্ত্ৰ লৈ,
নষ্ট হব অস্ত্ৰৰ প্ৰভাৱ।

দুঃশলা। — নাযাও তেন্তে মই,
পঠিযাম আন এজনকে।

ছঃ বেশী শ্ৰীকৃষ্ণ। — বিশেষ সতৰ্ক হৈ
সুচতুৰ এজনক নিযুক্ত কৰিবা,—

মনত ৰাখিবা,
চক্ৰীহৰি পাণ্ডৱৰ প্ৰধান সহায়।
(প্ৰস্থান।)

দুঃশলা।— নোৱাৰিলোঁ একোকে বুজিব,
মনত সন্দেহ হয়,—
সঁচাতেনে শিৱ দূত এওঁ ?—
নহয় বিশ্বাস মোৰ শিৱ দূত বুলি—
যিমান সময় তেওঁ আছিল ইয়াত,
পৱিত্ৰ ভাবৰ এটা শান্তি লভিছিলোঁ।
তেন্তে,
শ্ৰীহৰিয়ে নিজে আহি ছলি গ'ল নেকি ?
সিও অসম্ভৱ—
এনে পুন্য কৰা নাই মই,
তেওঁৰ অভয় পদ পাম দৰশন,—
যিহওক,—
দেৱকৃপা মঙ্গলৰ চিন।
যাওঁ—
জননীৰ হাতেৰেই অস্ত্ৰখনি
পঠিয়াও স্বামীৰ কাষক।
(প্ৰস্থান)

(ছদ্মবেশেৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ পুনৰ প্ৰৱেশ)

শ্ৰীকৃষ্ণ।— (নিজে নিজে)এতিয়াও নিশ্চিন্ত হব পৰা নাই মই,—
দুঃশলাক দিয়া অস্ত্ৰখনি
যি পৰ্য্যন্ত আন কৌশলেৰে
নোৱাৰিম ফিৰাই আনিব,
নহম নিশ্চিন্ত মই,—
কিমান দুখেৰে মই
অসংখ্য কৰ্তব্য লাগে কৰিব সাধন—
একফালে অৰ্জ্জুনৰ
জয়দ্ৰথ বধ হেতু কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞা,—
আনফালে,—

দ্ৰোণাচাৰ্য্য প্ৰতিবাদী তাত,—
দুযোধন সমভক্ত মোৰ,—
দুয়োৰে প্ৰতিজ্ঞা লাগে কৰিব পূৰণ।
আৰু এইফালে,
দুঃশলাৰ অটল সঙ্কল্প,
যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত গৈ
প্ৰাণভিক্ষা কৰিব পতিৰ,—
যুধিষ্ঠিৰে নিদিলে ভিক্ষা দান,
সতীত্ব বলেৰে ৰক্ষা কৰিব পতিক,—
উজু এই নহয় সঙ্কট,—
যুধিষ্ঠিৰে বৰ স্নেহ কৰে দুঃশলাক,—
দুঃশলাৰ বৈধব্য যন্ত্ৰণা ভাবি
নিৰস্ত কৰিব পাৰে
অৰ্জ্জুনক প্ৰতিজ্ঞাৰ পৰা,—
অৰ্জ্জুনৰ লক্ষ লক্ষ ভীষণ প্ৰতিজ্ঞা
ভঙ্গ হব পাৰে,—
কিন্তু, মোৰাৰে নুশুনি তেওঁ জ্যেষ্ঠৰ আদেশ।
সেইবাবে,
দুঃশলাৰ সান্ত্বনাৰ বাবে
দিলো এই মায়া অস্ত্ৰ,—
এতিয়া,
কৌৰৱৰ দূতৰ বেশেৰে
মায়া অস্ত্ৰ হৰিব পাৰিলে,—
পূৰ্ণ হব সকলোৰে পণ,—
যাওঁ,—
তাৰে চেষ্টা কৰোঁ গৈ এবে।

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

কৌৰৱ শিবিৰ—ৰণস্থলৰ একাষ

শকুনি আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ ।

দুঃশাসন ।— মামা, মামা,—

শকুনি ।— কি বোপা ?

দুঃশাসন ।— তেন্তে আজি দুয়ো মামা ভাগিনে মিলি সেই ভীমটোক শেষ কৰিম । কি কোৱা ?

শকুনি ।— নিশ্চয়, নিঃসন্দেহে—

দুঃশাসন ।— বাৰু মামা, তুমি তাক বৰ ভয় কৰা নেকি ?

শকুনি ।— কোৱা কি ভাগিন ? মোৰ দৰে অসামান্য, অজেয়, অদ্ভুত বীৰ এজনে সেই মাংসপিণ্ড ডোখৰক ভয় কৰিব ? ভয় কৰিবৰ আৰু ঠাই নাই ।—

দুঃশাসন ।— মই কিন্তু ভাবোঁ, তুমি তাক বৰ ভয় কৰা ।

শকুনি ।— তুমিয়ে বা কি কম ভয় কৰা ? তুমি দেখোন তাক যমতকৈও বেছি ভয় কৰা ?

দুঃশাসন ।— অৱশ্যে মিছা কথা নহয় । তাৰ সকলো কথা বিপৰীত ।

শকুনি ।— বিপৰীততকৈও বেছি বিপৰীত । তাৰ প্ৰকাণ্ড শৰীৰটো এটা বিপৰীতৰ অৱতাৰ ।

দুঃশাসন ।— যি আছে কপালত । আজি হয় তাকেই মাৰিম, নহয় নিজেই তাৰ হাতত মৰিম ।

শকুনি ।— বোপা, তেনে পণ নকৰিবা । তুমি যে এজন মহাবীৰ, মই ভালকৈয়ে জানো । কিন্তু মাৰিম কথাটোৰ ঠাইত মৰিম কথাটোহে সঁচা হব । ঔৱা ! তাৰ গলৰ মাত শুনিলে পিলাইৰ সৈতে গোটেইটো শৰীৰ চমকি উঠে । তাক মাৰিম বুলি আগবঢ়াটো মৰিমৰে লক্ষণ । বোপা,

নাগুৰাবা, নাগুৰাবা, হঠাৎ তাৰ ওচৰ নাচাপিবা।

দুঃশাসন। — কোৱা কি মামা ?

শকুনি। — ইচ্ছা কৰি নো কওঁ নে বোপা ! তাৰ চকা গতাৰ তেজ ভয়ানক। তাকেহে ভয় কৰোঁ।

দুঃশাসন। — য'ক মামা। পাছ কথালৈ আৱশ্যক নাই। আহা, যি আছে কপালত—কামত লাগি যাওঁ গৈ।

শকুনি। — ব'লা, যিমান দিন জী আছোঁ, তিমান দিন তো ৰেহাই নাই ? তাৰ পাছ কেতিয়াও নেৰিম।

(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্ৰোণৰ প্ৰৱেশ।

দ্ৰোণ। — (নিজে নিজে)
আজি দহ দিন,—
কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰ অনল
উন্মত্ত তেজেৰে,
জ্বলিবৰ হল আজি দহ দিন,—
বিশ্বক তধা লগাই মহাত্মা ভীষ্মই
অসীম শৌৰ্য্যেৰে যুদ্ধ কৰি,
পৰি আছে শৰৰ শয্যাত।
দুইদিন আজি মই
সেনাপতি কৌৰৱ পক্ষৰ—
কিন্তু,
কিমান পলম আৰু সেই দিনলৈ ?
যিদিনা,
কৃষ্ণ-অৰ্জ্জুনৰ সেই মধুৰ মিলন,
চকুৰ আগত লৈ
চাই চাই তেজিম জীৱন ?
কেতিয়া আহিব সেই মাহেন্দ্ৰ সুযোগ ?
হবনে সৌভাগ্য তেনেকুৱা মোৰ ?
নহব, নহব তেনে,—
জীৱনৰ শান্তিময় সৰল বাটত

নিজে মই কাই থলোঁ দুখৰ কণ্টক,—
সপ্তৰথী সংগ লাগি অন্যায় ৰণেৰে
নাশ কৰি নিৰ্দ্দোষী শিশুক,
বান্ধিলোঁ হেঙাৰ নিজে মুক্তি দুৱাৰত,—
অৰ্জ্জুনৰ অন্তৰত দিছোঁ যি যন্ত্ৰণা,
তাৰবাবে ভক্তাধীন বাসুদেৱে
নিশ্চয় নিদিব মোক চৰণত ঠাই,—
কিন্তু,
একেটি আশাৰ স্থল আছে,—
পাৰ্থ মোৰ প্ৰিয় শিষ্য,—
সকলো কালতেই পৰা
গুৰুলৈকে ভক্তিমান তেওঁ।
সেইবাবে মই,
আপোন পুত্ৰতকৈও
স্নেহ কৰোঁ অৰ্জ্জুনক।
অৰ্জ্জুন, অৰ্জ্জুন, ক্ষমা কৰা মোক,—
পুত্ৰহন্তা বুলি মই,
তোমাৰ কৃষ্ণক
নকৰাবা মোলৈ বিমন।—
প্ৰিয় শিষ্য!
গুৰু হৈও নিচেই অজ্ঞান মই,—
সেই বুলি নহবা বিমুখ।
তুমি মোৰ শিষ্য হৈও
বিশ্বপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ চিৰলগৰীয়া—
অন্তৰৰ ভাব মোৰ
নিশ্চয় দেখিছা তুমি জ্ঞান দাপোণেৰে—
নিচেই নিৰ্দ্দোষী মই —
পাপ-দাসত্বই মোক
কলঙ্কিত কৰিছে ইমান।
পুত্ৰৰ শোকত যদি
কৰা দোষী গুৰুক তোমাৰ—
সোৱা তেন্তে তোমাৰ সখিক—
তেওঁ মাথোঁ বুজে মোৰ

অন্তৰত যন্ত্ৰণা কিমান—
সেই যন্ত্ৰণাৰ
পোৰণি জুৰাবলৈকে
গুৰু হৈও,
তোমাৰ শৰণাগত হলোঁ ;—
প্ৰিয শিষ্য !
কৰা মোৰ মুক্তিৰ উপায !

চোৰদাৰ গীত ।

কালেংড়া—তাল দহকুছি ।

হৰি হে ! কৰিবা কৰুণা দযাময,
মই মূঢ় প্ৰাণী অধীনতা মানি
পাপকেহে মাথোঁ কৰিছোঁ আশ্ৰয ।
তথু পাণ সখি অৰ্জ্জুনক মই
দিছোঁ যি যন্ত্ৰণা নিৰদয হৈ,
সেই বুলি হৰি, মোক কোপ কৰি
নহবা নিৰ্দ্দয (অধমক কোপ কৰি তুমি নহবা নিৰ্দ্দয়)
(মই মহা অধৰমী, তুমি নহবা নিৰ্দ্দয়)
(ভাবি শত্ৰু বুলি, অধমক ভুলি
নাঁতৰাবা মোক নিৰদয় হৈ)
মই কৰিছোঁ কাকুতি, খুজিছো মুকুতি,
অন্তিমত যেন মোৰ গতি হয ।
তোমাকো খাটিছোঁ প্ৰিয় শিষ্য মোৰ
যি যন্ত্ৰণা দিছো আঘাতি অন্তৰ,
তোমাৰ সখীক নুভুলাবা মোক,
(মই নিৰাশ্ৰয)
(জ্ঞানহীন গুৰু তোমাৰ মই নিৰাশ্ৰয়)
(পাপী কৌৰৱ দাস মই মহা নিৰাশ্ৰয়)
(অন্ধ গুৰু মই, দযাবান হৈ মুক্তিৰ উপায
দিয়া ধনঞ্জয)
মই তোমাৰ সাহতে কৰিছোঁ নিৰ্ভৰ,
নহবা গুৰুৰ প্ৰতি নিৰ্দয ।

(জয়দ্ৰথৰ বেগেৰে প্ৰৱেশ ।)
(নিজে নিজে)

জয়দ্ৰথ । — হ'ল মোৰ প্ৰাণৰ সংশয়,
কি জানো কি হয় মোৰ সূৰ্য্য অস্ত গ'লে ।
কোনে মোৰ অন্তৰত কৈ দিয়ে যেন
—নাই তোৰ ৰক্ষা এইবাৰ—
অৰ্জ্জুন কৃতান্ত তোৰ ।
হায় !
অকালতে জীৱনৰ সুখ-শান্তি এৰি
সপিব লাগিব প্ৰাণ পাৰ্থৰ হাতত ।
প্ৰাণৰ দুঃশলা মোৰ,
বিদায় কালৰ সেই
অশ্ৰুভৰা চকু দুটি আৰু
নেদেখিম এই জীৱনত ।
আহা !
পদুমী চকুত তোৰ
কি মধুৰ ৰস সানি
চাই চাই মোৰ ফালে দিছিলি বিদায়,—
নেদেখিম আৰু
সুধা সনা সেইখনি মুখ,—
প্ৰাণপুত্ৰ মণিভদ্ৰ মোৰ !
আনন্দ অমৃত ভৰা তোৰো মুখখনি
নাই আৰু দেখিবৰ আশা,—
তোৰেবাবে, মাত্ৰ তোৰেই কাৰণে,
ৰাখিছিলোঁ যি অন্তৰ স্নেহেৰে ভৰাই
সেয়ে আজি নাশ হব পাৰ্থৰ হাতত ।
তোৰে মুখ চাই চাই
কৰিছিলোঁ আনন্দৰ কল্পনা বিমান,
বুৰিব সকলো আজি মৃত্যু সাগৰত,—
(সূৰ্য্যৰ ফালে চাই) হেৰা দিবাকৰ ! মিনতি কৰিছো,
ৰাখা এই অধমক আজি,—
অস্তাচল এৰা আজি তুমি,—
যেনেদৰে থাকি তুমি মধ্য আকাশত

বিলাইছা উদ্দীপ্ত কিৰণ
থাকা ঠিক তেনেদৰে বিশ্ব পোহৰাই—
তেজোময় তোমাৰ দীপ্তিৰ
চিকিমিকি পৰি যেন পাৰ্থৰ চকুত
নিদিয়ে দেখিব মোক,—
নোহোৱা নিৰ্দ্দয় যেন।
তোমাৰ পৰাই দেৱ,
লাভ কৰে জগতে জীৱন,—
আজি তুমি অস্ত যোৱা বাবে
নাশ হলে মোৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণী এটি,
নহব নে কলঙ্ক তোমাৰ ?
চোৱা দেৱ—
(মৃত্যু বিভীষিকা দেখি চকি উঠি)
উহুহুহু—
ইকি মূৰ্ত্তি ভয়ঙ্কৰ,—
বিকট বদন মেলি
কালান্তক অগ্নি শিখা লৈ দুচকুত
বেগাই আহিছে মোৰ ফালে।
কোন তুমি ভীমদণ্ড লৈ
ধৰিব আহিছা মোক ?
কুৰুৰাজ। কুৰুৰাজ।—
ইকি দেখোঁ ?
সহস্ৰ সূৰ্য্য আজি উঠিছে শূন্যত
এক-দুই-তিনি-চাৰি—
অসংখ্য—অসংখ্য—
কৌটি কৌটি সূৰ্য্য জ্বলে আকাশ ভৰাই,—
গ'ল—গ'ল—জ্বলি গ'ল দুই চকু মোৰ,—
ইকি !
ঘোৰ এন্ধাৰত আঁৰ বুৰিল জগত,—
নিমাত—নিমাত—নিমাত সকলো—
ইকি ! ইকি !
পুনৰ উঠিল সূৰ্য্য, পুনৰ বুৰিল -
উল্কাবৃষ্টি—উল্কাবৃষ্টি চাৰিফালে,—

উঃ ! দগ্ধ হ'ল নিখিল জগত,—
ক'লৈ যাওঁ ! ক'ত গৈ লুকাওঁ,—
চাৰি ফালে দীপ্ত দাবানল ।
নাপাওঁ বিচাৰি পথ ।
ইকি ?
কোন তুমি গাণ্ডীৱ হাতত লৈ ?
অৰ্জ্জুন ! নামাৰিবা, নামাৰিবা মোক,—
উঃ ! তীব্ৰ শৰ—তীব্ৰ শৰ—
কুৰুৰাজ ? ৰক্ষা কৰা—ৰক্ষা কৰা মোক—

দ্ৰোণ ।— ইকি সিন্ধুপতি ?
উন্মাদ হৈছা তুমি প্ৰাণৰ ভয়ত ?
অৰ্জ্জুনৰ শত্ৰু হলা বুলি
হোৱা কিয় আতঙ্কত বিহ্বল ইমান ?
স্থিৰ হোৱা সিন্ধুৰাজ !—
নাই ইয়াত অৰ্জ্জুনৰ ভয় ।

জয়দ্ৰথ ।— তৃতীয় পাণ্ডৱ !
উপহাস কৰা কিয় ?
পৰিছেহি শত্ৰু বুলি হাতৰ তলত
কৰা কিয় ঘৃণাৰে বিদ্ৰূপ ?

দ্ৰোণ ।— ভীতভ্ৰান্ত বীৰ !
চোৱা চকু মেলি
নহওঁ অৰ্জ্জুন মই,—
কিন্তু,
অৰ্জ্জুনৰ অস্ত্ৰগুৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্য মই,—

জয়দ্ৰথ ।— সঁচানে আপুনি
অস্ত্ৰগুৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্য ?—

দ্ৰোণ ।— কিয় ?
দ্ৰোণাচাৰ্য্য বুলি,
হোৱা নাই অনুমান ?

জয়দ্ৰথ ।— প্ৰভু !
চিনিলোঁ ইমান পৰে,—

গুৰু।
দয়া কৰি প্ৰাণৰক্ষা কৰা মোৰ ?—

দ্ৰোণ। — নিশ্চিন্তেৰে থাকা তুমি,—
পণ মই কৰিছোঁ যেতিয়া,
ৰক্ষা তুমি পৰিবা নিশ্চয়।
আহা এৰে ৰণক্ষেত্ৰলৈ,—
ৰচিম দুৰ্ভেদ্য ব্যূহ আজি,—
সুমুৱাই তাৰ ভিতৰত
নিৰাপদে ৰাখিম তোমাক।
সূৰ্য্য অস্ত যোৱালৈকে
প্ৰাণপণ কৰিও পাৰ্থই,
নোৱাৰিব সোমাব ব্যূহত।

জয়দ্ৰথ। — গুৰুদেৱ।
তথাপিতো মনে মোৰ নামানে প্ৰবোধ।
ক্ষণে ক্ষণে যেন
অৰ্জ্জুনৰ উগ্ৰ মূৰ্ত্তি
দেখা পাওঁ চকুৰ আগত।
যিমানে ফুৰাও চকু,
পাৰ্থময় দেখো সকলোতে।

দ্ৰোণ। — অতিৰিক্ত ভয়ৰ লক্ষণে এনেকুৱা—
ধৈৰ্য্য ধৰি
দিয়া এৰে মনক উৎসাহ।
নিশ্চয় বিফল হব অৰ্জ্জুনৰ পণ।

জয়দ্ৰথ। — প্ৰভু।
আপোনাৰ ভৰষাতে তেন্তে
থাকিলোঁ নিৰ্ভয় হৈ—
আপোনাতে প্ৰাণ মোৰ কৰিলোঁ অৰ্পণ।
সময়ত ৰণ উল্লাসত
নোযোৱা পাহৰি যেন অধম শিষ্যক।
(দুয়োৰে প্ৰস্থান)

চতুর্থ গর্ভাঙ্ক

যুধিষ্ঠিৰৰ শিবিৰ

(কৃষ্ণ-অৰ্জ্জুনৰ প্ৰবেশ)

যুধিষ্ঠিৰ ।— ভাই অৰ্জ্জুন !
অনুৰোধ এটা ৰক্ষা কৰা মোৰ,—

অৰ্জ্জুন ।— সদায় প্ৰস্তুত দাদা—

যুধিষ্ঠিৰ ।— ভাই !
বৰ দুখ বাজিছে প্ৰাণত,—
কৌৰৱ-পাণ্ডৱ মিলি এশ পাঁচ ভাই আমি,—
তাৰ ভিতৰত মাত্ৰ এজনী ভগিনী ;—
এনেই তো পুত্ৰশোকে
সকলোৰে দহিছে অন্তৰ,—
তাতে আৰু দিনে দিনে
আত্মীয় নাশৰ বাতৰিয়ে,
তিলে তিলে পুৰি নিছে
অন্তৰৰ সুস্থ ভাববোৰ,—
নিজেই বুজিছা তুমি,
পাইছা কিমান পুত্ৰ-শোকৰ যন্ত্ৰণা,—
ভাই-!
প্ৰাণধন আৰ্জ্জুনিক
কৌৰৱে কৰিলে নাশ অন্যায় ৰণেৰে,—
তাৰবাবে কি কৰিবা শাস্তিৰ বিধান ?
বিধাতাৰ ইচ্ছাতেই জন্ম লাভ কৰি
বিধাতাৰ ইচ্ছাতেই পুনু গুচি গ'ল ;—
বিধাতাৰ ওপৰত কি আছে বিধান ?
তাৰবাবে,
পুত্ৰ শোকাকুল হৈ
কিয় আৰু জ্বালি দিয়া শোকৰ অগনি ?
ভাই ধনঞ্জয় !

পুত্ৰৰ শোকত
দগ্ধ হোৱা এই অন্তৰেৰে,
যিদৰে সহিবা তুমি
চকুৰ আগত লৈ
দুঃশলাৰ বৈধব্য যন্ত্ৰণা ?
ভাই ! চিৰদিন বাধ্য তুমি মোৰ,—
এৰি দিয়া,
জয়দ্ৰথ বধৰ প্ৰতিজ্ঞা !

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ভাল কথা ধৰ্ম্মৰাজ !
ধনঞ্জয়ে নিশ্চয় পালিব আদেশ তোমাৰ,—
তৃতীয় পাণ্ডৱ !
নাই প্ৰয়োজন তেন্তে সমৰ সাজত,—
কৰা আয়োজন এৰে চিতা সাজিবৰ,—
সকলোৱে দেখক বিশ্বৰ,
প্ৰতিজ্ঞা বিমুখ হৈ পাৰ্থ মহাবীৰ
আত্মহত্যা কৰে আজি চিতাৰ অগ্নিত,—
দলিযাই পেলোৱা গাণ্ডীৱ
সৌ সাগৰৰ অতল তলিত,—
(ভীমৰ প্ৰৱেশ)

ভীম ।— কিয় কৃষ্ণ !
কিয় লাগে গাণ্ডীৱ পেলাব
দলিয়াই সিন্ধুৰ বুকত ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ধৰ্ম্মৰাজৰ আজ্ঞা পালন হেতু,—

ভীম ।— পুত্ৰৰ শোকত হেনো
ক্ষিপ্ত হ'ল ধৰ্ম্মৰাজ আজি ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— মাজুদাদা, হোৱা নাই ক্ষিপ্ত ধৰ্ম্মৰাজ,—
কিন্তু, জযদ্ৰথ বধ হলে
দুঃশলাৰ বৈধব্য বেশ
কি সতেৰে ধৰ চাই চকুৰ আগত—
তাকে ভাবি ধৰ্ম্মৰাজ আকুল, অধীৰ ।

ভীম ।— ধৰ্ম্মৰাজ !

পুত্ৰহন্তা শত্ৰুৰ কাৰণে ভাবিছা
উত্তৰাৰ বৈধব্য পাহৰি .
কিয় তেন্তে আছা তুমি সংসাৰ ক্ষেত্ৰত ?
কিয় তেন্তে জ্বালি এই সমৰ অনল
ঢালি দিছা লক্ষ লক্ষ প্ৰাণীৰ আহুতি ?
তোমাৰে আদেশ মানি
ৰাজ্যনাশ, বনবাস, অজ্ঞাতবাস, জতুগৃহ দাহ,
ভুগি আছোঁ অশেষ যন্ত্ৰণা,—
ভুগিছে পত্নীয়ে কত ঘৃণিত লাঞ্ছনা ;—
আজি আৰু তোমাৰে আজ্ঞাত
প্ৰতিজ্ঞা বিমুখ হৈ তৃতীয় পাণ্ডৱে,
নাশিব জীৱন নিজে চিতাৰ অগ্নিত ;—
ভাল কথা,
নিষ্কণ্টকে কৌৰৱৰ ৰাজ্যলাভ হব।
তেন্তে ভাই অৰ্জ্জুন !
কৰা আয়োজন চিতা সাজিবৰ,—
হোৱা সাজু মৃত্যুৰ কাৰণে,—
দাদাৰে আদেশ মানি
নিমাতে ভুগিছা কিমান যন্ত্ৰনা,—
আজি আৰু তেওঁৰে আদেশ মতে,
ভস্ম হৈ চিতাৰ অগ্নিত
যন্ত্ৰণাৰ কৰা অৱসান।

যুধিষ্ঠিৰ। — (নিজে) ভীমৰ বাবেই মই শঙ্কিত সদায়,—
ভাই বৃকোদৰ !
যন্ত্ৰণাৰ মুল বুলি তোমাৰ দাদাই
ক্ৰুদ্ধ তুমি হৈছা ইমান ?
থ'ক তেন্তে অপূৰ্ণ ইচ্ছা মোৰ,—

ভীম। — অপূৰ্ণ থাকিব কিয় তোমাৰ ইচ্ছা ?
জয়দ্ৰথ বধিবৰ
নাই আৰু প্ৰয়োজন ;—
স্নেহৰ অৰ্জ্জুন !
পালা তুমি দাদাৰ আদেশ,—

এৰি দিয়া প্ৰতিজ্ঞা তোমাৰ,—
প্ৰাণাহুতি দিয়া আজি চিতাৰ অগ্নিত,—
চিতাগ্নিত তোমাৰ বিনাশ দেখি
পাহৰক ধৰ্ম্মৰাজে অভিমন্যু শোক।

যুধিষ্ঠিৰ।— প্ৰাণাধিক বৃকোদৰ,
কিয় কৰা বিদ্ৰূপ ইমান ?
ভাই !
জয়দ্ৰথ বধৰ কাৰণে
যেতিয়াই দানিছে শঙ্কৰে
পাশুপাৎ অস্ত্ৰ অৰ্জ্জুনক,—
দুঃশলাৰ বৈধব্য ভাগ্য
নিয়তিৰ অখণ্ড বিধান বুলি
তেতিয়াই বুজিছোঁ গঠিক।

ভীম।— সি কি ধৰ্ম্মৰাজ ?
সুভদ্ৰাৰে বৈধব্য যন্ত্ৰণা
নিয়তিৰ অখণ্ড বিধান,—
দুঃশলাৰ হব কিয় ?
সিন্ধুপতি জয়দ্ৰথ
মহাবন্ধু আপোনাৰ,—
সেইবাবে জয়দ্ৰথে কালিৰ ৰণত
আৰ্জ্জুনিক নাশ কৰি অন্যায় ছলেৰে
সুখ দিছে তোমাৰ প্ৰাণত,—
কিদৰে সহিবা তুমি
দুঃশলাৰ বৈধব্য যন্ত্ৰণা ?

যুধিষ্ঠিৰ।— কৃষ্ণ ! কৃষ্ণ !
শুনা ভাই ভীমৰ বিদ্ৰূপ,—

শ্ৰীকৃষ্ণ।— মাজুদাদা ক্ষান্ত হোৱা—
তোমাৰ কথাত
ধৰ্ম্মৰাজে অন্তৰত
মৰ্ম্মান্তিক পাইছে বেদনা,—

ভীম।— কিমান সহিম কৃষ্ণ ?
যি শত্ৰুৱে অন্যায় ৰণত কালি

বিনাশিছে প্ৰাণৰ পুত্ৰক,
তাৰবাবে ইমান দয়ালু —
নহয় নে অসহ্য প্ৰাণত ?
ধৰ্ম্মৰাজ ! দাদা !
নোৱাৰা সহিব যদি ভীমৰ বিদ্ৰূপ,
আনন্দ মনেৰে তেন্তে
পাৰ্থক আদেশ দিয়া
বিনাশিব জয়দ্ৰথ পাষণ্ডৰ প্ৰাণ।

যুধিষ্ঠিৰ। — ভাই ধনঞ্জয় !
আনন্দেৰে দিলোঁ অনুমতি,—
কৃষ্ণৰ সন্মতি আৰু পৰামৰ্শ লৈ
জয়দ্ৰথ বধ হেতু কৰা আয়োজন।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — মধ্যম দাদা,
হৈছে নে বাসনা পূৰণ ?—
অগ্ৰসৰ হোৱা এৰে কুৰুক্ষেত্ৰলৈ,—
যোৱা ধৰ্ম্মৰাজ, সোমোৱা শিবিৰ,—
আহা সখি !
কৰোঁ গৈ সমৰ উদ্যোগ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

শকত ব্যুহৰ সম্মুখ

(ৰণ-সজ্জাৰে দ্ৰোণ ।)

দ্ৰোণাচাৰ্য্য। — (নিজে নিজে) দীনবন্ধু হৰি !
নিজ ধৰ্ম্ম ত্যাগী বুলি মোক
নিদিবা নে প্ৰতিজ্ঞা পালিব ?
ভক্তিৰ চন্দন সানি অন্তৰ-দেশত
তোমাকে দেখোন মই পূজিছোঁ সদায় ?
দিবানে কৰিব মোক প্ৰতিজ্ঞা পালন ?
পাৰিমনে নিষ্ফলিব অৰ্জ্জুনৰ পণ ?
(দূৰত কৃষ্ণাৰ্জ্জুনক দেখি) ইকি দেখোঁ !
আহা !
ভুৱনমোহন ৰূপ লৈ
কৃষ্ণাৰ্জ্জুন আহিছে দেখোন ?
(কৃষ্ণাৰ্জ্জুনৰ প্ৰৱেশ)
আহা মোৰ প্ৰিয় শিষ্য ধনঞ্জয় !
আহা জগন্নাথ !

অৰ্জ্জুন। — গুৰুদেৱ ! প্ৰণিপাত কৰোঁ চৰণত—
পুত্ৰশোক প্ৰপীড়িত অধম শিষ্যৰ
লোৱা আজি অস্ত্ৰৰ পৰীক্ষা,—
গুৰুদেৱ !
শুনিছোঁ সখিৰ মুখে—
জয়দ্ৰথ পুত্ৰহন্তা মোৰ ;—

সেইবাবে কৰিছোঁ প্ৰতিজ্ঞা,—
সূৰ্য্যাস্তৰ আগতেই আজি
নাশিম সিন্ধুৰাজক,—
গুৰুদেৱ !
কৃপা কৰি অধমক দিয়া আশীৰ্ব্বাদ
হয় যেন প্ৰতিজ্ঞা পালন মোৰ ।

দ্ৰোণ ।— প্ৰিয় শিষ্য !
আশীৰ্ব্বাদ কৰিছোঁ তোমাক,
লাভ কৰা বিজয় গৌৰৱ,—
তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনি,
জয়দ্ৰথে মাগিছে আশ্ৰয় মোৰ,—
আশ্ৰিতক আশ্ৰয় নিদিয়া
ধৰ্ম্মৰ বিৰোধী কাম,—
সেইবাবে,
কৰিছোঁ প্ৰতিজ্ঞা ময়ো,
সূৰ্য্যাস্তৰ আগতে কোনেও
নোৱাৰিব বিনাশিব সিন্ধু নৃপতিক ;—
প্ৰিয় শিষ্য !
নিজৰ শক্তিৰে এৰে
চেষ্টা কৰা প্ৰতিজ্ঞা ৰক্ষাৰ ।

অৰ্জ্জুন ।— আহাঁ তেন্তে গুৰুদেৱ !
দেখক সখিয়ে, দেখক জগতে,
গুৰুশিষ্য সমৰত কাৰ পৰাজয় ।
(দুয়োৰো যুদ্ধ ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— (নিজে নিজে)
আচাৰ্য্যই ভাবিছে মনত,
অৰ্জ্জুনক ৰণত নিযুক্ত ৰাখি,
কোনোমতে কটাব সময়,—
বুজা নাই সখিয়ে কিন্তু আচাৰ্য্যৰ ভাৱ,—
(অৰ্জ্জুনলৈ চাই) সখি !
প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা আছেনে মনত ?

অসংখ্য শত্ৰুক দলি
কেতিয়া কৰিবা তুমি প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ ?
ক্ষান্ত হোৱা সমৰত এৰে,—

অৰ্জ্জুন।— (ইঙ্গিত বুজি) গুৰুদেৱ ! যাওঁ এৰে—
আন সমযত তেন্তে পূৰ্ণ হব ৰণৰ আকাঙ্ক্ষা,—

দ্ৰোণ।— যুদ্ধৰীতি এযেনে তোমাৰ ?

অৰ্জ্জুন।— ক্ষমা কৰা গুৰুদেৱ—
(কৃষ্ণাৰ্জ্জুনৰ প্ৰস্থান। ভীমৰ প্ৰৱেশ।)

ভীম।— গুৰুদেৱ !
প্ৰণিপাত কৰোঁ চৰণত,—

দ্ৰোণ।— জয় হক তোমাৰ ধীমান,—

ভীম।— গুৰুদেৱ !
ধৰা অস্ত্ৰ ততালিকে,—
ছিন ভিন হিয়া মোৰ শোকৰ হেঁচাত,—
দৈৱ আশীৰ্ব্বাদ লভি
বধিছা শিশুক কালি সপ্তৰথী মিলি,—
বাৰ বাৰ কৰি চেষ্টা,
দৈৱ বিপাকত,
বাৰে বাৰে হৈছোঁ পৰাজিত,—
কিন্তু গুৰুদেৱ !
দিম আজি সমুচিত প্ৰতিফল তাৰ,—
যি সকল ক্ষত্ৰিয় গ্লানিযে
অস্ত্ৰহীন অৱস্থাত অন্যায় ৰণেৰে,
আৰ্জ্জুনিক বিনাশিছে কালি,—
আজিৰ ৰণত,
এটা এটাকৈ সিহঁতৰ
হৃদপিণ্ড উভাৰি আনিম।

দ্ৰোণ।— বৰ তুষ্ট হলোঁ তোমাৰ কথাত,—
তাতোকৈও তুষ্ট হম,
কাৰ্য্য যদি হয় কথা মতে,—

ভীম। — বৃকোদৰ বাক্যবীৰ নহয় অকল,—

দ্ৰোণ। — হোৱা তেন্তে ৰণ প্ৰয়াসিত,—

ভীম। — হোৱা সাৱধান (বলেৰে গদাঘাত)

দ্ৰোণ। — ধন্য শিক্ষা—

(যুদ্ধ কৰি কৰি দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰণস্থল

(এফালৰ পৰা সাত্যকি, ভুৰিশ্ৰৱা, ধৃষ্টদ্যুম্ন, কৃপাচাৰ্য্য, আৰু এফালৰ পৰা কৰ্ণ আৰু আন বীৰ সকলৰ যুদ্ধ কৰি কৰি প্ৰৱেশ।)

অৰ্জ্জুন। — আহাঁ মহাৰথী!—
অদ্ভুত বীৰত্ব হেনো
দেখুৱালা কালিৰ ৰণত,—
লোৱা আজি পৰিচয় তাৰ,— (শৰ মাৰে)

কৰ্ণ। — পৰিচয়?
পুত্ৰৰ কাষত গৈ
নিজে নিজে পাবা পৰিচয়,—

অৰ্জ্জুন। — বীৰকুল গ্লানি কৰ্ণ!
সপ্তৰথী একেলগে আক্ৰমণ কৰি,
অন্যায ৰণেৰে কালি,
নিৰস্ত্ৰ শিশুক বধি
নাৰকী কলঙ্ক লেপি ক্ষত্ৰিয় কুলত,
এতিয়াও লাজ পোৱা নাই,—
বীৰত্বৰ পৰিচয় এয়ে তো তোমাৰ?

খুজিছিলা তুমিয়ে এদিন
একমাত্ৰ ৰথ লৈ সমৰ জিনিব,—
সেইবাবে হেনো,
ষোল বছৰীয়া শিশু
পাইছিলা সমান যুজাৰু ?
ছিঃ ছিঃ কৰ্ণ !
ঘিণ লাগে দেখিলে তোমাক,—
কি কম কৰ্ণ !
আছিলোঁ দূৰত—
নহলে পাষণ্ড,
সপ্তৰথী স'তে
গোটেই পাণ্ডৱ কুল
চূৰ্ণ কৰি পেলালোহেঁতেন ।

কৰ্ণ । — জানো মই ধনঞ্জয বীৰত্ব তোমাব,—
চাওঁ মই আজি তাব শেষ পৰিচয় ;—
অস্ত্ৰ লোৱা ধনঞ্জয ! আত্মৰক্ষা কৰা— (শৰ মাৰে)

অৰ্জ্জুন । — পুত্ৰহন্তা ঘৃণিত পামৰ !
নাই আজি নিস্তাৰ তোমাব ।
(দুয়ো যুদ্ধ কৰে আৰু কৰ্ণই পলায় ।)
ছিঃ ! ছিঃ ! ছিঃ !
ক'লৈ পলোৱা কৰ্ণ ?—
নোলোৱানে অৰ্জ্জুনৰ শক্তিৰ চিনাকি,—
পলোৱা—পলোৱা—
পলোৱা শত্ৰুক শৰ নাহানে পাৰ্থই,—
আজি হক,— কালি হক—
সমুচিত শিক্ষা পাবা পাৰ্থৰ হাতত ।
(দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰৱেশ ।)

দুৰ্য্যোধন । — (সেনা সকললৈ)
শুনা, শুনা, যুজাৰুসকল,—
নিযতিৰ লিপি,
অৰ্জ্জুন নিধন হব আজিৰ ৰণত,—

নপলাবা কোনোজনে,—
নিপিন্ধিবা কপালত কলঙ্কৰ ফোঁট,—
প্ৰাণপনে ৰণ কৰা সকলো সেনাই,—

অৰ্জ্জুন। — আহাঁ কুৰুপতি ?
আনিছোঁ উচিত অস্ত্ৰ
কৰোঁ বুলি তোমাক সাক্ষাৎ,—

দুৰ্য্যোধন। — অন্তৰত পুত্ৰ শোক
বৰকৈ বাজিছে হেনো ?

অৰ্জ্জুন। — পুত্ৰশোক কেনেকুৱা
বুজাম অন্ধৰাজক আজি,—

(যুদ্ধ কৰি দুয়োৰো প্ৰস্থান। বেগেৰে দ্ৰোণৰ প্ৰবেশ।)

দ্ৰোণ। — (নিজে নিজে) মহা শঙ্কা উপস্থিত আজি,—
ভুৰিশ্ৰৱা মহাবীৰ আদি
সংখ্যাহীন কুৰুসেনা পৰিছে ৰণত,—
কোনফালে চাওঁ মই অকলে অকলে ?
পাৰ্থৰ শৰৰ বিদ্যুৎ শিখাত
পৰিছে সকলো সেনা পতঙ্গৰ দৰে,—
বৃকোদৰে বজ্ৰ আঘাতেৰে
উৰাইছে কুৰুসেনা তৃণ খণ্ড যেন,—
সৌৱা !—
যুজিছে পুত্ৰই মোৰ কেনে বিক্ৰমেৰে,—
কৰা পুত্ৰ ! কৰা ৰণ মহা উল্লাসেৰে,—
তিলমানো নলবা বিৰাম,—

(প্ৰস্থান।)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰণস্থলী

(এফালৰ পৰা কৃষ্ণ-অৰ্জ্জুন আৰু আনফালৰ পৰা অশ্বত্থামাৰ প্ৰৱেশ ।)

অশ্বত্থামা ।— ক্ষন্তেক অপেক্ষা কৰা ৰথী !
যুজিম তোমাৰ সতে
আনন্দেৰে তৃপ্তি পলুৱাই,—

অৰ্জ্জুন ।— গুৰুপুত্ৰ !
কিভাবে আহিলা তুমি পাৰ্থৰ আগত ?
নাজানানে,
অৰ্জ্জুনৰ হুতাশন কিমান তেজাল ?
মনত আশঙ্কা হয়,
কিজানিবা গুৰুদেৱে পায় পুত্ৰশোক !

অশ্বত্থামা ।— এৰা গৰ্ব্ব পাণ্ডুৰ নন্দন,—
পণ মোৰ—
অৰ্জ্জুনৰ নাম আজি কৰিম বিলোপ ।

অৰ্জ্জুন ।— ভাল কথা বীৰ,
হওক পৰীক্ষা তেন্তে অস্ত্ৰৰ আগত ।

(যুদ্ধ কৰে । যুদ্ধত পৰাস্ত হৈ অশ্বত্থামা পলায় ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— (অৰ্জ্জুনৰ প্ৰতি)
অসামান্য বীৰ তুমি মহী মণ্ডলত,—
আচৰিত শিকিছা কৌশল ।—

(কৃষ্ণ-অৰ্জ্জুনৰ প্ৰস্থান । ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু সহদেৱৰ প্ৰৱেশ)

ধৃষ্টদ্যুম্ন ।— তাকেই ভাবিছোঁ মই—
কিদৰে পূৰণ হব অৰ্জ্জুনৰ পণ !

সহদেৱ ।— কি চিন্তা কৰিছা তুমি ?
শ্ৰীকৃষ্ণ সাৰথি যাৰ,

অসাধ্য কি তাৰ ?
চোৱা সৌ অৰ্জ্জুনক সমৰ ক্ষেত্ৰত
শোভে কেনে দ্বিতীয় ভাস্কৰ যেন।

ধৃষ্টদ্যুম্ন।— সঁচা কথা কণিষ্ঠ পাণ্ডৱ।
পৃথিবীত নাই বীৰ পাৰ্থৰ সমান,—
তথাপিতো শঙ্কা হয়,—
চোৱা, চোৱা,—
কিমান শত্ৰুৱে আহি
বেঢ়ি ধৰিলেহি অৰ্জ্জুনক,—

সহদেৱ।— নকৰিবা শঙ্কা,—
চোৱাচোন,
পাৰ্থই আকাশ ছাটি নিক্ষেপিছে শৰ,—
পলাইছে শত্ৰু সেনা শিয়ালৰ দৰে ;—
আৰু চোৱা সৌ—
অগ্নিবৰ্ণ ৰথৰ মাজত—
অচেতন কৰ্ণবীৰ,—
ৰথ লৈ পলাইছে বেগেৰে সাৰথি ;—
সৌৱা চোৱা পাৰ্থৰ শৰত
অশ্বত্থামা বীৰৰ দেহত
বাগৰিছে শোণিতৰ ধাৰ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন।— চোৱা, চোৱা,—
বিষম সঙ্কট যেন উপস্থিত হ'ল,—
পুত্ৰৰ দুৰ্গতি দেখি,
আহিছে আচাৰ্য্য সৌৱা
আগুৱাই পৱন বেগেৰে,—

সহদেৱ।— আচৰিত শিক্ষা,—।
চোৱা বীৰ।
আচাৰ্য্যৰ কি হ'ল দুৰ্গতি,—
গুৰু বুলি নিদিলে অলপো ক্ষমা,—
কাটিলে ধনুৰ গুণ কেনে কৌশলেৰে,—

ধৃষ্টদ্যুম্ন।— চোৱা, চোৱা,

তুলি ললে ধনু পুনু ভীষণ ক্ৰোধেৰে,—
গুৰু-শিষ্যে লাগি গ'ল তুমুল সংগ্ৰাম,—

সহদেৱ। — আহাঁ বীৰ।
দুয়ো মিলি বিনাশো শত্ৰুক,— (দুয়োৰে প্ৰস্থান)

গদাযুদ্ধ কৰি ভীম আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

ভীম। — দুঃশাসন! কলঙ্ক কুৰুকুলৰ,—
নাই তোৰ ৰক্ষা আজি,—
কলঙ্কিত হৃৎপিণ্ড তোৰ
বিদাৰিম আজি,—
হব মোৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ।

দুঃশাসন। — দাম্ভিক!
কদাপিতো নকৰিবি কল্পনা মনত,
শুনি তোৰ অসাৰ গৰ্জ্জন,
অন্তৰত ভয় পাম মই,—

ভীম। — আহ তেন্তে নৰাধম—

(দুয়োৰো অসি যুদ্ধ আৰু দুঃশাসনৰ অসি কাটি
ভীমে দুঃশাসনৰ হাতত ধৰে।)

এইবাৰ কি কৰিবি?—
মহাপাপী দুঃশাসন!
আগৰ যিমান তোৰ ঘৃণ্য আচৰণ
স্মৃতিলৈ টানি আনি
লম আজি শেষ প্ৰতিশোধ,—
ক'ত আছা পতিব্ৰতা পাঞ্চালী সুন্দৰী,
হাঁহি হাঁহি চোৱা আজি
পাষণ্ডৰ কুকৰ্ম্মৰ পৰিণাম,—
মিলিছে সুযোগ আজি,—
পাপীৰ স্পৰ্শত হোৱা অপবিত্ৰ খোপা,
বুকৰ তেজেৰে তাৰ সুৰঞ্জিত কৰি
হোৱা আহি বিশ্ব-বিমোহিনী—

(দুঃশাসনক বধিবলৈ অসি তুলি ধৰে)

দুঃশাসন। — ভীম! এৰি দিয়া মোক,—
বৰ ইচ্ছা অন্তৰত মোৰ
কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰৰ দেখোঁ পৰিণাম,—

ভীম। — (অট্টহাঁহিৰে) —কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰৰ এয়ে পৰিণাম,—
(দুঃশাসনক তলত পেলাই লৈ বুকত অস্ত্ৰাঘাতৰ উদ্যোগ)

দুঃশাসন। — আহাঁ! শেষ হ'ল প্ৰাণৰ আকাঙ্ক্ষা,—
(বেগেৰে অশ্বত্থামা আৰু কৰ্ণৰ প্ৰৱেশ)

কৰ্ণ। — গুৰুপুত্ৰ! হানা অস্ত্ৰ, হানা অস্ত্ৰ,—
কৰে হেনো সৰ্ব্বনাশ ভীমে,—
(ভীমলৈ দুযো শৰ মাৰিব ধৰে)

ভীম। — (দুঃশাসনক এৰি দি)
আহঁ তেন্তে,
একেলগে সকলোকে চূৰ্ণ কৰি থওঁ,—

(অশ্বত্থামা, কৰ্ণ, দুঃশাসনৰ লগত অসিযুদ্ধ কৰি কৰি প্ৰস্থান)

———

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

মায়া কুঞ্জ

(মায়া-সখীসকলৰ গীত)

গীত

মিলন মাধুৰী জিলিকাওঁ আহা আহা প্ৰাণ লগৰী,
কুঞ্জ আমোদি নাচি নাচি তোলোঁ প্ৰেমৰ লহৰী,--
মধুৰ কুঞ্জ উঠিব হাহি
পমিব আমাৰো হিয়া পাহী
লযলাসে যাম ভাহি ভাহি,—
আমাৰ লগতে প্ৰেমিকো ভাহিব বিৰহ বেদনা পাহৰি।

(মায়া আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

শ্ৰীকৃষ্ণ।— দেৱী! জানা তুমি—
গোলোক তিযাগি নামিছোঁ ধৰাত
কৰিবলৈ কি কাৰ্য্য সাধন,—
মাত্ৰ মোৰ প্ৰাণ মন ভকতৰ বাবে।
শুনা মায়া কুহকিনী—
ভক্তবাণী কেতিয়াও নহব বিফল,—
সাগৰ শুকাব, সূৰ্য্যও খহিব,
দৃশ্যমান বিপুল জগত—
গুডি হৈ মিলি যাব শূন্যৰ লগত,—
তথাপি নহব মোৰ ভকতৰ
প্ৰতিজ্ঞা লংঘন, —
তথাপিতো হয যদি,

নিশ্চয় জানিবা মায়া,
তেতিয়াই ব্ৰহ্মাণ্ডৰ হব সৰ্ব্বনাশ ।

মায়া ।— প্ৰভু !
চিৰদিন ভক্তপ্ৰিয় তুমি,—
এনে কাম নাই জগতত,
কৰিব নোৱাৰা তুমি ভক্তৰ কাৰণে,—
দিয়া মোক আদেশ মুৰাৰি,
কি কাম সাধিম মই ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— কুহকিনী !
অনুভৱ কৰিছোঁ মনত,
বীৰেন্দ্ৰ পাৰ্থই যেন
নোৱাৰিব প্ৰতিজ্ঞা পালিব,—
সেইবাবে আশঙ্কিত মই ;—
সেইবাবে দেৱী !
মনত গুণিছোঁ,—
ছলনাৰে ৰক্ষা কৰোঁ অৰ্জ্জুনৰ পণ ।
মহামায়া ! তুমি শক্তিশ্বৰী,
লাগে মোক সহায় তোমাৰ,—
কৰা দেৱী, কৰা মোৰ উপকাৰ
পণ ৰক্ষা হক মোৰ ভক্ত অৰ্জ্জুনৰ ।

মায়া ।— কি আদেশ কৰিবা দাসীক,
কোৱা ৰমাপতি !
আনন্দেৰে কৰিম পালন,—

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— বেলা এতিয়া তৃতীয় প্ৰহৰ,
একপৰ বাকী মাত্ৰ সূৰ্য্য অস্তলৈকে,—
এই সময়তে তুমি মায়াৰ জালেৰে,
ঢাকি থোৱা সূৰ্য্যক,—
সকলোৱে বুজে যেন, সন্ধিয়া নামিল বুলি,—

মায়া ।— নাৰায়ণ !
ইযাতে হবনে তযু বাসনা পূৰণ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— তেনেই নিশ্চিন্ত হম মই—

সফলিব ভক্তৰ প্ৰতিজ্ঞা।

মায়া।— সূৰ্য্য কেতিয়া মুক্ত হব ?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— পাঞ্চজন্য বজাম যেতিয়া,
কাৰ্য্যসিদ্ধি হ'ল বুলি,
তেতিয়াই সামৰিবা মায়া আৱৰণ,—

মায়া।— সাৰোগত তোমাৰ আদেশ।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— পলম নকৰা তেন্তে,—
সোনকালে কৰা গৈ সূৰ্য্য আৱৰণ,—

মায়া।— প্ৰণাম কৰিছোঁ প্ৰভু ৰাজিব পদত।
(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান)
সঙ্গিনীসকল,
গোৱা সকলোৰে মিলি
"জয় বিশ্বপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ জয়"

সঙ্গিনীসকল।—"জয় বিশ্বপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ জয়"
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

(জয়দ্ৰথ, দুৰ্য্যোধন, শকুনি, কৰ্ণৰ প্ৰৱেশ)
পিচত শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

কৰ্ণ।— আহক যদুপতি!

দুৰ্য্যোধন।— (নিজে নিজে) সখিব কি ভুল!
কৃষ্ণক আৰু "আহক যদুপতি" বুলি মাতিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— মহামানী, মহাৰাজাধিৰাজ দুৰ্য্যোধন! পৃথিৱীত আপুনি মহা ভাগ্যৱান। বিনাযুদ্ধে আপোনাৰ প্ৰবল শত্ৰু অৰ্জ্জুন আজি মৃত্যুৰ মুখত পৰিব। ৰাজেন্দ্ৰ! শুভদাতা বিধি আজি আপোনাৰ ফালে সুপ্ৰসন্ন।

দুৰ্য্যোধন। — কি কলা কৃষ্ণ! তোমাৰ মুখত আজি আচৰিত কথা শুনিলোঁ। সকলোৱে জানে, তুমি জানা, দুৰ্য্যোধন মহাপাপী, মহা পাষণ্ড -ধৰ্ম্মযুদ্ধত দুৰ্য্যোধনে শাস্তি পাব, বিজয়ী পাণ্ডৱ পৃথিৱীৰ ৰজা হব। বিশেষকৈ, তুমি পৰম ধাৰ্ম্মিক। সেইবাবে ধৰ্ম্মপ্ৰাণ পাণ্ডৱৰ লগ লাগি অধাৰ্ম্মিক ৰজা দুৰ্য্যোধনক সবংশে নাশ কৰিবলৈকে সঙ্কল্প কৰিছিলা। আজি তেনেহলে অধৰ্ম্মৰ জয় আৰু ধৰ্ম্মৰ ক্ষয় বুলি কৈছা কিয়?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — মহীপাল! বাস্তৱতে মোৰ তেনেকুৱাই বিশ্বাস আছিল। কিন্তু কুটিল কালৰ মাহাত্ম্যত দেখোঁন আজি সকলো বিপৰীত হ'ল।

দুৰ্য্যোধন। — কৃষ্ণ! ৰজা দুৰ্য্যোধন পাপী, অধাৰ্ম্মিক বুলি এতিয়াও তোমাৰ বিশ্বাস আছেনে?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস আছে মহাৰাজ।

শকুনি। — তোমাৰ বিশ্বাস হলেনো হানি হ'ল কি? জগতৰ লোকে দেখক, পৰম ধাৰ্ম্মিক ৰজা দুৰ্য্যোধনৰ ধৰ্ম্মফলত অধাৰ্ম্মিক ৰজা যুধিষ্ঠিৰৰ সহোদৰ ধনঞ্জয়ে আজি নিজে সজা চিতাৰ জুইত পৰি মৰিবলৈ ওলাইছে। ভাল হৈছে—বোপাই, নিজৰ ফান্দত নিজে পৰিছে।

কৰ্ণ। — বাসুদেৱ! এতিয়া কি ভাবি ইয়ালৈ আহিছে?

শকুনি। — বুজা নাই! সখিৰ প্ৰাণ ভিক্ষা কৰিবলৈ,—

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সৌবল! সখিৰ প্ৰাণ ভিক্ষা কৰিবলৈ অহা নাই। সখিয়ে চিতাগ্নিত প্ৰাণ বিসৰ্জ্জিব, সেই শুভ বাতৰি দিবলৈহে আহিছোঁ। তোমালোক সকলোৱে তাত উপস্থিত থাকিলে তেওঁৰ সত্যধৰ্ম্ম পালন নিজ চকুৰে দেখা পাবা, বুজিবা আৰু গোটেইখন ব্ৰহ্মাণ্ডেও দেখিব আৰু বুজি পাব। নহলে, তোমালোকৰ মনত সন্দেহ থাকিব পাৰে। তোমালোকে হয়তো ভাবিবা, অৰ্জ্জুনে প্ৰতিজ্ঞা পালন নকৰি প্ৰাণৰ ভয়ত পলাই গৈ নিৰুদ্দেশ হৈছে।

শকুনি। — সঁচা কথা, সঁচা কথা,—ইয়াত আমাৰ একো ক্ষতি নাই,

সম্পূৰ্ণ লাভ। কি কোৱা বোপা দুৰ্য্যোধন।

জয়দ্ৰথ। — সঁচাকৈয়ে তো মামা। এনে সুখৰ দিন আৰু কেতিয়া আহিব ?

কৰ্ণ। — (নিজে নিজে) একোকে বুজিব নোৱাৰোঁ। কৌৰৱ পাষণ্ডসকলক কি ছলেৰে বুজাবলৈ যে ছলী চূড়ামণি আহিছে, বুজিব পৰা নাই।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন। আজি সন্ধিয়া তৃতীয় পাণ্ডৱ অৰ্জ্জুনে চিতাগ্নিত প্ৰাণাহুতি দি ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰিব। আপোনালোক সবান্ধৱে শুভাগমন কৰি—

শকুনি। — ভাল, ভাল, শুভকাৰ্য্যত আমি নিশ্চয় যোগ দিমগৈ,—

দুৰ্য্যোধন। — (শকুনিক বাধা দি) আঃ, কয় কি মামা,—মনে মনে থাকক,—(কৃষ্ণৰফালে চাই) আপোনাৰ বক্তব্য শেষ কৰক,—

শ্ৰীকৃষ্ণ। — শুভাগমন কৰি সখিৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা সৰ্ব্বতোভাৱে ৰক্ষা কৰাব। বিনয়েৰে নিমন্ত্ৰণ জনালোঁ। যাওঁ নৰনাথ—

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান)

দুৰ্য্যোধন। — (কৰ্ণলৈ) সখি। কৰ্ত্তব্য কি এতিয়া ?

কৰ্ণ। — কৰ্ত্তব্য এতিয়া মৰণ কালত ধনঞ্জয়ৰ প্ৰতি সৎ আচৰণ কৰা। অৰ্জ্জুনে আমি সকলোৰে আগত প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে তেওঁৰ মুক্তিৰ পথ মুকলি হব। কাৰণ, সত্য-প্ৰতিজ্ঞা পালনৰ বাবে আমি সকলোৱে অন্তঃকৰণেৰে তেওঁক ধন্যবাদ দিম।

দুৰ্য্যোধন। — সঙ্গত কথা। বলা তেন্তে সখি, আহক মামা।— জয়দ্ৰথে কি কৰিব ?

শকুনি। — জয়দ্ৰথো যাব,—

কৰ্ণ। — জয়দ্ৰথ নগলেও হয়—

শকুনি। — ভাল বিবেচনা তোমাৰ। যাৰ প্ৰাণৰ শত্ৰু আজি নিজে মৰিবলৈ ওলাইছে, তেওঁ নাযাব ? বৰঞ্চ, আমিয়ে নাযাব পাৰোঁ। কি বোপা জয়দ্ৰথ ? তুমি নাযাবা নে ?

জয়দ্ৰথ। — মই নাযাওঁ যদি কোনে যাব মামা ?

কৰ্ণ। — সখি! সকলোৱে মিলি তেনেহলে এতিয়া যোৱা যাওক,—

শকুনি। — কিন্তু দুঃশাসন ক'ত আছে ? তাকো লগত নিব লাগিব। দুঃশাসন নগ'লে দুই-চাৰিআষাৰ তিতা-মিঠা শুনাব কোনে ?

দুৰ্য্যোধন। — নহয় মামা, তাত গৈ বিদ্ৰূপ কৰিবৰ আৱশ্যক নাই,—

শকুনি। — ভাল কথা কৈছা মহাৰাজ! বিদ্ৰূপ নকৰিম ? বিদ্ৰূপ কৰি কৰি ভীমৰ কেচু মাৰিম, তেহে এৰিম। বোপা, এনে দিন কেতিয়াবা হৈছে নে হব ?

কৰ্ণ। — বাস্তৱতে—

জযদ্ৰথ। — মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন! মোৰ পণ আছে জানেই নহয় ? মই এদিনৰ বাবে হলেও দ্ৰৌপদীক উপভোগ কৰিম।

শকুনি। — সেইটো তুমি যিমান পাৰা কৰিবা। অকল দ্ৰৌপদীক কিয় ? দ্ৰৌপদীৰ জননী পাঞ্চাল ৰাণীক পৰ্য্যন্ত তোমাৰ মনমোহিনী কৰি লবা। সৌৱা দেখোঁ সূৰ্য্য মাৰ গৈ আহিল ?

দুৰ্য্যোধন। — বলা তেন্তে—পলম কৰিবৰ আৱশ্যক নাই।

শকুনি। — শুভস্য শীঘ্ৰম—

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

———

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

দ্বৈপায়ানৰ একাষ।

(শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু মায়া)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — শক্তিশ্বৰী!
আচৰিত তোমাৰ শকতি,—
তোমাৰ মায়াবল ধন্য,—
আৱৰিছা দিনমণি মায়াৰ জালেৰে,—

বাঞ্ছা মোৰ নিশ্চয় ফলিব।

মায়া। — ইচ্ছাময় নাৰায়ণ!
তোমাৰ ইচ্ছাত
কি কাৰ্য্য নো নহয় সাধন?
তোমাৰ ইচ্ছাতে
ক্ষুদ্ৰতম প্ৰাণী এটিয়েও
খন্তেকে কৰিব পাৰে ব্ৰহ্মাণ্ড বিনাশ।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সৌৱা, আহিছে সন্ধিয়া এৱে,—
আহিছে কৌৰৱ কুল জয়দ্ৰথ সতে;—
সকলোৱে ভাবিছে মনত,
সোমাব অৰ্জ্জুন আজি চিতাৰ অগ্নিত,—
মনত ৰাখিবা দেৱী,—
পাঞ্চজন্য বজাম যেতিয়া,
সামৰিবা মায়া জাল,—

মায়া। — সাৱোগত প্ৰভুৰ আদেশ— (প্ৰস্থান।)
(গীত গাই গাই ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসকলৰ প্ৰৱেশ)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ইকি! আচম্বিতে মধুৰ সঙ্গীত?

দেৱতাসকল। — হেৰা কমললোচন, কমলা ৰঞ্জন, কালিয়দমনকাৰী,
হেৰা নিত্যনিৰঞ্জন, নিখিল তাৰণ, মদনমোহন হৰি,—
হেৰা সত্য সনাতন, সঙ্কটভঞ্জন, মধুকানন বিহাৰী,
হেৰা বিশ্ব আৰাধন, ব্ৰজৰ জীৱন, গিৰিগোৱৰ্দ্ধনধাৰী—
হেৰা প্ৰেমৰ আকৰ, দেৱ দামোদৰ, সৰ্ব্বগুণাকৰ নাম,
হেৰা বিশ্বৰ আৰাধ্য, ভক্তজন বাধ্য, সিদ্ধিদাতা গুণধাম—
হেৰা বেণুবাদক, ভূৱনপালক, ত্বমেকদেৱ শ্ৰীনাথ,
হেৰা বেদস্বৰূপ, ত্ৰিজগত ভূপ, অপৰূপ জগত্ৰাতা।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — (ইন্দ্ৰৰ প্ৰতি) অমৰ পতি!
কি ভাবি আহিলা আজি?

ইন্দ্ৰ। — সৰ্ব্ব জ্ঞানময় গোৱিন্দৰ
কি আছে অজানা?
দামোদৰ!

সকলোৰে কাতৰ অন্তৰ।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — বাসৱ,
কি কাৰণে কাতৰ ইমান ?

ইন্দ্ৰ। — ইকি শুনোঁ দামোদৰ আচৰিত কথা ?
নাৰায়ণ সখি যাৰ,
সেই ধনঞ্জয়ে আজি
নোৱাৰি পালিব পণ,
তিয়াগিব অগ্নিত জীৱন,—
কেশৱ!
অৰ্জ্জুনৰ শৰৰ আগত
কোনে পাৰে সুস্থিৰ থাকিব ?
দেখিছোঁ খাণ্ডৱ দাহনত,
দেখিছোঁ কিমানবোৰ দৈত্য নিধনত,
ফাল্গুনিৰ সমৰত অস্থিৰ সকলো,—
আজি তেন্তে কিয়,
ক্ষুদ্ৰ এই কুৰুসেনা ভেদি
নোৱাৰিলে জয়দ্ৰথক বিনাশ কৰিব ?
বিশ্বপতি, কৰিছোঁ সংশয়—
নহয় কিজানি ৰক্ষা অৰ্জ্জুনৰ পণ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — জয়দ্ৰথ বধ কৰা অৰ্জ্জুনৰ পক্ষে
নহয় কঠিন কাম,—
কিন্তু, দুইজন ভক্ত লৈ
পৰিছোঁ বিষম সঙ্কটত।
ভক্ত ধনঞ্জয়ে কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা
"সূৰ্য্যাস্তৰ ভিতৰত জয়দ্ৰথ বধ"—
ভক্ত দ্ৰোণাচাৰ্য্যে তাত প্ৰতিদ্বন্দী হৈ
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা—
সূৰ্য্য অস্ত যোৱালৈকে
নিৰ্ব্বিঘ্নে ৰাখিব বুলি সিন্ধু নৃপতিক,—
কাৰ কথা অৱহেলি কাৰ কথা পালোঁ ?
দুয়োজন সম ভক্ত মোৰ,—

সেইবাবে ভাবিছোঁ মনত,
ছলনাৰে ভক্ত পণ কৰিম পূৰণ।
চোৱা, চোৱা দেৱৰাজ!
দীপ্ত বেলি এতিয়াও যোৱা নাই মাৰ,—
কিন্তু,
মায়াৰ ইঙ্গিত মতে
অকালতে ধৰণীত আন্ধাৰ নামিব,—

ইন্দ্ৰ।— কৃপাময়! কোৱা কৃপা কৰি—
সূৰ্য্যক আবৰি ৰাখি
কিদৰে সাধিবা কাৰ্য্য?

শ্ৰীকৃষ্ণ।— সন্ধিয়া নামিল বুলি
বুজিব পৃথিৱীবাসী,—
জয়দ্ৰথ, কৌৰৱেও বুজিব মনত
অস্ত গ'ল সূৰ্য্যদেৱ—
অৰ্জ্জুনৰ পণ ব্যৰ্থ হল বুলি;—
সেইবাবে সকলোৱে আনন্দ মনেৰে
চাবলৈ আহিব
অৰ্জ্জুনৰ প্ৰাণ বিসৰ্জন;—
আদেশিম মায়াক তেতিয়া
গুচাবলৈ মায়াৰ ঢাকোন,—
সকলো পৃথিৱীবাসী দেখিব তেতিয়া
অৰ্দ্ধবেলা এতিয়াও আছে আকাশত,—
তাৰ পিছে কি ঘটিব
সহজতে বুজি লবা,—

ইন্দ্ৰ।— ধন্য নাৰায়ণ,
ধন্য তযু মহিমা অপাৰ।

শ্ৰীকৃষ্ণ।— দেৱৰাজ!
যোৱা এৱে অমৰ দেশত,—
যাওঁ মই দ্বৈপায়ণলৈ,—

ইন্দ্ৰ।— মুৰাৰি!

ইচ্ছা করেঁ। অলক্ষ্যত থাকি
চাম এই বিচিত্র '.।হমা।

শ্রীকৃষ্ণ। — ভাল কথা—

(সকলোবে প্রস্থান)

———

পঞ্চম অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

ৰণস্থল

(শৰ গৃহৰ মাজত জ্বলোৱা চিতাৰ আগত অৰ্জ্জুন।)

অৰ্জ্জুন। — মিলিব জীৱন আজি কাল সাগৰত,—
খন্তেক খন্তেককৈ
ক্ষয় গৈ কৰ্ত্তব্য সোঁতত,
মিলিব জীৱন মোৰ অনন্তত গৈ,—
জীৱন মঞ্চত
খেলিলোঁ কিমান খেলা,—
কিমান আশাৰ ফুল সুগোন্ধ ভৰাই
ফুলিল অন্তৰ মোৰ আমোদিত কৰি,—
কিন্তু, সকলো অসত্য হ'ল।—
অৰ্জ্জুন থাকিব ক'ত—
কপিধ্বজ ৰথ সতে ক'ত বা গাণ্ডীৱ—
ক'ত বা প্ৰাণৰ সখি পৰম দয়ালু!
সখি! নাৰায়ণ! দীননাথ!
দুদিনীয়া সংসাৰত আহি,
তোমাৰ লগত একপ্ৰাণ হৈ মিলি,
কৰিলোঁ কিমানবোৰ কৰ্ত্তব্য পালন,—
আজি আৰু সেই কৰ্ত্তব্যকে
পালন কৰিবলৈ,
থিয় হলোঁ অগ্নিৰ মুখত ;—
সম্পৰ্কবিহীন হৈ তোমাৰ লগত,—

নাজানো যাদৱ।
অনন্ত বিশ্বৰ কোন এ৲ৰাণত গৈ
পৰি ৰ'ম অচিনাকী হৈ ;—
ভাই, বন্ধু, পিতৃ, মাতৃ, আত্মীয় স্বজন,
সকলোকে এৰি
চিৰকাললৈকে আজি মাগিম বিদায়।
দীনবন্ধু! এতিয়াই আছিলা ইয়াত,—
ক'ত নো লুকালা এবে ?
এই আসন্ন কালত তোমাৰ সখিক
দেখা দিয়া সুপ্ৰসন্ন হৈ ?

(ভীম—লগতে নকুল, ধৃষ্টদ্যুম্ন, সহদেৱৰ প্ৰৱেশ)

ভীম।— (দূৰৰ পৰা) অৰ্জ্জুন, অৰ্জ্জুন,—
এৰ পণ ভাই,—
কৰ দৃঢ় পণ,—
নাশ কৰি কুৰুকুল
একেলগে সকলোৱে এৰিম জীৱন।

অৰ্জ্জুন।— দাদা,
শেষ হ'ল জীৱনৰ খেলা,—
পণ পালনত অসমৰ্থ দুৰাচাৰে,
কিদৰে ধৰিব অস্ত্ৰ হাতৰ মুঠিত ?
তোমাকে সপিলোঁ ভাৰ,—
সমৰত শত্ৰুক বিনাশী
চেষ্টা কৰা প্ৰাণ পণ কৰি,
হয় যেন ধৰ্ম্মৰাজ
একচছত্ৰী অধিপতি
ভাৰতৰ স্বৰ্ণ আসনত,—
নকুল, সহদেৱ, ধৃষ্টদ্যুম্ন,
সকলোৰে সহায়েৰে ৰণ জয় কৰি
লাভ কৰা জয়লক্ষ্মী।

(দুৰ্য্যোধন, কৰ্ণ, দুঃশাসন, শকুনি আৰু জয়দ্ৰথৰ প্ৰৱেশ)

আহা, মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন!
আহা বীৰ কৰ্ণ! আহা মামা!

আহা দুঃশাসন। আহা ভাই জয়দ্ৰথ!—
নাভাবিবা মোক আৰু
শত্ৰু বুলি তোমালোকে;—
পূৰ্ব্বৰ সকলোবোৰ ৰোষ, অভিমান,
খোলা মনে পাহৰি পেলাই,
দিয়া মোক সকলোৱে প্ৰীতিৰে বিদায়।

দুঃশাসন।— (আনবিলাকক আঁৰ কৰি দুঃশাসন আৰু শকুনিয়ে কাণে কাণে)
মামা! মামা!—

শকুনি।— ভাগিন! ভাগিন!—

দুঃশাসন।— ধনঞ্জয়ৰ বগৰটো চোৱা!—

শকুনি।— ফান্দৰ মুখত পৰিলেই এনে হয়। ইমান দিন তেজৰ গৰমত ভৰি মূৰৰ জাপত ঠায়েই নাছিল। এতিয়া বপুৰা চেপাত পৰি হিম যেন চেঁচা হৈ পৰিছে,—

দুঃশাসন।— (কাণে কাণে) ঠিক কথা মামা,—
(প্ৰকাশ্যে) আহা! বিশ্বজয়ী ধনঞ্জয় আজি পুৰি মৰিব—
বৰ দুখৰ কথা।

ভীম।— পাষণ্ড দুঃশাসন! ধনঞ্জয় মৰিব সঁচা—কিন্তু তহঁতকো নামাৰাকৈ মৰিবনে পশু? একেলগে কিয় তহঁতক ইয়ালৈ অনা হৈছে, বুজা নাইনে?

জয়দ্ৰথ।— (ভীত হৈ) মামা! মামা! ইকি সৰ্ব্বনাশী কথা?
অ' মহাৰাজ! অ' মহাবীৰ কৰ্ণ! অ' মামা,—

শকুনি।— আৰু মামা—মামা,—কি জানো মামা পৰ্য্যন্ত গৈ শিঙত উঠে,—

জয়দ্ৰথ।— হায়! হায়! পাণ্ডৱবিলাক বৰ অধাৰ্ম্মিক,—

ভীম।— তোতকৈও অধাৰ্ম্মিক নে নৰপশু?—

অৰ্জ্জুন।— দাদা! নকৰিব ক্ৰুদ্ধ মন,—
ধৰ্ম্মব্ৰত পালনৰ সঙ্কল্পেৰে মই
হিংসা দ্বেষ সকলো

জোকাৰি পেলাই দিছোঁ অন্তৰৰ পৰা,—
ক্ৰুদ্ধ হৈ এই সময়ত
অনৰ্থ ঘটালে কিবা,
ব্যৰ্থ হব মোৰ ধৰ্ম্মব্ৰত পালনৰ পণ,—
বহু দূৰ যাম মই,—
কোনেও নাযাব সঙ্গী হৈ,—
ভীষণ—ভীষণ সেই বাট,—
অকলে লাগিব যাব সেই বাট ধৰি ;—
কেতিয়াবা উল্কাৰাজি
প্ৰচণ্ড বেগেৰে আহি ভেটিব সন্মুখ,—
কেতিয়াবা আৰু বিশ্বব্যাপী অন্ধকাৰে
আগুৰি ধৰিব দৃষ্টিপথ ;—
কেতিয়াবা শুনা পাম মহা হাহাকাৰ,—
কেতিয়াবা সূৰ্য্যৰ উত্তপ্ত কিৰণে
ডেৱা-পোৰা কৰিব শৰীৰ ;—
নাই তাত চন্দ্ৰমাৰ শীতল কিৰণ,
নাই তাত তাৰকাৰ স্নিগ্ধ মিচিকনি,—
নবলে বতাহ তাত শীতলতা আনি ;—
যেয়ে যাব সেই বাট ধৰি,
তাৰে প্ৰাণ দগ্ধ হব আগ্নেয় শিখাত ;—
তথাপিতো যাবই লাগিব মই,—
দাদা ! এনেকুৱা সঙ্কট কালত,
মাতা সেই অনাথ বন্ধুক,
হয় যেন লগৰীয়া মোৰ ।

ভীম । — ধনঞ্জয় ! প্ৰাণাধিক ধনঞ্জয় ভাই !
মযে নে আত্মীয় তোৰ ?
ভাই, কি কৰিছোঁ আত্মীয়ৰ কাম ?
প্ৰাণপুত্ৰ আৰ্জ্জনিক, মোৰেই দোষতে,
আগুৰি চাৰিওফালে ঘৃণ্য শত্ৰুদলে,
হত্যা কৰি অন্যায় ৰণত
তৃপিতিহে তেজৰ পিয়াহ ;—
আৰু, তোৰ এই জ্যেষ্ঠ বৃকোদৰে,

গ্লানি সানি ক্ষত্ৰিয় কুলত,
নকৰি বিনাশ
পুত্ৰহন্তা নাৰকী দলক,
বাঁচি আছোঁ এতিয়াও ;—
আজি আৰু তাৰে বাবে প্ৰাণৰ অৰ্জ্জুন,
নিজে তুমি বিসৰ্জ্জিব খুজিছা জীৱন ;—
মযে নে তোমাৰ জ্যেষ্ঠ সহোদৰ ;
যাক ভাবি পাণ্ডৱৰ প্ৰধান সম্বল,
খুজিছিলোঁ পাণ্ডৱৰ বিশ্বজয়ী নাম
অটুট ৰাখিব,
মহাপাপী ভীমৰ দোষতে
সিয়ে আজি বিসৰ্জ্জিব প্ৰাণ ।

অৰ্জ্জুন । — দাদা ।
কোনোয়ে নহয় কাৰো বধৰ কাৰণ,—
হৰিৰ চৰণ বাদে অনিত্য সকলো ;—
ল'ক সকলোৱে হৰি নাম—

ভীম । — ভাই অৰ্জ্জুন ।
নাই আৰু হৰিত বিশ্বাস,—
হৰিৰ ৰকম দেখি,
অলপো প্ৰবৃত্তি নাই হৰিৰ নামত ;—
হৰি হৰি বুলি আজন্ম কটাই,
দেখিব লগীয়া হ'ল আজি,
হৰি সখি অৰ্জ্জুনৰ অকাল মৰণ,—
এযে নেকি পৰিণাম হৰিত ভক্তিৰ ?
হৰিৰ লগত থাকি, হৰি নাম গাই,
হৰিভক্ত নাম কিনি,
কিটো সৰ্ব্বনাশ ঘটা নাই পাণ্ডৱৰ ?
হৰিৰ নামকে অন্তৰত সাৰ কৰি
তুলিছোঁ শিৰত মাত্ৰ বিপদৰ ভাৰ ।
কি সকাম এনেকুৱা হৰিৰ নামত ?

অৰ্জ্জুন । — দাদা,

ক্ৰোধৰ অধীন হৈ
নকৰিব হৰিনিন্দা,—

ভীম।— এইটো হৰি নিন্দা নে ?
হৰি গুণ আলোচনা,—
কোৱা ভাই।
হৰিকে সম্পদ ভাবি অৰেও জীৱন,
কি বিপদ ঘটা নাই পাণ্ডৱৰ ?
এইবাৰ আৰু বিশ্বত জাননী দিম
নলয় কোনেও যেন শ্ৰীহৰিৰ নাম,—

দুঃশাসন।— বোলোঁ, ভায়ে ভায়ে দেখোঁন বহুত কথা হব ধৰিছা,— আচল কামত ফাঁকি দিয়া হব নেকি ? অ' অৰ্জ্জুন। ইমানেই যদি প্ৰাণৰ মায়া, তেন্তে লোকক দেখুৱাই এইবিলাক নাককটা কাম কৰিলা কিয় ? এই চিতাগ্নিকে বা জ্বলালা কিয় ? মৰিব খুজিছা যদি মৰা। নহলে কোৱা মৰা নহব,—আমি গুচি যাওঁ।

ভীম।— শুন দুঃশাসন।
তোৰ এই অসভ্যালি দেখি
শোণিত উতলি উঠে শিৰৰ মাজত—
দুৰ্ম্মুখ, তোৰ এই পশু-ব্যৱহাৰৰ প্ৰতিফল তই এই ঠাইতে পাবি। অকলে নহয় তই, দুৰ্যোধন, কৰ্ণ, জয়দ্ৰথ, আৰু এই পাশা খেলাৰু ধূৰ্ত্ত কপট শকুনি, সকলোৱে আজি ভীমৰ হাতত প্ৰাণ এৰিবি। কেৱল অৰ্জ্জুনৰ দেহ দগ্ধৰ কাৰণেই এই চিতা জ্বলোৱা নাই। এই চিতাত কুৰুকুল পাণ্ডুকুল সকলো পুৰি ভস্ম হব। নাভাবিবি, অৰ্জ্জুনৰ মৃত্যুৰ পিছত তইঁতে নিস্তাৰ পাবি।

দুঃশাসন।— নাপাওঁ নাপাম, পিছত যি হয় হব। এতিয়া ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰৰ তৃতীয় ভাই ধাৰ্ম্মিক ধনঞ্জয়ৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন হওক।

(দ্ৰোণৰ প্ৰৱেশ)

দ্ৰোণ।— (নিজে নিজে) এইটো কেনে কথা হ'ল ? দীন দয়াময়ে

এই দীন ব্ৰাহ্মণৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ সহায়ক হৈ, তেওঁৰ পৰম ভক্ত অৰ্জ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰণলৈ অমনোযোগী হ'ল কিয় ? অৰ্জ্জুনৰ অনল প্ৰৱেশ সঁচাই হব নেকি ? বিশ্বাস নহয়,— বাৰু শেষলৈকে চোৱা যাওঁক,—
(প্ৰকাশ্যে) অৰ্জ্জুন, প্ৰিয়শিষ্য মোৰ ?—

অৰ্জ্জুন। — গুৰুদেৱ! আহক,—
অধম শিষ্যৰ অন্তিম কালত
থিয় হ'ক সমুখত মোৰ,—
চাই লওঁ চৰণ দুখনি,—

দ্ৰোণ। — ধনঞ্জয়, প্ৰিয়শিষ্য।
তুমি মোৰ পুত্ৰতো অধিক,
ভাবিছিলোঁ,
তুমিয়ে বিলাবা মোৰ মান-যশ
বিশ্ব সমাজত,—
কিন্তু আজিময়ে প্ৰতিবাদী হৈ
ঘটালোঁ এই দুৰ্দ্দশা তোমাৰ,—

দুৰ্যোধন। — ধনঞ্জয়! পলম কৰা কিয় ? জগতত তুমি এজন অদ্বিতীয় বীৰ। বীৰধৰ্ম্ম পালনত তোমাৰ দৰে বীৰ এজনে ইমান ইতস্ততঃ কৰা উচিত নহয়। পলম কৰিলে তোমাৰ বীৰধৰ্ম্ম পালনৰ সঙ্কল্পত বাধা ঘটিব পাৰে।

ধৃষ্টদ্যুম্ন। — পৃথিৱী পতি দুৰ্যোধন ? ধনঞ্জয এতিয়া আপোনাৰ কৃপা ভিখাৰী। দয়া কৰি অলপ সময় দিয়ক।

দুঃশাসন। — ধৃষ্টদ্যুম্ন! ভয় নাই। তোমাৰ ভনীৰ প্ৰধান বল্লভ পাৰ্থ মৰিলেও আৰু চাৰিজন থাকিব। বিধবা নাম কিনিব নালাগিব।

ধৃষ্টদ্যুম্ন। — দুঃশাসন! সাৱধান হৈ কথা কবি ?

অৰ্জ্জুন। — (ধৃষ্টদ্যুম্নলৈ) ক্ষান্ত হোৱা বীৰ!
নহবা ক্ৰোধান্ধ,—

ভীম। — পশু দুঃশাসনৰ পশু ব্যৱহাৰ কোনে সহ্য কৰিব পাৰে

অৰ্জ্জুন ?

অৰ্জ্জুন। — দাদা, ক্ষমাৰ দৰে গুণ নাই। যাৰ ক্ষমা গুণ আছে, সি আটাইখন পৃথিৱীক জয় কৰিব পাৰে। দাদা, মন শান্ত কৰক। তৰোৱাল খাপৰ পৰা উলিওৱাতকৈ খাপত বন্ধ ৰখাটোৱেই বীৰত্ব।

দুঃশাসন। — শুনা অৰ্জ্জুন, তুমি পৃথিৱীৰ পৰা বিদায় ললেই সকলো শান্ত হব। ইমান পলম কৰাটো ভাল হোৱা নাই।

অৰ্জ্জুন। — ভাই দুঃশাসন, মোৰ পলম কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই। এবাৰ মোৰ সখি অনাথ বন্ধুৰ লগত সাক্ষাৎ হবৰ ইচ্ছা আছে মাত্ৰ।

শকুনি। — শুনিলা বোপা দুঃশাসন। অৰ্জ্জুনৰ কথা শুনিলা ? তেনেহলেই বুজি ল'—অনাথ বন্ধুৰ লগত সাক্ষাৎ নকৰাকৈ বাপুকণে আৰু পৃথিৱী নেৰে।

অৰ্জ্জুন। — গান্ধাৰপতি। সন্দেহ নকৰিব। মই তেন্তে পাণ্ডৱনাথ হৰিৰ চৰণ দৰ্শনৰ আকাংখ্যা নকৰোঁ। হৰি, হৰি বুলি এতিয়াই চিতাগ্নিত প্ৰৱেশ কৰিম। ভাই নকুল, ভাই সহদেৱ, তোমালোকে মোৰ এই বীৰ সাজ খহাই দিয়া। মোক অন্তিম সাজেৰে সজাই দিয়া।

নকুল। — (আকুল সুৰেৰে) দাদা, দাদা চৰণত ধৰিছোঁ দাদা, আমাক এনে নিদাৰুণ আদেশ নিদিব দাদা—

কৰ্ণ। — (নিজে নিজে) বৈষ্ণৱৰ অঙ্গত অন্তিম কালত বৈষ্ণৱৰ সাজেই উচিত হব। (প্ৰকাশ্যে) ধনঞ্জয়, যদি তুমি ইচ্ছা কৰা, মযেই তোমাক বৈষ্ণৱৰ সাজ পিন্ধাব পাৰোঁ।

অৰ্জ্জুন। — বীৰবৰ। মোৰ আৰু শত্ৰু ভাৱ নাই। এতিয়া জগতখনেই মোৰ বন্ধু—আপুনিও মোৰ মিত্ৰ। তেন্তে মিত্ৰৰ কাম আপুনিযে কৰক—মোক বৈষ্ণৱ সাজেৰে সজাই দিযক।

কৰ্ণ। — (ভীমৰ প্ৰতি) মধ্যম পাণ্ডৱ, তোমাৰ কি অভিমত ?

ভীম। — মোৰ অভিমত, ভাই ধনঞ্জযৰ এই বীৰ সাজ এইদৰেই থাকক, খহাব নালাগে।

অৰ্জ্জুন। — নহয় দাদা, স্নেহৰ অধীন হৈ সহোদৰৰ কৰ্ত্তব্য পালনত বাধা নিদিব দাদা।

ভীম। — তেন্তে আৰু কি কম অৰ্জ্জুন! হায় ভাগ্য!

কৰ্ণ। — আহা ধনঞ্জয, তোমাৰ সাজ সলাই দিওঁ—
(অৰ্জ্জুনৰ বীৰসাজ সোলোকাই বৈষ্ণৱসাজ পিন্ধাই দিবলৈ ধৰে)।

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

কৃষ্ণ। — (দূৰৰ পৰা) ৰবা, ৰবা, অঙ্গপতি,
নকৰিবা বিমোচন পাৰ্থৰ ভূষণ,—
বীৰজনে, উচিত জীৱন এৰা বীৰৰ বেশেৰে।
শত্ৰু বুলি ধনঞ্জয,
অন্তিম কালতো, কিয কৰা
শত্ৰুতা সাধন ?
ইকি, সখি ?
এৰিছা গাণ্ডীৱ কিয় ?
মাটিত বাগৰে কিয় অক্ষয তুণিৰ ?
বিষাদিত কিয দেখিছোঁ তোমাক ?
এয়েনে জীৱন এৰা বীৰৰ দাপেৰে ?
এয়েনে পালন কৰা বীৰ আচৰণ ?
লোৱা তুলি গাণ্ডীৱ হাতত,—
এৰি দিযা বিষাদিত ভাব ;—
মধ্যম দাদা !
থিয হোৱা অস্ত্ৰগৃহ দুৱাৰ মুখত ;—
পাৰ্থৰ শোকত ধৰ্ম্মৰাজ
বিযাকুল বৰ,—
কদাপি তেওঁক
প্ৰৱেশিব নিদিবা ইযাত ;—
উপস্থিত হলে তেওঁ,
নহব সখিৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন।

ভীম। — কৃষ্ণ !
বৰ নিদাৰুণ তুমি,—

দয়া মায়া আছে নাই তোমাৰ প্ৰাণত
নোৱাৰোঁ বুজিব এনে.।
কোৱা,
কোন প্ৰাণ লৈ তুমি
কৰা এনে নিষ্ঠুৰ আদেশ ?
এয়ে নেকি পৰিণাম
পাণ্ডৱৰ কৃষ্ণ ভকতিৰ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — মধ্যম দাদা, নিয়তি কেন বাধ্যতে—
একোকে নকৰোঁ মই,—
কোনো শক্তি নাই মোৰ,—
মোৰ ভক্ত হোৱাতকৈ
কৰ্ম্মভক্ত হোৱা শ্ৰেয়,—
কৰ্ম্ম গুণেৰেই জীৱে
শুভাশুভ ফল পায় এই জগতত ;—
যি কামত ব্ৰতী এৰে তুমি
ততালিকে কৰা সমাপন,—

ভীম। — কৃষ্ণ ! কৰ্ম্মপূজ্য জানোঁ মই,—
কিন্তু ভাই, কৰ্ম্ম কোন আৰু তুমি কোন ?
তুমিয়ে তো কৰ্ম্মৰূপী ভগৱান।

শকুনি। — (দুঃশাসনৰ কাণে কাণে বিদ্ৰূপৰ সুৰত)
বোপা, শুনিছা, শুনিছা ভীমৰ কথা, গুৱালৰ নন্দন
হল শ্ৰীভগৱান। —হায় ! হায় !

দুঃশাসন। — মামা, কি কাণ্ডখন যে হৈ পৰিল। পাণ্ডৱৰ ভগৱান গুৱালৰ নন্দন কৃষ্ণৰো আজি চাবে চাৰি পোণ বাহিৰ হব।

শকুনি। — চাচোন এতিয়া—ইমান দিনৰ মূৰত সাত ঘাটৰ পানী এটা ঘাটত গোট খাইছেহি,—

কৃষ্ণ। — মাজু দাদা,
শুনিছে নে কান্দোনৰ বোল ?
কি জানোবা ধৰ্ম্মৰাজে
শোকত উন্মত্ত হৈ আহিছে ইফালে।
ৰক্ষা কৰা তুৰন্তে দুৱাৰ,—

ভীম। — কৃষ্ণ! জানো মই,—
অমঙ্গলে ভৰপূৰ তোমাৰ আদেশ,—
কিন্তু তথাপিতো
নাজানোঁ কি কাৰণত,
নোৱাৰোঁ নুশুনি আমি তোমাৰ আদেশ;—
তোমাৰ নামতে মজিছোঁ যেতিয়া,
তোমাৰ. আজ্ঞাকে কৰি ললোঁ সাৰ,—
(শৰ গৃহৰ দুৱাৰ ৰক্ষণত নিযুক্ত হয়গৈ)

কৃষ্ণ। — ধৃষ্টদ্যুম্ন, শিবিৰ সোমাই তুমি
দিয়াগৈ সান্ত্বনা নাৰীসকলক,—
সাৱধান হবা,
কোনেও নোৱাৰে যেন সোমাব ইয়াত।
(ধৃষ্টদ্যুম্নৰ প্ৰস্থান)
(অৰ্জ্জুনলৈ)
সখি! নকৰা পলম আৰু
প্ৰদক্ষিণ কৰা অগ্নি,—
অগ্নিৰ চাৰিওকাষে সাতবাৰ ঘূৰি
অস্ত্ৰগুৰু চৰণত প্ৰণিপাত কৰি
অগ্নিত প্ৰৱেশ কৰা;—

অৰ্জ্জুন। — মাধৱ, কি কম তোমাক,
দাদাক এৰিলোঁ, তোমাক এৰিলোঁ,—
দাদাৰ বাসনা মই
নোৱাৰিলো কৰিব পূৰণ;—
ভাবিছিলোঁ,
দাদাক ভাৰতপতি কৰি
ধৰ্ম্মৰাজ্য কৰিম স্থাপন;—
কিন্তু,—
নহল সঙ্কল্প মোৰ পূৰ,—
চোৱা সখি! চোৱা হৰি!
মৰণ কালত কৰিছোঁ কাকূতি,—
ভাৰত সিংহাসনত

বহুৱাই ধৰ্ম্মৰাজক,
এদিনৰ কাৰণেও
কৰা যেন ধৰ্ম্মৰাজ্য ভাৰতবৰ্ষক,—
এয়ে মোৰ অনুৰোধ অন্তিম কালত ;—

দুৰ্য্যোধন। — ধনঞ্জয়,— অসহ্য, অসহ্য এনে কথা,—
সেইবাবে, অন্তিম কালত, তোমাৰ প্ৰাণত
বাধ্য হলোঁ আঘাতিব ৰুঢ় কথা কৈ,—
কৰা যেন ক্ষমা,—
ভাৰতবৰ্ষৰ ক'তো এনে ঠাই নাই,
অধিপতি হব য'ত ভণ্ড যুধিষ্ঠিৰ ;—
কিন্তু, শ্মশান ক্ষেত্ৰত মাত্ৰ
এচমকা ঠাই আছে,—
প্ৰেতবোৰ প্ৰজা হব তাৰ,—

ভীম। — কি পামৰ ? ইমান সাহস তোৰ ?
ধৰ্ম্মৰাজৰ স্থান হব শ্মশানত ?
দেখোঁচোন বাৰু,
কোন হয় অভিষিক্ত
ভাৰতৰ সম্ৰাট পদত ?—
অৰ্জ্জুন,
লোৱা তুলি গাণ্ডীৱ হাতত,—
বুৰক প্ৰতিজ্ঞা তোৰ বিস্মৃতি সিন্ধুত,—
আক্ৰমণ কৰা,—আক্ৰমা জয়দ্ৰথক,—
তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ পাপ-পৰিণাম,
মই লম মূৰ পাতি আনন্দ মনেৰে ;—
মাৰা, মাৰা, মাৰা,—
সমূলি নিৰ্ম্মূল কৰা পাপী কুৰুকুল,—
(আক্ৰমণৰ উদ্যোগ)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — (বাধা দি) কি কৰা, কি কৰা দাদা,
সামান্য ক্ৰোধৰ বশ হৈ
বিসৰ্জ্জন নিদিবা ধৰম,—

ভীম। — ধৰ্ম্ম ? য'ক ধৰ্ম্ম ৰসাতললৈ,—

এৰা, এৰা, এৰি দিয়া কৃষ্ণ,
গুদামুষ্টি কৰোঁ অধমক,—

কৰ্ণ। — মূৰ্খ ভীম সেন ?
যেনে তেনে জন হেনো ৰজা দুৰ্য্যোধন,
গদাৰে পাৰিবা তুমি বিচূৰ্ণ কৰিব ?
এৰা এনে বাতুলতা এই সময়ত,—

শ্ৰীকৃষ্ণ। — কৰা সখি! প্ৰদক্ষিণ কৰা অগ্নি,—

অৰ্জ্জুন। — সাৰোগত তোমাৰ আদেশ,—

(অৰ্জ্জুনে অগ্নি প্ৰদক্ষিণ কৰে)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সপ্তবাৰ প্ৰদক্ষিণ হ'লনে সখি ?

অৰ্জ্জুন। — পূৰ্ণ হ'ল সপ্তবাৰ এইবাৰ,—

শ্ৰীকৃষ্ণ। — গুৰুক প্ৰণাম কৰা,—

অৰ্জ্জুন। — (দ্ৰোণলৈ)
গুৰুদেৱ।
প্ৰণামিছোঁ চৰণত,—
অন্তিম বিদায় মাগে তোমাৰ শিষ্যই,—
দিয়া মোক শুভ আশীৰ্ব্বাদ— (প্ৰণাম কৰে)

দ্ৰোণ। — ধনঞ্জয়! ধনঞ্জয়!
পুত্ৰাধিক স্নেহৰ ডোলত বান্ধি
কিমান অস্ত্ৰৰ ছল শিকাই তোমাক
এয়েনে লভিলোঁ শেষ ফল ?
হায়!
মাৰ গ'ল সূৰ্য্য আজি ভৰ দুপৰত,—
কি হ'ল, কি হ'ল কৃষ্ণ ?
কি কৰিলা দয়াময় ?
উঃ! যাওঁ মই—
নোৱাৰোঁ থিৰেৰে চাব
নিদাৰুণ দৃশ্য এই,—

(দ্ৰোণৰ প্ৰস্থান।)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ধনঞ্জয়! প্ৰাণসখি!
প্ৰণামা ধৰ্ম্মৰাজক,—

অৰ্জ্জুন। — ধৰ্ম্মৰাজ! দাদা!
প্ৰণামিছোঁ দাসে চৰণত,—

শ্ৰীকৃষ্ণ। — প্ৰণামা পদত সখি মাজু পাণ্ডৱৰ,—

অৰ্জ্জুন। — দাদা, মাজুদাদা,—
প্ৰণামিছে চৰণত দাস ধনঞ্জয়ে,—
নকৰিবা একো শোক অৰ্জ্জুনৰ বাবে,—
আহা ভাই নকুল,— আহা ভাই সহদেৱ,—
দিয়া আহি আলিঙ্গণ অন্তিম কালত।
সন্তপ্ত জীৱন মোৰ কৰা সুশীতল?

(দুয়োকে আলিঙ্গন)

সখি! সখি! অৰ্জ্জুনৰ প্ৰাণ সখি!
দিযা আলিঙ্গন— (কৃষ্ণক আলিঙ্গন)
মাধৱ! সখিভাৱে দিলোঁ আলিঙ্গন,
প্ৰভুভাৱে এইবাৰ নমিছোঁ পদত।
আশীৰ্ব্বাদ দিয়া,
নলভে নৰক যেন তোমাৰ কিঙ্কৰে।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — দিওঁ আশীৰ্ব্বাদ, দূৰ হ'ক মনৰ বিষাদ,—
ৰিপু জয় কৰি,
বিশ্বজয়ী হোৱা জগতত,—

অৰ্জ্জুন। — ইকি নাৰাযণ!
আচৰিত আশীৰ্ব্বাদ দিলা কিঙ্কৰক,—
শেষ কৰি সংসাৰৰ খেলা,
ওলাইছোঁ গুচি যাব মাযা ডোল ছিঙি,—
এনে সময়ত কিঙ্কৰক,
কিয দিলা এনে আচৰিত আশীৰ্ব্বাদ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — ধনঞ্জয়! সখি!
কদাপি নহয় মোৰ আশীষ নিষ্ফল,—
দিয়া সখি! দিয়া জাপ চিতাৰ অগ্নিত,—

দৃঢ হাতে ধৰা ধনুৰ্ব্বান,—
বান্ধিছানে ভালদৰে অক্ষয় তুণিৰ ?
সোমোৱা অগ্নিত এৰে পুত্ৰক স্মৰি,—

অৰ্জ্জুন। — অভিমন্যু! প্ৰাণাধিক পুত্ৰ মোৰ,
ক'ত আছা তুমি ?
মনৰ বেদনা মোৰ মনতে থাকিল,
শাস্তি দিব নোৱাৰিদো পুত্ৰ ঘাতকক,—
কাপুৰুষ অপদাৰ্থ পিতৃ মই তোৰ,—
ক্ষমা কৰ গুণৰ মাণিক,—

ছোকৰাৰ গীত

দাদা মাতা সেই দীননাথ বিপদবাৰণ,
এই অন্তিম কালত যেন ৰয়ে কৰুণাকণ,—
প্ৰাণৰ হেঁপাহ মানে প্ৰাণত সামৰি,
জ্বিম আজি দগ্ধ চিতাত পৰি,
। অন্তৰৰ বাসনা—
নৰ মোৰ সুখময় সেই বাসনা,
আজ সকলোটি দিম বিসৰ্জ্জন,—
যাওঁ—যাওঁ তেন্তে সখি—
(চিতাত জাপ দিবলৈ উদ্যোগ)
(অগ্নি-দেৱতাৰ আবিৰ্ভাব আৰু অৰ্জ্জুনক ধৰে।)

অগ্নি। — ধনঞ্জয়! সদায় স্নেহৰ তুমি মোৰ,—
সদায় মনত কৰোঁ তোমাৰ প্ৰতাপ -
খাণ্ডৱ দাহন কৰি,
কৰিছা নিস্তাৰ মোক,
মহা বিপদৰ পৰা,—
প্ৰতি উপকাৰ ৰূপে মই,
কপিধ্বজ ৰথ আৰু অক্ষয় তূণিৰ,
গাণ্ডীৱৰ স'তে মই দানিছো তোমাৰ —
বিশ্বজয়ী বীৰ তুমি,—

আত্মনাশ কৰিবৰ ইচ্ছা কৰা কিয় ?
বাসুদেৱ সখি যাৰ,
থাকেনে অপূৰ্ণ তাৰ পণ ?
গাণ্ডীৱ হাতত লৈ,
পাশুপাৎ অস্ত্ৰ হানি,
নাশ কৰা পুত্ৰ ঘাতকক ;

(চিতাত অগ্নি-দেৱতাৰ অন্তৰ্দ্ধান । শ্ৰীকৃষ্ণই পাঞ্চজন্য বজায় আৰু আকাশত সূৰ্য্য উঠে ।)

কুৰুপক্ষ সকলোৱে ।—(বিমূঢ় হৈ)—
ইকি ! ইকি ! ইকি !—

শ্ৰীকৃষ্ণ । — চোৱা, চোৱা,
কৌৰৱ পাণ্ডৱ
সকলোৱে চকু মেলি চোৱা,—
উঠিল সূৰুয, সোৱা অন্ধকাব ঠেলি,—
এতিযাও অৰ্দ্ধবেলা শূন্য গগণত ;—
পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা হ'ক পূৰণ এতিয়া ।
ধনঞ্জয় !
বিধাতা প্ৰসন্ন তোমালৈ,—
চোৱা সখি !
সূৰুযৰ উজ্জ্বল ৰশ্মিয়ে
কেনেদৰে ইঁহুৱালে ধৰা,—
সোনকালে শত্ৰু কৰা নাশ ।
বৈ যায় মাহেন্দ্ৰ সুযোগ,—
আক্ৰমা জয়দ্ৰথক,—

জয়দ্ৰথ । — কি হ'ল, কি হ'ল হায় !
হেৰুৱালোঁ প্ৰাণ,—
ক'লৈ যাওঁ—ক'লৈ যাওঁ— (পলাবলৈ দুৱাৰৰ ফালে যায়)

ভীম । — আহ, আহ, সমৰ আলহী
দেখুৱাই দিওঁ বাট যমপুৰীলৈ,—

জয়দ্ৰথ । — হায় ! হায় !

গ'ল প্ৰাণ—গ'ল প্ৰাণ,—
কোনে ৰাখে অভাগাক ?
ধনঞ্জয় ! দয়াৰ সাগৰ !
কৃপা কৰা অধমক,—
প্ৰাণ দান দিয়া মোক ?—
ললোঁ মই তোমাৰ শৰণ,—

অৰ্জ্জুন । — ছিঃ ছিঃ ! —সিন্ধুৰাজ ! ইকি কাৰ্য্য ?
বীৰ হৈ কৰা কিয় প্ৰাণৰ সংশয় ?
ইমান ভীৰুতা কিয় ?
কৰা যুদ্ধ মহা বিক্ৰমেৰে,—

জয়দ্ৰথ । — হেৰা বিশ্বজয়ী ৰথী ?
তুমি শত্ৰু যাৰ—
জীৱনৰ আশা ক'ত তাৰ ?
দিয়া প্ৰাণ দান—
মাগিছোঁ অভয় ভিক্ষা তোমাৰ পদত।

দুৰ্য্যোধন । — ধিক্ ধিক্ তোমাক ভীৰু সিন্ধুৰাজ।
প্ৰাণৰ ভয়ত, শত্ৰুৰ পদত,
কৰিছা প্ৰাণৰ ভিক্ষা ?
ক'ত পালা এনে নীচ শিক্ষা ?
ধৰা ধনুৰ্ব্বান,
কৰা ৰণ প্ৰাণপণ কৰি।
যায় যাব প্ৰাণ ক্ষতি নাই তাত,—
প্ৰাণ গ'লে সন্মুখ ৰণত—
গৌৰৱেৰে গুচি যাবা স্বৰ্গধামলৈ,—

কৰ্ণ । — নাই ভয়, নাই ভয়,—
ৰাখিম নিশ্চয়,—
অৰ্জ্জুনে অকল হাতে যুজিব কিদৰে ?
একেলগে সকলোৱে নাশিম পাৰ্থক।

ভীম । — ভীমে হেনো জড়পিণ্ড হৈ
থাকিব ইয়াত ?—

ধৰা অসি বীৰেন্দ্ৰ নকল,
ধৰা সহদেৱ সুতীক্ষ্ণ কৃপাণ,—
গদাৰে মই কৰোঁ আক্ৰমণ।

শকুণি।— অ' বোপা দুঃশাসন। হ'ল কি ?

ভীম।— ভাল হ'ল মামা,—
দুষ্ট দুঃশাসনে সৈতে—
তোমাকো পঠাওঁ যমপুৰীলৈ,—

শ্ৰীকৃষ্ণ।— সখি! নকৰা পলম আৰু,
সাজু হোৱা সমৰত।

অৰ্জ্জুন।— সিন্ধুৰাজ!
আত্মৰক্ষা কৰা এৰে,—

ভীম।— যুদ্ধ, যুদ্ধ,
যুদ্ধ মতলীয়া হোৱা সকলোৱে,—
কৃষ্ণৰ কৃপাত আজি—
বিষাদত আনন্দ মিলিল,—

(জয়দ্ৰথ-অৰ্জ্জুন, ভীম-দুৰ্যোধন, কৰ্ণ-নকুল, শকুণি-দুঃশাসনৰ যুদ্ধ।)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰণস্থলৰ একাষ

(ৰক্তাক্ত দেহেৰে পলাই আহি জয়দ্ৰথৰ প্ৰৱেশ)

জয়দ্ৰথ।— অৰ্জ্জুন! অৰ্জ্জুন!
নামাৰিবা—নামাৰিবা মোক—
নিৰদয় নহবা ইমান,—

ইকি! ইকি!
নুশুনি প্ৰাৰ্থনা মোৰ
উগ্ৰ মূৰ্ত্তি ধৰি
আগুৱাই আহিছা খেদি ?
নাহিবা, নাহিবা,—নামাৰিবা মোক,—
ইকি! ইকি!
নুশুনিলা,—নুশুনিলা—
প্ৰদীপ্ত গাণ্ডীৱ লৈ
ওচৰ চাপিলা আহি ?
অৰ্জ্জুন! অৰ্জ্জুন!
মিনতি কৰিছোঁ চৰণত,—
নাহানিবা তীক্ষ্ণ শৰ আৰু,—
উঃ! কি ভীষণ! কি ভীষণ!
উপস্থিত মহাকাল শৰৰ মুখত,—
মৰিলোঁ—মৰিলোঁ—
সোৱা,—সোৱা,—
সেই পাশুপাত মোৰ প্ৰাণ অন্তকাৰী ;—
ইকি! ইকি!
ইকি দেখোঁ—
আগুৰিছে চাৰিফাল উদ্ভ্ৰান্ত অনলে,—
হ্ৰদ, নদী, সাগৰ, পৰ্ব্বত, বন-উপবন,
দগ্ধ হ'ল—দগ্ধ হ'ল পৃথিবী তেনেই,—
ক'লৈ যাওঁ—কেনি পলাওঁ ?
ইকি! ইকি!
অৰ্জ্জুন—অৰ্জ্জুন—চাৰিফালে অৰ্জ্জুন—
ক'ত গৈ লুকাওঁ এতিয়া মই ?
নাই—নাই—লুকাবৰ ঠাই নাই মোৰ।
সেই—সেই—আৰ্জ্জুনিৰ কৰুণ বিলাপ,—
উঃ! নোৱাৰোঁ শুনিব আৰু,—
কি অন্যায়! কি অধৰ্ম্মাচৰণ!—
চৰায়ে ডালত সোঁ

চিঞৰিছে আৰ্ত্তনাদ তুলি –
"মহাপাপী তই জয়দ্ৰথ"—
বায়ুবাজে তুলিছে হুঙ্কাৰ—
"ঘোৰ পাপী তই জয়দ্ৰথ"—
খৰস্ৰোতা নদীয়ে গাইছে—
"শিশু হত্যাকাৰী পাপাচাৰী জযদ্ৰথ"—
গাইছে নীল আকাশে বজ্ৰ গাজোনেৰে
"অধৰ্ম্মী অন্যায যোদ্ধা পাপী জযদ্ৰথ"—
চাৰিফালে ধিক্কাৰ মাথোন,—
চাৰিফালে আক্ৰমণ,—
উঃ !
অধৰ্ম্মীৰ পৰিণাম কিমান ভীষণ,—
(গাণ্ডীৱত পাশুপাৎ অস্ত্ৰ লগাই অৰ্জ্জুন আৰু পাছে পাছে শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সখি। সখি।
শিৱক স্মৰণ কৰি,
ততালিকে এৰি দিয়া পাশুপাত বাণ,—
কিন্তু সখি, সাৱধান হবা,—
মাটিত নপৰে যেন ছিন্ন মুঁৰ তাৰ,—
শৰৰ মুখত তুলি ৰাখিবা শূন্যতে,—
মোৰ অনুমতিমতে ভক্ত সুদৰ্শনে
লৈ যাব সেই মূৰ
সমন্তপঞ্চক তীৰ্থলৈ—
য'ত জযদ্ৰথ পিতৃ
ধ্যানত নিমগ্ন হৈ
চিন্তি আছে শঙ্কৰক ,—
তুলি দিব সেই ছিন্ন মূৰ
আচম্বিতে তেওঁৰ হাতত ,—
চক খাই যোগীবাজে ধ্যানভঙ্গ হৈ
ছিন্ন মূৰ পেলাব মাটিত—
ভাঙি গুড়ি হৈ যাব সন্তানৰ মূৰ,—
নাপাব যোগীযে চিনি সন্তান নে কোন ;—

বিধিৰ নিৰ্ব্বন্ধ এই,
নোৱাৰে খণ্ডাব তাক কোনো শকতিয়ে,—
নহলে,—
যোগবলে বলীয়ান জযদ্ৰথ পিতৃ
শুনে যদি সন্তানৰ মৃত্যুৰ বাতৰি
ওপজাব কালানল
দণ্ড দিম বুলি তেওঁ সন্তানহন্তাক ;—
সাৱধান হবা সখি। সাৱধান হবা।

অৰ্জ্জুন। — জয়দ্ৰথ! জযদ্ৰথ!
মোৰ পুত্ৰহন্তা জযদ্ৰথ!
যা,—যা,—তয়ো যা সেই বাট ধৰি,—
যমৰ কিঙ্কৰ হৈ
ভুঞ্জি থাক অনন্ত নৰক ;—
হেৰা মহাকাল! হেৰা অৰিন্দম?
হোৱা আহি স্থিতি তুমি বাণৰ মুখত—

শ্ৰীকৃষ্ণ। — শুনা, শুনা, দিকপালগণ,
সাৱধান! সাৱধান!
দশোদিশ ৰক্ষা কৰা সাৱধান হৈ ;—
ভুচৰ, খেচৰ নাগ, গন্ধৰ্ব্ব, কিন্নৰ,
সকলোৱে শিৱ নাম কৰা উচ্চাৰণ,—
উপস্থিত ভীষণ সঙ্কট,—

অৰ্জ্জুন। — জয় শিৱ শম্ভু!— (বুলি জযদ্ৰথক লক্ষ্য কৰি পাশুপাত অস্ত্ৰ এৰি দিয়ে)

জযদ্ৰথ।— আহিল, আহিল বান উল্কাৰ বেগেৰে,—
গ'ল প্ৰাণ—গ'ল প্ৰাণ--
শঙ্কৰ!— (পাশুপাতে জযদ্ৰথৰ মূৰ কাটে)

শ্ৰীকৃষ্ণ। — সুদৰ্শন! সুদৰ্শন!
লোৱাহি জযদ্ৰথৰ ছিন্ন মূৰ তুলি,—
শূন্যে শূন্যে লৈ যোৱা
সমন্তপঞ্চক তীৰ্থলৈ,—

জয়দ্ৰথৰ জনকে য'ত
পুত্ৰৰ মঙ্গল হেতু
পূজি আছে নিতে শঙ্কৰক,—
তেওঁৰ কোলাত তুলি
দিয়াগৈ এই ছিন্ন মূৰ,—

(সুদৰ্শনে মূৰ্ত্তিমান হৈ আহি জয়দ্ৰথৰ ছিন্ন মূৰ লৈ প্ৰস্থান)

অৰ্জ্জুন। — যাদৱ।
ছিন্ন মূৰ পৰিলে মাটিত
ঘটিলহেঁতেন কোন কিবা অমঙ্গল ?

শ্ৰীকৃষ্ণ। — যেয়ে তাৰ মূৰ কাটি মাটিত পেলাব,
তাৰো মূৰ চিঙিব লগতে,—
শঙ্কৰে সন্তুষ্ট হৈ
দানিছিল তেওঁক এই বৰ।

অৰ্জ্জুন। — হেৰা পাণ্ডৱ জীৱন,
গুপুত ৰহস্য এই ;—
পাণ্ডৱক কৃপা তুমি নকৰাহেঁতেন
বহুত আগতে পাণ্ডৱৰ নাম,
লুপ্ত হৈ গ'লহেঁতেন পৃথিৱীৰ পৰা।
পাণ্ডৱৰ মঙ্গলদাতা তুমিযে মাথোন।

শ্ৰীকৃষ্ণ। — আহা সখি !
শিবিৰত ধৰ্ম্মৰাজে
হৈ আছে চিন্তাত আকুল।
দিওঁ গৈ বাতৰি তেওঁক—

অৰ্জ্জুন। — আহা বনমালী !
বনফুল তুলি
পুষ্পাঞ্জলি দিওঁ চৰণত,—

(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

ছোকৰাৰ গীত

কেনে নো শোভিছে পূণ্য মূৰতি বিমল মধুৰ সুন্দৰ;
প্ৰাণৰ সকলো দগধ যাতনা পলালে তিয়াগি অন্তৰ।
এই ৰূপেৰেই সুখ-দুখ ভৰা সৰজি কিমান কামনা,
মতলীয়া কৰি প্ৰেমত বুৰোৱা সকলো মানৱ যাতনা।
দিছা যি সান্ত্বনা আমি সকলোকে তোমাৰ অভয় কোলাত,
অন্তিমতো আমাক দিয়া যেন সেই জিবণি চৰণ ছায়াত।

আঁৰ কাপোৰ